

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

RASA ŠIRONAITĖ

Edukologijos studijų programos (specializacija: švietimo vadyba)

EMM – 03 grupės studentė

**LIETUVOS ŠVIETIMO SISTEMOS RAIDA PO
NEPRIKLAUSOMYBĖS ATKŪRIMO**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė
doc. dr. Aušrinė Gumuliauskienė

Šis darbas yra originalus ir nebuvo teikiamas kuriam nors laipsniui ar kvalifikacijai įgyti.....
.....
(parašas)

Šiauliai, 2005

SUMMARY

Research topic: Lithuanian System of Education after restoration of Independence.

Author of research: Rasa Sironaite

Work relevance: this work is relevant because education ensures prosperity of state.

Object of research: System of Education in Lithuania after restoration of Independence.

Aim of work: to analyse the situation of education system in Lithuania during the last 15 years and submit trends of its changes.

Tasks of research:

- To analyse pedagogical literature about development of education in Lithuania.
- To analyse documents related to the changes of education.
- To describe the course of reform and trends of its implementation.
- Distinguish peculiarities of essential change.
- To evaluate the process of reform and its consequences.

Methods of research: analysis of scientific literature, analysis of documents regulating system of education.

Structure of work: The aim and tasks of works influenced such structure of work: introduction, 5 parts, conclusions, recommendations, reference list.

Education is important object of high priority of each state politics. After Lithuania restored its Independence there emerged the need to replace old soviet, obsolete system of education by a new one, matching domestic and foreign politics. This work analyses new system of education and

trends of its changes. In order to do this pedagogical, methodological literature and documents related to educational system are analysed.

Educational reform has big influence on development of educational system in independent Lithuania. Work analyses what trends of educational reform are implemented, what and how changed in various levels of education: preschool education, what were the changes in general and secondary education, what is the development of higher education and vocational training.

Work analyses such aspects of education:

- integration of disabled children
- formal and informal education
- development of content of education
- changes in preparation of pedagogues
- development of adult education

Discussing development of educational system a new thing – management of education – was analysed. Main strategic documents were analysed. Internal and external audit of schools, and opinion of pedagogues about the importance of audit on education process were mentioned. We tried to analyse development of education in Lithuania after the restoration of Independence, changes of reforms taking place in educational system and influence of them for further process of education.

TURINYS

ĮVADAS.....	5
1. LIETUVOS ŠVIETIMO SISTEMOS ISTORINĖS RAIDOS APŽVALGA, TAUTINĖS MOKYKLOS FORMAVIMASIS.....	7
2. LIETUVOS ŠVIETIMO SISTEMOS RAIDA PO NEPRIKLAUSOMYBĖS ATKŪRIMO.....	12
2.1. Priešmokyklinio ir pradinio ugdymo raida.....	15
2.2. Pagrindinio ugdymo raida.....	19
2.3. Vidurinio mokslo raida.....	20
2.4. Profesinio, aukštesniojo ir aukštojo mokslo raida.....	22
2.5. Vaikų su negalia integracija švietimo sistemoje.....	34
2.6. Ugdymo turinio raida.....	38
2.7. Ugdymo rezultatai.....	45
2.8. Pedagogų rengimo kaita.....	47
2.9. Suaugusiųjų švietimo raida.....	50
3. FORMALUSIS IR NEFORMALUSIS UGDYMAS.....	53
4. ŠVIETIMO KOKYBĖS VERTINIMO SISTEMOS KŪRIMAS.....	63
5. “ŠVIETIMO GAIRĖS” – 2003 – 2012 M.M. LIETUVOS ŠVIETIMO RAIDOS STRATEGIJA	71
IŠVADOS.....	76
REKOMENDACIJOS.....	78

ĮVADAS

Valstybė – tai pirmiausia žmonės. Tobuli, išsilavinę žmonės, asmenybės yra valstybės pagrindas. Jeigu norime būti tokia valstybė ir tokia visuomenė, kurios eina su gyvenimu ir nuolat tobulėja, rūpinasi savo ateitimi, švietimas yra tiesiog niekuo kitu nepakeičiama būtinybė.

Mokslas ir švietimas Lietuvoje jau nuo seno buvo prioritetinga ir ypač reikšminga sritis. Tai daugeliu atveju sąlygojo teiginys, kad neturinčios gamtinių išteklių valstybės didžiausias turtas yra jos intelektinis potencialas, šalies gyventojų protas ir išsilavinimas. Tačiau daugiau nei prieš dešimtmetį atrodo sunykusi mokslo galia sukėlė sumaištį visuomenėje: iškilo klausimas ar verta mokytis? Pradėję tuštėti universitetai ir šviesuomenės pasyvumas bei nusivylimas atrodė virs katastrofa, bet dabar pamažu keičiantis aplinkybėms, situacija gerėja.

Lietuvos švietimo pertvarka vyksta daugiau nei dešimtmetį. Pagrindines jos nuostatas žymi dar 1992 metais Kultūros ir švietimo ministerijos patvirtinta bei po metų Respublikos Seime apsvarstyta Lietuvos švietimo koncepcija. Koncepcijos nubrėžta krašto švietimo modernizavimo kryptis išlieka svarbi ir šiandien. Ji iki šiol palankiai vertinama tarptautinių ekspertų.

Švietimo sistema – valstybės organizuota žmonių švietimo bei lavinimo institucijų visuma, kurios tikslas – rengti žmogų gyvenimui, padėti jam prisiderinti prie socialinių visuomeninio gyvenimo sąlygų, atsižvelgiant į šalyje galiojančius standartus.

Daugelyje išsivysčiusių valstybių švietimas laikomas valstybiniu prioritetu. Lietuvos Respublikos Švietimo įstatyme skelbiama, kad “Švietimas – prioritetinga, valstybės remiama Lietuvos Respublikos raidos sritis.<...> Švietimas lemia krašto kultūrinę, socialinę bei ekonominę pažangą, stiprina žmonių ir tautos solidarumą, toleranciją, bendradarbiavimą.”

Tyrimo objektas – švietimo sistemos kaitos ypatumai Lietuvoje po Nepriklausomybės atkūrimo.

Darbo tikslas – išanalizuoti švietimo sistemos situaciją Lietuvoje per pastaruosius 15 metų pateikti ir įvertinti kitimo tendencijas.

Tyrimo uždaviniai:

- Išstudijuoti pedagoginę literatūrą apie švietimo raidą Lietuvoje.
- Išanalizuoti su švietimo kaita susijusius dokumentus.

- Apibūdinti reformos kryptį ir jos įgyvendinimo tendencijas.
- Išskirti esminius kaitos ypatumus.
- Įvertinti švietimo reformos vyksmą ir padarinius.

Tyrimo metodai:

- **Mokslinės literatūros analizė, švietimo sistemos veiklą reglamentuojančių dokumentų analizė**

Hipotezė: Lietuvos švietimo sistema po Nepriklausomybės atkūrimo lygiuojasi į ES standartus. Reformos tendencijos susilaukia kontraversišku vertinimų dėl padarinių prasmingumo ir veiksmingumo.

Darbo struktūra. Darbo tikslas ir uždaviniai sąlygojo tokią darbo struktūrą: įvadas, 5 dalys, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas.

1. LIETUVOS ŠVIETIMO SISTEMOS ISTORINĖS RAIDOS APŽVALGA, TAUTINĖS MOKYKLOS FORMAVIMASIS

Ugdymas – visuomeninis socialinis reiškinys, kuris atsirado ir kartu vystosi su visuomene. Jis yra būtinas, siekiant visuomenės, tautos tęstinumo, kadangi jaunajai kartai būtina perduoti patirtį, rengiant ją gyvenimui, veiklai, bendravimui.

Pačioje žmonijos vystymosi pradžioje jaunosios kartos ugdymas vyko tiesiog kasdieninėje vaiko aplinkoje, kadangi vaikui reikėjo įskiepyti pagrindinius buitinius ir socialinius įgūdžius. Žemas ekonominis lygis ilgą laiką trukdė ugdymui tapti svarbia, ypatinga visuomenine funkcija. Todėl visi vaikai, berniukai ir mergaitės, gyvenimui buvo rengiami vienodai, tik kai kuriuos ugdymo skirtumus sąlygojo darbo pasidalijimas tarp vyrų ir moterų.

Vykstant darbo pasidalijimui, plečiantis gamybai, jaunosios kartos ugdymui pradėtos kurti specialios įstaigos – įvairios mokyklos, pamažu formavosi tam tikra sistema, apimanti įvairias ugdymo rūšis.

Jau pats žodis „sistema“ reiškia iš tam tikrų elementų, dalių ar grandžių susidedančią struktūrą ir tos struktūros grandžių, elementų ryšius.

Kiekvienai šaliai ar valstybei būdinga istoriškai susiklosčiusi, pamažu kintanti ir tobulėjanti savita švietimo sistema. Šią sistemą, anot Rajeko, (1992, Pedagogika Nr. 28), sąlygoja tautos, šalies, visuomenės kultūra plačiąja šio žodžio prasme – visa socialinė sistema, kurios funkcionavimas laiduoja materialinių ir dvasinių vertybių kūrimo ir naudojimo pobūdį, apibūdina tos visuomenės išsivystymo lygį.

Pirmosios mokyklos atsirado maždaug prieš keturis tūkstančius metų senovės Kinijoje, Egipte, Babilonijoje. Jos kūrėsi prie valdovų rūmų, šventyklų.

Tačiau švietimo sistemos ėmė formuotis žymiai vėliau, senovės Graikijoje, maždaug VIII a. prieš mūsų erą. Žymiausios jų buvo Atėnų ir Spartos. Jų skirtumus nulėmė gyvenimo sąlygos atitinkamose vietovėse.

Prasidėjus viduramžiams, švietimas plėtojosi labai lėtai. Ankstyvaisiais viduramžiais atsirado parapijinės mokyklos, kuriose vaikai buvo mokomi skaityti, rašyti, giesmių, kartais skaičiuoti.

XII amžiuje buvo įkurti pirmieji universitetai, XIII – XIV amžiuje pradedamos kurti pasaulietinės mokyklos: cechų mokyklos (steigė amatininkų cechai, juose buvo mokoma amato, mokslo pradmenų: skaityti, rašyti, skaičiuoti), gildijų mokyklos (steigė pirklių susivienijimai, mokoma maždaug to paties kaip ir cechų mokyklose). XV – XVI amžiuje šios mokyklos pamažu virto pradinėmis.

Kalbant apie švietimo raidą Lietuvoje, reikia pasakyti, kad dauguma aspektų ji buvo panaši į Europos šalių mokyklų vystymąsi, tačiau buvo ir nemažai skirtumų, kuriuos sąlygojo mūsų šalies specifinė istorinė raida.

Pagal istorinius šaltinius, pirmoji mokykla Lietuvoje buvo įsteigta Vilniuje, prie Šv. Stanislovo katedros, XIV amžiaus pabaigoje – po 1387 m. krikšto, ne vėliau kaip 1397 m. Vėlesniais laikais, XV – XVI amžiaus pradžioje, veikė Trakų, Tauragės, Žiežmarių, Kauno parapinės mokyklos, Vilniaus vienuolyno mokyklos. Bėgant metams, jų tinklas plėtėsi – mokyklos atsirado prie daugelio vienuolynų, bažnyčių. Jose buvo mokoma daugiausia religinio turinio dalykų: giesmių, maldų, bažnytinių apeigų, o taip pat skaityti, rašyti, skaičiuoti.

Didelį postūmį švietimo plėtrai davė reformacijos plitimas Lietuvoje. Religinis sąjūdis, kilęs XVI a., vertė evangelikus ir katalikus rungtis ne tik dėl tikėjimo tiesų, bet ir dėl jaunuomenės auklėjimo ir mokymo.

Pirmoji aukštesnioji evangelikų mokykla buvo įkurta 1539 m. A. Kulviečio. Jos mokiniai toliau mokslus tęsti galėjo Vakarų Europos universitetuose.

Evangelikai prie savo parapijų visų pirma steigė konfesines mokyklas, kad vaikai išmoktų poterių, tikėjimo pažinimo, taip pat skaityti, rašyti, skaičiuoti.

1547 m. buvo išleista pirmoji lietuviška knyga – M. Mažvydo „Katekizmusas prasti žodei“, kurioje yra ir pirmasis elementorius. Šis elementorius buvo sudarytas pagal viduramžių metodikos reikalavimus, raidžių sudedamuoju metodu, rėmėsi mechaniniu raidžių, skiemenų įsiminimu.

1743 m. buvo įsteigta Edukacinė komisija. Ji ėmėsi kurti pirmąją Europoje valstybinę švietimo sistemą, labai išplėtė mokyklų tinklą.

Jau XVIII amžiaus pabaigoje Lietuvoje veikė apie 320 pradinių mokyklų, 12 vidurinių bendrojo lavinimo mokyklų, 6 specialiosios mokyklos (iš jų 4 kunigų seminarijos) ir Vilniaus universitetas.

Kai Lietuva buvo prijungta prie Rusijos, mokyklose įsigalėjo Rusijos mokyklų nuostatai. Tai ypač išryškėjo po 1830 – 1831 m.m. sukilimo. Tuoju pat buvo uždarytas Vilniaus universitetas, kuriamos valdinės rusiškos mokyklos, kuriose buvo dėstoma rusų kalba. Tačiau tuo pačiu metu pradžios mokslai buvo einami parapišose mokyklose, kuriomis rūpinosi dvasininkija. Išsiplėtė lietuviškų bažnytinių mokyklų tinklas. Pvz., „1853 m. Žemaičių vyskupijoje veikė 141 parapiinė pradžios mokykla (4394 mokiniai), o valdinių tebuvo 17 su 815 mokiniais“ (Rajeckas V., 1992. Pedagogika Nr.28, p. 65).

Po 1863 m. sukilimo visos mokyklos buvo rusifikuojamos, uždrausta mokytojauti lietuviams, vaikams kalbėti lietuviškai. Priešinantis rusifikacijai, kylant lietuvių tautinei savimonei, ėmė kurtis slaptosios mokyklos, kuriose dažniausiai buvo mokoma lietuviškai, kartais lenkiškai. Jose vaikus mokė daraktoriai – įvairaus išsilavinimo žmonės, palaikę glaudžius ryšius su knygnešiais.

Nepriklausomoje Lietuvoje (1918 – 1919 m.) buvo sukurta vieninga švietimo sistema. 1922 m. buvo paskelbtas visuotinio privalomo mokymo įstatymas, pradėtas įgyvendinti 1928 m. Iš pradžių bendrojo lavinimo mokyklą sudarė keturmetė gimnazija, progimnazija. Nuo 1936 m. pereita prie šešiametės pradinės mokyklos.

Tuo laikotarpiu veikė ir įvairių profilių specialiosios aukštesnės, vidurinės ir žemesnės mokyklos – komercinės, techninės, meno, amatų, medicinos ir kt.

Tuo pat metu buvo susirūpinta ir neįgaliųjų vaikų mokymu. Pradėtos steigti aklųjų, kurčiųjų, protiškai atsilikusių vaikų mokyklos.

1922 m. buvo atidarytas Kauno universitetas, įsteigta 1924 m. Žemės ūkio akademija Dotnuvoje, 1921 – Aukštieji karininkų kursai Kaune, Prekybos institutas 1934 m. Klaipėdoje, 1939 m. perkeltas į Šiaulius ir kt.

1918 – 1940 m.m. Lietuvoje buvo sukurta pilnavertė švietimo sistema, naujas ir savitas, kaip ir visa mūsų valstybė, darinys.

Kai 1940 m. Lietuva buvo įjungta į TSRS sudėtį, mokyklų sistema buvo pakeista pagal visos šios šalies sistemą. Sovietinės švietimo sistemos pagrindiniai bruožai buvo šie:

1. Sprendimų priėmimo centralizacija aukščiausiais valstybinio ir partinio aparato lygiais;
2. Oficialiai paskelbtas ar bent jau iš dalies realizuotas nuoseklios bendrojo lavinimo sistemos principas, pradedant vaikų darželiais ir baigiant universitetais;

3. Privačių ugdymo įstaigų nebuvimas;

4. Glaudus švietimo sistemos ryšys su planine ekonomika ir bendrąja darbo jėgos politika.

Kiti mokslininkai papildė sovietinės švietimo sistemos apibūdinimą kai kuriomis kitomis charakteristikomis. Tai:

1. Ugdymo ideologizavimas. Mokytojai privalėjo ugdyti vaikus socialistiniais piliečiais ir vadovautis šiame darbe marksizmo – leninizmo ideologija.
2. Detaliai reglamentuotas ugdymo turinys privalomas visoms mokykloms ir tarnaujantis ideologiniams tikslams.

Be paminėtųjų, yra dar keletas totalitarinės švietimo sistemos bruožų:

1. Policinė žmonių ir institucijų kontrolė.
2. Karinis rengimas bendrojo lavinimo įstaigose.
3. Politechninis mokymas.

Žlugus totalitariniam režimui 1988 – 1991 m.m. nė vienas iš anksčiau minėtų tarybinės sistemos principų neišliko (Želvys, 1999).

1985 m. Lietuvoje veikė 1582 ikimokyklinės įstaigos, 2093 bendrojo lavinimo mokyklos (jų tarpe 614 vidurinė, 611 aštuonmečių), 89 vakarinės (pamaininės) mokyklos, 54 mokyklos vaikams su sklaidos trūkumais, 97 profesinės technikos mokyklos, 66 spec. vidurinės mokyklos, 12 aukštųjų mokyklų, 268 užmokyklinės vaikų įstaigos (Čėsnaite, Kačerauskienė, Speičienė, 1987).

Jau nuo 1990 m. kardinaliai pakito Lietuvos politinė padėtis, tačiau švietimo veikla, ugdymo veikla negalėjo būti sustabdyta ar nutraukta, paskelbus Nepriklausomą Lietuvos valstybę. Naują švietimo sistemą kurti ir įgyvendinti teko laipsniškai, keičiant buvusią sovietinę švietimo sistemą, principus, struktūras, formas, turinį, vertybines orientacijas.

Mokykla – ugdymo institucija, kurios svarbiausia veikla – mokymas. Tai pedagoginis procesas, kurio metu mokiniai, mokytojo vadovaujami, įgyja žinių, mokėjimų bei įgūdžių, šiame procese kartu plėtojamas mokinių pažinimas ir intelektas, formuojasi jų pažiūros bei vertybės, t.y. jie yra lavinami ir auklėjami. Tam yra labai svarbus mokymo turinys. Viena vertus, mokymo turinys turi atspindėti svarbiausius žmonijos laimėjimus, visuomenės išsivystymą, turi būti orientuojamas į

visuomenės raidos perspektyvą. Antra vertus, mokymo turinys turi būti susietas su tauta, jos istorija, jame turi vyrauti tautiškumo principas.

Mokymo turinys turi padėti ugdyti aukštos tautinės savimonės asmenybę, t.y. suformuoti visapusišką tautinę individualybę, teisingą požiūrį į savo tautą.

Vaikui, mokiniui nuo pat mažų dienų svarbu perduoti tautos dvasinius lobius, tautos patirtį, jos kultūrinės vertybes. Todėl mokymo medžiagoje turi atsispindėti mokymo medžiagos sąsajos su gyvenimu, artimiausia mokiniui aplinka, tautos tradicijomis, papročiais, jų patirtimi (Rajeckas, 1999).

Tam tikslui turi būti tinkamai organizuojamas švietimas. Švietimo principai – tai pagrindiniai teiginiai, kuriais remiantis organizuojama visa valstybės švietimo sistema ir vykdoma jos įstaigų veikla. Norint pasiekti anksčiau minėtų rezultatų, sukurti tautinę mokyklą yra labai svarbus tautiškumo principas. Jis reikalauja taip organizuoti visų mokymo įstaigų veiklą, kad būtų ugdoma jaunosios kartos tautinė savimonė, jos patriotizmas – meilė savo tautai, jos žmonėms, tautos kultūrai, istorijai, papročiams ir tradicijoms, Tėvynės gamtai, ryžtas dirbti ir atiduoti savo jėgas gimtojo krašto gerovei, atsakomybė už jos likimą (Rajeckas, 1992).

Visų pirma, tautiškumo principas mokykloje įgyvendinamas visus mokslo dalykus dėstant gimtąją kalbą, mokant šios kalbos, skatinant moksleivius kuo tobuliau ją išmokti. Sakoma, kad gimtosios kalbos svarbos neįmanoma pervertinti.

Anot A.Maceinos, tautos kalba yra ryškiausias tautiškumo ženklas, geriausias tautos atspindys, kalba yra tarsi tautos siela, kalbos mokymas palaiko tautą (Maceina, 1934).

Tautiškumo principas realizuojamas ugdymo procesą grindžiant visų pirma savo tautos kultūra, jos istorija, papročiais, meile gimtajai žemei. Grįsti ugdymą tautos kultūra ypač svarbu pirmajame mokymo etape – pradinėje mokykloje. Tik pilnai ir giliai suvokę savąją kultūrą, mokiniai gali suprasti ir kitų tautų kultūrą, pasaulinės kultūros šedevrus.

Kaip pabrėžiama tautinės mokyklos koncepcijoje, švietimo sistema yra konkreti, t.y. tautinė kultūra (Tautinė mokykla K. 1989. D. 1. Mokyklų tipų koncepcijų projektai).

Norint sukurti tautinę mokyklą, pirmaeilis uždavinys – pertvarkyti visų mokymo dalykų programas taip, kad naujuose vadovėliuose, mokymo priemonėse įvairiais aspektais atsispindėtų savoji, tautinė kultūra.

Tai buvo ypač aktualu tautinio atgimimo sąlygomis, atkūrus Lietuvoje Nepriklausomybę. Tautiškumo principui mokyklose realizuoti buvo skiriama daug dėmesio. Nors jau praėjo daugiau kaip 10 metų po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo, šis klausimas vis dar svarbus, todėl pedagogams būtina siekti, kad mokiniai teisingai suvoktų savo tautos nueitą kelią, gėrėtąsi jos turininga istorija, sielotąsi dėl jos nelaimių, skausmų, pasiryžtų dirbti ir aukotis dėl jos ateities (Rajeckas, 1992).

2. LIETUVOS ŠVIETIMO SISTEMOS RAIDA PO NEPRIKLAUSOMYBĖS ATKŪRIMO

Atkūrus valstybingumą, iškilo būtinybė iš esmės pertvarkyti Lietuvoje politinį, socialinį, ekonominį bei kultūrinį gyvenimą, vadovaujantis nuostata, kad naująjį Respublikos istorinės raidos etapą reikia grįsti savosiomis valstybingumo ir kultūros tradicijomis, laiduojančiomis mūsų tautinį, kultūrinį tapatumą ir tęstinumą. Tai tikrai sunkus ir atsakingas kelias, nes reikia atsikratyti net 50 metų diegtos sovietinės kultūros įtakos, atverti kelią humanistinėms idėjoms, perimti iš kitų tautų tai, kas sukurta geriausia, o svarbiausia išlikti savimi. Švietimas – valstybės gyvavimo turinio sritis, daranti svarbų poveikį kitoms sritims, turinti įtakos dvasinei, kultūrinei to gyvenimo sanklodai, todėl daug lemianti valstybės, jau trečiojo tūkstantmečio Lietuvos, ateitį. Anot R. Bruzgelevičienės, dabarčiai švietimas svarbus, bet ateičiai kur kas svarbesnis (Bruzgelevičienė, 2001).

Pagrindinis švietimo Lietuvoje tikslas – kiekvienam prieinamas, kokybiškas, šiuolaikiškas mokymasis, atitinkantis atviroje pilietinėje visuomenėje ir rinkos ūkyje gyvenančio asmens bei dabarties visuomenės poreikius.

Švietimo plėtotę sąlygoja tiek vidiniai jos raidos veiksniai, tiek kiti sociokultūrinio gyvenimo ypatumai. Abi veiksmų grupės lemia Lietuvos švietimo sistemos pokyčius ir raidą, jų spartą ir sėkmę.

Lietuvos švietimo kaitos kryptis priklauso nuo atsivėrusių sociokultūrinės, edukacinės, ekonominės raidos perspektyvų. Jų sampratą lemia prieš tai buvusios tarybinės Lietuvos kritinis politinio, ekonominio bei kultūrinio gyvenimo apmąstymas, visuomenės ir valstybės siekimas vadovautis demokratinėms visuomenėms būdingu raidos modeliu.

Prielaidos iš esmės pakeisti stagnuojančią švietimo sistemą susidarė jau devintojo dešimtmečio pabaigoje. 1988 m., susikūrus sąjūdžiui, prasidėjus atgimimui, buvo pradėta formuoti nauja bendrojo lavinimo mokyklos samprata, kuri netrukus pelnė “tautinės mokyklos” vardą. Jackūno nuomone (1997), 1988 metai pagrįstai laikytini Lietuvos švietimo reformos pradžia. Kitais metais buvo tobulinama tautinės mokyklos koncepcija, įvyko mokytojų sąjūdžio suvažiavimas, buvo sudaryta švietimo sistemos pertvarkos taryba. Toliau dirbant, visų sutelktų pastangų dėka 1990 m. sausį paskelbtas naujojo Švietimo įstatymo projektas, kurio aptarimas truko ilgiau negu du

metus. 1991 m. birželio 25 d. LR Aukščiausioji Taryba priėmė LR Švietimo įstatymą. Tų pačių metų rudenį, buvo paskelbta švietimo reformos programa, 1992 m. parengta Lietuvos švietimo koncepcija. Nuo 1993 m. prasidėjo aktyvaus reformos įgyvendinimo metai (Barkauskaitė, 1997). Vykstant reformai, atsirado naujų aplinkybių, kurios padarė tam tikrų korektyvų, todėl Švietimo įstatymas iš dalies buvo keistas 1993, 1994 ir 1995 metais. Nors kai kurie šių įstatymų pakeitimai buvo svarbūs, jie iš esmės nepakeitė reformos krypties.

Kalbant apie Lietuvos švietimo sistemos raidą, būtina paminėti švietimo reformos etapus, pagrindinius principus ir uždavinius.

Pagrindinis Lietuvos švietimo sistemos tikslas sietinas su siekimu laiduoti kuo visapusiškesnę žmogaus fizinių, psichinių ir dvasinių galių plėtotę, sudaryti sąlygas atsiskleisti jo individualybei, pažadinti norą tobulėti, ugdyti savo asmenybę. Šis personalinis švietimo funkcijos aspektas yra neatsiejamas nuo kito socialinio, t.y. nuo priedermės: „ugdyti pilietiškumą, asmens teisių ir pareigų šeimai, tautai, visuomenei ir Lietuvos valstybei sampratą bei poreikį dalyvauti Respublikos kultūriniame, visuomeniniame, ekonominiame ir politiniame gyvenime“ (LR Švietimo Įstatymas, 1991).

Lietuvos švietimo reformoje galima sąlyginai išskirti keturis etapus:

I – as etapas (iki 1990 m. kovo 1 d.). Jame atlikti šie darbai:

- paskelbta (1988 m. pabaigoje) Tautinės mokyklos koncepcija;
- pradėtos telkti naujos Lietuvos pedagogų, mokslininkų, menininkų jėgos siekiant sukurti naujas, savosios tautos kultūra pagrįstas ugdymo turinio programas, vadovėlius, mokymo priemones;
- parengti teoriniai švietimo reformos pagrindai (mokyklų tipų, ugdymo turinio koncepcijos) bei juridiniai reformos dokumentai.

II – as etapas prasidėjo atkūrus Nepriklausomą Lietuvos valstybę:

- reorganizuotos švietimo valdymo struktūros – Kultūros ir švietimo ministerija, savivaldybių švietimo skyriai;
- pradėta profesinių bei aukštesniųjų mokyklų pertvarka;
- prasidėjo pokyčiai aukštųjų mokyklų sistemoje (reorganizuojama studijų, doktorantūros tvarka, priimtas Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas);

- priimtas LR švietimo įstatymas, įteisinęs konceptualiąsias švietimo reformos nuostatas ir sudaręs juridinį pagrindą švietimo sistemos pertvarkai.

III – iame etape (iki 1998 m.) kurta vieninga permanentinė Lietuvos švietimo sistema, aprėpianti formalųjį bei neformalųjį švietimą, išplėtotas valstybinių bei nevalstybinių švietimo įstaigų tinklas.

IV – as etapas (1998 iki 2005 m.). Jame tikrinami bei apibendrinami reformos rezultatai, koreguojama struktūra, programos, vadovėliai.

Šiame amžiuje Lietuvos visuomenės laukia nauji iššūkiai. Jie atveria ir naujas galimybes. Į iššūkius bus įmanoma deramai atsakyti galimybėmis plačiau pasinaudoti, tik einant spartaus ir kryptingo atsinaujinimo keliu. Dabarties pasaulyje toks kelias galimas, vertinant žmones kaip brangiausią turtą ir deramai į jį investuojant, remiantis švietimu kaip esminiu bendros ateities kūrimosi būdu. Todėl švietimas tolesnei krašto raidai įgyja ypatingos svarbos. Jis – pagrindinė šiandienos Lietuvos visuomenę modernizuojanti jėga.

Esminė švietimo paskirtis – suteikti asmeniui brandaus savarankiško gyvenimo pagrindus ir padėti jam tobulinti savo gebėjimus visą gyvenimą.

Nuo pat švietimo reformos pradžios ugdymo turinio atnaujinimas laikomas viena iš svarbiausių švietimo sistemos kaitos užduočių (Kuolys, 1996).

Lietuvos švietimo sistemos struktūra apima formalųjį ir neformalųjį valstybinį ir nevalstybinį švietimą. LR Švietimo įstatyme (1991) nurodoma, kad turi būti įgyvendinamas mokymosi pereinamumas tarp atitinkamo lygio (tipo) švietimo įstaigų. Lietuvos nuoseklaus ugdymo sistema yra kuriama, laikantis pereinamumo principo, laiduojant sistemos lankstumą ir variantiškumą. Tai reiškia, kad ugdymas, būdamas vientisu ir nenutrūkstamu procesu, negali būti griežtai skirstomas į etapus. Skirstymas yra formalus – etapų, tipų ribos nyksta. Tokiu atveju, net formaliai išlaikius atskirų struktūrinių etapų buvimą, laiduojama galimybė sukurti vientisą, atitinkantį individo poreikius išsilavinimą.

Lietuvos nuolatinio (formaliojo) mokymosi sistemos struktūra yra tokia:

- I. Ikimokyklinis ugdymas
- II. Bendrasis lavinimas – trijų pakopų bendrojo lavinimo mokykla:
  - a) pirmoji pakopa – I – IV kl. (pradinė m – kla).
  - b) antroji pakopa – V – X kl.(pagrindinė m – kla).

- c) trečioji pakopa – XI – XII kl.(vidurinė m – kla, gimnazija, jaunimo mokykla, specialusis ugdymas).
- III. Profesinis rengimas profesinėse, aukštesniosiose ir aukštosiose mokyklose.
- IV. Suaugusiųjų švietimas.
- V. Neformalus ugdymas.

Norint susipažinti su Lietuvos švietimo sistemos pokyčiais po Nepriklausomybės atkūrimo, yra tikslinga peržvelgti pokyčius atskirose švietimo sistemos struktūros grandyse.

2.1. Priešmokyklinio ir pradinio ugdymo raida

Priešmokyklinis ugdymas – tai visuotinis vienerių metų (išimtiniais atvejais – 2) trukmės ugdymas, skirtas vaikams nuo 5 metų padėti subręsti mokyklai. Taip pat į priešmokyklinį ugdymą įeina ir ikimokyklinis ugdymas – tai vaikų iki 5 metų ugdymas. Šis ugdymas vyksta ne tik tradiciniuose lopšeliuose – darželiuose, bet ir įvairiose neformalaus ugdymo grupėse, privačiuose įvairių ugdymą teikiančiuose centruose.

Kai nagrinėjame ikimokyklinį ugdymą, galime pastebėti, kad visi reikšmingi pokyčiai prasidėjo nuo požiūrio į lopšelių – darželių paskirtį, jų funkcionavimo kitimą. Jau pirmaisiais Nepriklausomybės metais buvo pradėta teigti, kad Sovietų sąjungos laikais buvęs platus lopšelių – darželių tinklas, anot Monkevičienės, rėmėsi antihumaniška pedagogine pozicija, pabrėžiančia ikimokyklinio ugdymo svarbą ir sudėtingumą, praktiškai atmetančia tinkamo, pilnaverčio ugdymo šeimoje, galimybę (1993). Todėl pačioje pradžioje, 1991 – 1994 m.m., Lietuvoje buvo uždaryta apie 900 lopšelių – darželių, dauguma kaimuose ir mažuose miesteliuose. Nederėtų užmiršti ir politinių priežasčių: darželiai buvo skelbiami komunistų išmislu, atitraukiančiu vaiką nuo šeimos (Šabajevaitė, 1999). Šiandien jau matome šios netoliaregiškos politikos rezultatus: didėjant ikimokyklinio vaikų ugdymo poreikiui, susidaro eilės, verčiančios tėvus savo ką tik gimusias atžalas

iš karto „užregistruoti“ lopšelyje. Šiuo metu lopšelių – darželių paskirtis suvokiama kaip kvalifikuota pagalba šeimoms, turinčioms sunkumų savo vaikų auklėjimui.

Taip pat reikia žinoti, kad dabar didžioji dauguma tėvų vaikus augina iki 3 metų amžiaus namuose, trumpinamas ikimokyklinių įstaigų darbo laikas, steigiami trumpalaikio veikimo (4 – 6 val.) darželiai: Montessori, laisvojo ugdymo ir t.t.

Priešmokykliniam ir ikimokykliniam ugdymui yra labai svarbi kūrybinio kompleksinio ugdymo programa „Vėrinėlis“

Organizuojant priešmokyklinio ugdymo procesą, svarbu:

1. Orientacija į vaiką, jo poreikius, interesus, vaikų kultūrą.
  2. Humanistinėmis, demokratinėmis vertybėmis grindžiamas gyvenimo būdas vaikų grupėje ir šeimoje.
  3. Tinkamas žaidimo ir tikslingo ugdymo santykis, pirmenybę teikiant žaidimui.
  4. Vaiko pedagogo sąveika, skatinanti jo patirtį, padedanti perimti kultūrinės vertybes.
- „Vėrinėlio“ pedagogai taiko tradicinį tėvų dalyvavimą renginiuose.

Programa „Vėrinėlis“ ir stengiasi įgyvendinti šiuos principus. Svarbiausias programos tikslas yra kiekvieno vaiko individualizavimas, integravimas, darbas su kiekvienu vaiku atskirai, atsižvelgiant į jo individualias savybes.

„Vėrinėlio“ programa, sukurta ir pradėta diegti Lietuvos švietimo reformos pradžioje, buvo svarbi ir tikslinga pereinant nuo autoritarinio prie demokratinio ugdymo. Ši programa, jungianti tradicinio ir demokratinio ugdymo principus, skatino ugdytojų nuoseklią kaitą, sudarė sąlygas alternatyvioms sistemoms ir metodikoms įgyvendinti šalies ikimokyklinio ugdymo institucijose.

„Vėrinėlio“ idėja – tematinis mokymas darželyje, sudarant vaikams galimybę savarankiškai kaupti medžiagą aplinkoje. Pedagogui paliekama apsisprendimo teisė dėl temos pasirinkimo. Tiesioginiai ryšiai su mokykla ir rengimas jai šiuose darželiuose nėra akcentuojami. Skaitymo, rašymo, skaičiavimo įgūdžiai plėtojami per teminį mokymąsi.

Tačiau, atmetus autoritarinį vaikų ugdymo stilių, slopinantį vaiko aktyvumą, nesudarantį sąlygų savarankiškiems, atsakingiems poelgiams, vėl krypstame į kitą kraštutinumą – laisvojo ugdymo propagavimą, kurio esmėje siūloma stebėti vaiką, „eiti paskui jį“ t.y ugdyti tiek, kiek jis pats rodo iniciatyvą.

Tam, kad priešmokyklinis ugdymas ir ugdymasis būtų vaisingas, LR Švietimo ir mokslo ministerija sudarė Bendrąją priešmokyklinio ugdymo ir ugdymosi programą, patvirtintą LR švietimo ir mokslo ministro 2002 m. birželio 24 d. įstatymu Nr. 1147. Joje išdėstytos pagrindinės priešmokyklinio ugdymo koncepcijos, nuostatos.

Labai svarbi problema – pedagogų kompetencija. Pagal statistinius duomenis, 1988 m. tik apie ketvirtadalį (3484 iš 123 tūkst.), pedagogų turėjo pedagoginį ikimokyklinį išsilavinimą. Manoma, kad kardinaliai padėti keičia pedagogų atestacijos programa. Pedagogams dirbti, gerinti darbo kokybę padeda įvairios programos. Viena iš tokių yra Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai, kuriuose reglamentuojamas priešmokyklinis, pradinis ir pagrindinis ugdymas (Vilnius, 2003). Kalbant apie ugdytinių skaičių ikimokyklinio ugdymo lygmenyje, jis turi tendenciją mažėti. Lyginant 2002 m. ir 2003 m. ugdytinių skaičius sumažėjo 2137 vaikais, arba 2,4 %; 2003 m. Ikimokyklinio ir jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų skaičiaus dinamika pateikta 1 lentelėje.

1 lentelė

Ikimokyklinio ir jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų skaičiaus dinamika

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Ikimokyklinis ugdymas	91287	93642	93444	87959	88533	90434	88297
Pradinis ugdymas	222278	219661	218181	211650	197463	183542	170216

Duomenų šaltinis STD, ITC.

Ikimokyklinis ir priešmokyklinis ugdymas padeda pagrindą pradiniam ugdymui. Pradinė mokykla – tai pirmoji bendro lavinimo mokyklos pakopa. Baigiant formuoti lanksčią bendrojo ugdymo struktūrą, įtvirtinta pradinė bendrojo ugdymo programa (ketverių metų). (Švietimo gairės, 2003). Pradinio ugdymo programa vis nuosekliau įgyvendinama atskirose pradinėse mokyklose.

Pradinė mokykla – tai pirmoji vaiko bendrojo lavinimo mokyklose pakopa, kuriai siūlomas integruotas ugdymas. 3 – 4 klasėje iš dalies pereinama prie dalykinės sistemos. Mokymas yra diferencijuojamas pagal kiekvieno potencines galimybes.

Norint, kad vaikai gautų tvirtus mokslo pagrindus, jau 1992 m. pradinė mokykla pradėjo dirbti pagal naujas reformuotos mokyklos programas. Buvo išleisti nauji vadovėliai. Iki 1999 metų pradinės mokyklos mokiniams išleista per 30 naujų originalių lietuvių autorių vadovėlių, parengtų

pagal šiuolaikiškus Vakarų šalių principus – darbo sąsiuviniai, mokytojo knygos, vadovėliai. 1999 m. pagal reformuotos mokyklos programas ir iš esmės naujus vadovėlius jau dirbo I – VIII mokyklos klasės (Bruzgelevičienė, 2001).

Pradedant reformą, buvo rengtasi turėti tik visus dalykus integruojančią dorinio ugdymo programą. Katalikų konfesijai pasiekus, kad tikybos mokymas taptų atskira I – XII klasių disciplina, švietimo sistemai reikėjo sudaryti sąlygas asmenims pasirinkti, kuo jie remsis, kurdami autentišką, nuoseklią, humanizmo vertybėmis grįstą pasaulėžiūrą. Į ugdymo turinį buvo įtraukta etika. Vaikams suteikta teisė pasirinkti norimą dorinio ugdymo (etikos ar tikybos) dalyką. Pradinei mokyklai etikos vadovėliai buvo pradėti leisti tik 1999 m., nes iki tol nebuvo parašytų. Bendrąsias tikybos programas tvirtina atitinkamų konfesijų Bažnyčios vadovybės patvirtinti katechetiniai centrai.

Sisteminius ugdymo pokyčius skatinantis projektas “Gera pradžia” (Projekte dalyvauja Atviros Lietuvos fondas, ikimokyklinių įstaigų pedagogus rengiančios mokyklos). Ši programa yra ugdymas, atsižvelgiant į XXI amžių, į naujus dabartinius vaikų poreikius.

Pagrindiniai projekto tikslai – propaguoti asmenybės sklaidą skatinančią metodiką Lietuvoje, laiduoti jos tęstinumą lopšelio, darželio grupėse ir pradinėse klasėse (nuo 1 iki 10 metų); siekti kad su šios metodikos teorija ir praktine patirtimi būtų supažindinti jau dirbantys pedagogai ir besimokantys aukštesniosiose ir aukštosiose mokyklose.

Projekto “Gera pradžia” programos grindžiamos tvirtu tikėjimu demokratijos principais.

Ikimokyklinio ugdymo ir pradinių klasių programos skatina vaikus būti aktyviais piliečiais ir gerbti demokratinio gyvenimo būdo vertybes. “Geros pradžios” pradinių klasių programa ypač brangina šias vertybes: abipusę pagarbą, vaikų ir suaugusiųjų atsakomybę, garbingumą, rūpinimąsi vienas kitu, darbštumą. Kasdien bendraudami su vaikais, suaugusieji sąmoningai ugdo šias savybes. Jomis grindžiama vaiko charakterio sklaida (Walsh, 1998).

“Geros pradžios” pradinių klasių programos kartinės sąvokos: bendravimas, rūpinimasis vienas kitu, bendruomeniškumas, tarpusavio ryšiai.

“Gera pradžia” siekia šių tikslų:

1. Išugdyti norą mokytis visą gyvenimą.
2. Sukurti abipusę pagarbą ir demokratiniais principais pagrįstą ugdymo aplinką.
3. Užtikrinti nepaliojamą, asmenybės sklaidą skatinančią veiklą.

4. Siekti, kad visi vaikai įgytų mokslo, dailės, etinių bei praktinių įgūdžių ir taptų pilnaverčiais demokratinės visuomenės nariais.

Pradinių klasių programos “Gera pradžia” mokytojai padeda vaikams sėkmingai siekti šių tikslų, pirma aiškiai su vaikais aptarę, ko iš jų tikimasi.

Pradinių klasių programa “Gera pradžia” atsižvelgia į vaikų intelektualines, socialines ir išsivystymo reikmes. Kiekvienai amžiaus grupei keliami tikslai skiriasi, tačiau atitinka bendruosius vaikų raidos ypatumus.

Asmenybės sklaidą skatinančioje klasėje vaikų pomėgiai ir poreikiai padeda nuspręsti, ko bus mokoma.

Mokytojai pritaiko ir individualizuoja programą pagal tai, kaip vaikas suvokia aplinką. Tai nelengva, tačiau būtina, norint tapti geru mokytoju. Šio tikslo siekiantys mokytojai pripažįsta, kad ima kisti ir pats mokymasis. Jis tampa įdomesnis, smagesnis, intelektualiai ir emociškai labiau tenkinantis vaiką.

Mokytojų nuomone, darosi lengviau susikalbėti su vaikais. Į juos pradedama žiūrėti kaip į pasiryžusius be perstojo augti ir tobulėti asmenis.

Tinkamai organizuotas pirmos klasės darbas skatina vaikų uolumą, iniciatyvumą, savarankiškumą, pasitikėjimą savimi ir kitais, mąstymą, įsitraukimą į taisyklių kūrimą, bendravimą ir bendradarbiavimą, pagarbą klasės draugams ir mokytojams, atsakomybės jausmą ir sėkmės siekimą.

Didelis dėmesys skiriamas pilietiniam ugdymui. Daug pilietinio ugdymo temų ir situacijų pateikia vadovėliai nuo pat pirmos klasės. 1998 m. Vyriausybė patvirtino Švietimo ir mokslo ministerijos parengtą Pilietinio ugdymo įgyvendinimo švietimo įstaigose programą.

Naujiems ugdymo tikslams įgyvendinti pradėtas įtvirtinti ugdymo turinio integralumo principas. Realizuojant šį principą, pradinėje mokykloje anksčiau buvusias atskiras gamtos, istorijos, geografijos disciplinas integruoja pasaulio pažinimas. Pradinei mokyklai atskiroms klasėms yra išleisti nauji vadovėliai: “Aš ir pasaulis”, “Pasaulis ir Aš”, “ Mūsų pasaulis”, “Vienas pasaulis”.

Šalies mokyklose nuo pirmos klasės pradėtas integruotos gimtosios kalbos ugdymas. Tačiau lygiagrečiai išlieka ir ankstesnioji gimtosios kalbos mokymo kryptis – gramatika ir literatūra. Mokytojams paliekamas pasirinkimas, kuria gimtosios kalbos ugdymo samprata remtis.

2.2. Pagrindinio ugdymo raida

Privalomasis švietimas – tai švietimo pakopa, formaliai nustatyta valstybės, visų tam tikro amžiaus vaikų ir jaunuolių ugdymui. Ši ugdymosi pakopa yra privaloma visiems tam tikro amžiaus žmonėms tam tikrą metų skaičių.

Privalomąjį švietimą Lietuvoje reglamentuoja Švietimo įstatymo 22 straipsnio 1 dalis, kurioje nurodyta, kad “moksleiviai privalo: mokytis iki sueis 16 metų, bendrojo lavinimo arba kitoje formaliojo švietimo sistemos mokykloje” (LR Švietimo įstatymo aktuali redakcija, 2000). Pagrindinę mokyklą sudaro 5 – 10 klasės, mokinių amžius 10 – 16 metų. Mokslo trukmė yra 6 metai.

Pagrindinėje mokykloje yra skiriami tokie etapai:

1. Adaptavimosi tarpsnyje (V – VI kl.). Keičiasi mokymo organizavimo pobūdis (keletas mokytojų), pereinama prie dalykinės sistemos.

2. Žvalgomajame tarpsnyje (VII – VIII kl.). Plečiamas savęs socialinio darbo pasaulio pažinimas, siūlant fakultatyvus, gilėja vidinė dalyko integracija, tęsiama tarpdalykinė integracija.

3. Orientavimosi tarpsnyje (IX – X kl.). Apibendrinami išeiti kursai, tarpdalykiniuose ryšiuose stiprinamas konceptualumo lygmuo. Prasideda negilus profiliavimas ir kartu didėja diferencijavimas; kai kuriuos pagrindinius dalykus galima mokytis vienu iš dviejų būdų – pagrindiniu (B) arba sustiprintu (A). Baigiant dešimtąją klasę, laikomi baigiamieji egzaminai, gaunama dešimtmetės mokyklos baigimo pažyma, suteikianti teisę tęsti mokslą aukštesnėje vidurinės mokyklos pakopoje, profesinėje mokykloje arba galima pradėti darbinę veiklą.

Nuo 1995 – 1996 m.m. iki 1999 – 2000 m.m. pagrindinių mokyklų skaičius mažėjo, o nuo 2000 – 2001 m.m. vėl pradėjo augti. 2001 metais 40 pagrindinių mokyklų, kurios jau neturėjo 9 – 10 klases, buvo reorganizuotos į pradžines mokyklas, o 112 vidurinių mokyklų buvo reorganizuotos į pagrindines mokyklas. Pagrindinėse mokyklose besimokančių vaikų skaičius nuo 1995 – 1996 m.m. iki 1999 – 2001 m.m. padidėjo. Per tą patį laikotarpį padidėjo bendras vidutinis moksleivių skaičius šalies pagrindinėse mokyklose.

Daugiausia pagrindinių mokyklų 2000 – 2001 m.m. buvo ne miestuose, o kaimuose ir rajonuose. Pvz. Vilniaus rajone buvo 32 pagrindinės mokyklos, Šalčininkų rajone – 20, Kelmės rajone – 19, Šiaulių rajone – 18 ir t.t. pagrindinių mokyklų.

Pagal statistinius duomenis, 2001 metais dešimtą klasę baigusių moksleivių amžius svyruoja nuo 14 iki 22 ir daugiau metų. Iš 33732 moksleivių 9553 amžius – iki 17 metų. Tai reiškia, kad pagrindinėje mokykloje po privalomojo mokymosi amžiaus (16m.) mokosi gana daug vyresnio amžiaus moksleivių, kurie siekia pagrindinio išsilavinimo. (Lietuvos švietimas, 2001). Pagrindinė dešimtmetė mokykla, kaip struktūros naujovė, visos Lietuvos mastu įtvirtinta 1998 – 1999 – 2000 mokslo metais. Tam buvo pakankamos prielaidos. Atsižvelgta ir į tai, kad pagrindinė mokykla yra artima, nes šių mokyklų tinklas dešimtmečio pradžioje buvo tankus, paveldėtas iš sovietinės sistemos, efektyvus.

Pagal statistinius duomenis, 2000 – 2001 m.m. pagrindinių mokyklų buvo 572, mokinių jose – 68749 mokiniai (Lietuvos švietimas – 2001). 2002 – 2003 m.m. šalyje buvo 639 valstybinės ir savivaldybių pagrindinės mokyklos.

Pastaraisiais metais, reorganizuojant mažakomplektes vidurines mokyklas, pagrindinių mokyklų skaičius augo. Pagrindinės mokyklos daugiausia yra nedidelės: 80 % iš jų mokosi iki 200 mokinių, 40 % – iki 100 mokinių. Apie 85 % šių mokyklų yra kaime. Jose mokosi 23,5 % šalies pradinukų, 26,7 % – 5 – 8 klasių mokinių ir apie 18 % 9 – 10 klasių mokinių, buvo 27,4 % šalies 1 – 4 klasių komplektų ir 33,3 % 5 – 10 klasių komplektų.

Reikėtų pažymėti, kad devynmečių mokyklų pakeitimas dešimtmetėmis, kai kuriais atvejais neatnešė laukiamų teigiamų rezultatų. Tačiau ima ryškėti ydingos tokio pakeitimo pasekmės. Tai ypač ryšku kaimo vietovėse. Pastebima tendencija, jog kaimo vietovėse reikia palikti tik dešimtmetes mokyklas, aukštesnį vidurinės mokyklos lygmenį perkelti į artimiausius miestus. Tai yra nemažas akstinas daliai jaunuolių baigti tik dešimt klasių ir toliau nebesimokyti. Vadinasi, ateityje daugės jaunimo, įgijusio tik nebaigtą vidurinį išsilavinimą.

2.3. Vidurinio mokslo raida

Vidurinis mokslas – tai paskutinė pakopa prieš universitetinį, aukštąjį išsilavinimą. Tai vadinamasis apsisprendimo tarpsnis (XI – XII kl.) Jame vyksta gilesnis profiliavimas, profilių krypties pasirinkimas. Galima rinktis humanitarinį, gamtamokslinį, ekonominį – komercinį profilį. Moksleiviams keliami didesni reikalavimai savarankiškam darbui, sudaromos sąlygos mokytis pagal individualų planą, gilinama sistemiškumo samprata, orientuojamasi į probleminį mąstymą. Vidurinė mokykla baigiama valstybiniais abiturės egzaminais (A arba B lygiu). Išlaikę egzaminus, abiturientai gauna brandos atestatą, suteikiantį teisę stoti į aukštąsias universitetines ir neuniversitetines mokyklas.

Moksleiviams, besimokantiems gimnazijose, keliami didesni profiliuoto išsilavinimo reikalavimai, suteikiamos visų dalykų mokslinimosi galimybės. Gimnazija baigiama laikant valstybinius abiturės egzaminus pagal bendrus reikalavimus. Nors įstatymiškai gimnazijos baigimo atestatas neteikia jokių privilegijų stojant į aukštąsias mokyklas (Švietimo reformos gairei), tačiau realybėje viskas yra kitaip. Realybėje moksleiviai iš karto susiduria su nelygiomis galimybėmis: gimnazijų nėra tiek, kad jose galėtų mokytis visi norintieji. Be to, gimnazijų geografinis tinklas neplatus, jos sukoncentruotos stambiuose miestuose. Suprantama, į aukštąją mokyklą įstoja ir baigę vidurines mokyklas, tačiau iš anksto nulemta nelygi konkurencija išlieka, ypač, jei aukštoji mokykla per priėmimą pagrindinį dėmesį skiria mokyklos baigimo pažymiams (Šabajevaitė, 1999).

Lietuvoje, be vidurinių mokyklų ir gimnazijų, vidurinį išsilavinimą teikia ir kai kurios profesinės, sanatorinio, internatinio tipo, suaugusiųjų bendrojo lavinimo, specialaus režimo ugdymo įstaigų, kalėjimų mokyklos.

Kalbant apie gimnazijas, reikia pažymėti, kad Lietuvoje yra tokio profilio gimnazijos: humanitarinio (klasikinių ir (arba) šiuolaikinių kalbų), socialinių mokslų, menų (dailės, muzikos), realinio profilio. Į humanitarinio ir realinio profilio gimnazijas stojama baigus aštuonias bendrojo lavinimo mokyklos klases. Mokslas trunka ketverius metus. Mūsų gimnazijose mokslo trukmė nuo šešerių iki devynerių metų. Baigusiems suteikiamas bendrasis vidurinis išsilavinimas ir įteikiamas brandos atestatas (Lietuvos švietimo sistemos siekiai. <http://www.smm.lt/sviet> – siekiai.html (2004 – 12 – 05 13.49 val.).

Nuo 1995 – 1996 iki 2000 – 2001 mokslo metų akivaizdžiai išaugo gimnazijų skaičius, o bendras vidurinių mokyklų skaičius sumažėjo. Dalis vidurinių mokyklų tapo gimnazijomis, kitos

reorganizuotos į pagrindines mokyklas. 2001 m. 112 vidurinių mokyklų optimizuojant tinklą buvo reorganizuotos į pagrindines mokyklas.

Nuo 1995 – 1996 m.m. iki 2000 – 2001 m.m. sumažėjo bendras moksleivių skaičius valstybinėse vidurinėse mokyklose, o gimnazijose šis skaičius išaugo.

Iki 2001 m. vidurinės mokyklos, teikiančios trijų lygmenų išsilavinimą, buvo antros pagal gausumą po pradinių mokyklų. 2002 – 2003 m.m. šalyje veikė 478 vidurinės mokyklos, 62 % iš jų mieste. 29 vidurinės mokyklos buvo labai mažos – iki 200 mokinių, 47 labai didelės – daugiau nei 1200 mokinių. Vidurinėse mokyklose mokėsi daugiau nei 57 % šalies moksleivių.

2002 – 2003 m.m. vidurinį išsilavinimą Lietuvoje įgijo 44022 moksleiviai. 7282 moksleiviai vidurinį išsilavinimą įgijo profesinėse mokyklose, 4051 – suaugusiųjų mokyklose, 128 – nevalstybinėse bendrojo lavinimo ir 15 – specialiose (internatinėse ir sanatorinėse) mokyklose.

2002 m. buvo baigta įgyvendinti Profilinio mokymo įvedimo programa, patobulintas profilinio ugdymo modelis. Tais pačiais 2002 m. buvo patvirtintas ir išleistas reformuotos 11 – 12 klasių ugdymo turinio bendrosios programos ir išsilavinimo standartai, pradėta įgyvendinti mokyklų tobulinimo programa, suteikianti galimybę tam tikram skaičiui mokyklų (400) įsigyti naujų šiuolaikiškų mokymo priemonių.

2002 metais iš esmės baigta profilinio mokymo ir brandos egzaminų reforma leido stabilizuoti ugdymo planą ir priėmimo į aukštąsias mokyklas sąlygas (2002 metų veiklos ataskaita Lietuvos Respublikos Vyriausybė).

Nors įstatymiškai visų vaikų, kur jie besimokytų, ar gimnazijose, ar vidurinėse mokyklose galimybės yra lygios, tačiau tikrovėje yra kitaip. Viena, gimnazijos sukonzentruotos didžiuosiuose miestuose, antra, į jas patekti mokytis ganėtinai sunku, todėl ne visi vaikai gali mokytis šiose mokymo įstaigose.

Kita problema yra ta, kad pradėjus vidurines mokyklas reorganizuoti į pagrindines, kaimo vietovėse beveik neliko vidurinių mokyklų. Įvykdžius pertvarką ne visi kaimo vietovėse gyvenantys vaikai gali įgyti vidurinį išsilavinimą.

Taigi, realiai, nemažai vaikų neturi galimybės siekti aukštesnio išsilavinimo lygio.

2.4. Profesinio, aukštesniojo ir aukštojo mokslo raida

Profesinio rengimo sistema, kitaip nei bendrojo lavinimo sistema, apima ne tik švietimo, bet ir veiklos, darbo rinką. Dėl šios priežasties profesinio rengimo sistemoje atsiranda ekonominių ir socialinių ją lemiančių veiksnių bei dalyvių: įmonių, nevyriausybinų organizacijų ir kitų veiklos sistemos atstovų.

Profesinio rengimo pradžia nukeliama po privalomojo mokymosi laiko, t.y. po įgyto pagrindinio išsilavinimo, vengiama pernelyg ankstyvo profesinio rengimo. Kitokie atvejai yra išimtys, o ne esminė kryptis. Per profesinį jaunosios kartos rengimą siekiama stiprinti tautos kultūrinės brandos lygį bei sudaryti sąlygas profesinio rengimo sistemos dalyviams lanksčiau prisitaikyti prie darbo rinkos. Numatyta esminė kryptis – suteikti mokiniams gana išsamius teorinius bendrojo lavinimo ir profesinio rengimo pagrindus. Per dešimtmetį šios nuostatos tikslintos ir koreguotos, nuo 1994 m. pradėta daugiau orientotis į Europos Sąjungos rekomendacijas profesinio rengimo srityje. Išryškėjančias darbo rinkos tendencijas, imta pabrėžti ir įtraukti į profesinio rengimo programas bei strategijas asmens bendrųjų kvalifikacijų ugdymą, kas Lietuvoje švietimo sistemoje dešimtmečio pradžioje daugiau buvo akcentuojama bendrajam lavinimui, vartojamas terminas bendrieji gebėjimai.

Viena iš dabartinių profesinio rengimo sistemos tendencijų – siekis sustiprinti profesinio rengimo ir darbo, veiklos pasaulio ryšį (Laužackas, Kaminskienė, 2004).

Ši situacija yra ypač aktuali Lietuvoje bei Rytų ir Vidurio Europos šalyse, kur visą profesinio rengimo sistemą centralizuotai kuravo valstybė.

Dabar, esant rinkos ekonomikai, keičiantis politinėms ir ekonominėms sąlygoms šalyse, diametraliai keičiasi ir profesinio rengimo sistemos esmė. Norint suprasti tą pokyčių reikšmę ir esmę, reikėtų apžvelgti, kaipgi buvo organizuojamas profesinis rengimas Europos šalyse nuo XX amžiaus penktojo dešimtmečio.

Sąlyginai galima skirti tris pagrindinius profesinio rengimo sistemos organizavimo etapus:

- 1) 1950 – 1960 metai – laikotarpis, kai profesinis rengimas išimtinai buvo valstybės kompetencijoje. Tokią sistemą lėmė to meto politinė pokario situacija. Tačiau, kaip

paiškėjo, ji pasirodė esanti nelanksti prisitaikyti prie greitų ekonominių ir socialinių pokyčių.

- 2) Aštuntąjį dešimtmetį Vakarų Europos šalyse prasideda pasiūlos modelio krizė, vis populiarsnis tampa rinkos modelis, atsiranda konkurencija, kuri, deja, nepadėjo valstybėms spręsti svarbių socialinių klausimų.
- 3) Devintasis dešimtmetis – tai naujo profesinio rengimo organizavimo modelio paieškos laikotarpis, apėmęs visas Europos Sąjungos šalis, tuo pačiu ir Lietuvą.

Kartu su ES plėtros procesais į Lietuvą atėjo naujos profesinio rengimo valdymo idėjos, siekiant priartinti profesinį rengimą prie veiklos pasaulio.

Siekiant efektyvesnės profesinio rengimo sistemos, dabar dažniausiai kalbama apie koordinacinį modelį. Žvelgiant į profesinį rengimą užsienyje, reikėtų paminėti pagrindinius profesinio rengimo ir veiklos sistemų funkcijų ir atsakomybės koordinavimo lygmenis.

Lassnigg (2000), Pascaline Descy ir Manfred Tessaring (2000) skiria tris lygmenis:

- a) sprendimų priėmimo koordinavimas (politinis lygmuo);
- b) mokymo būdų (t.y. koku būdu siekiama kvalifikacijos) struktūrizavimo lygmuo;
- c) atsakomybinis bei funkcijų koordinavimas pačiame mokymo (mokymosi) procese. (Lassnigg, 2000)

2 lentelė

**Pagrindiniai švietimo ir veiklos atstovų profesinio rengimo veiklos koordinavimo
uždaviniai**

Mokymo pasiūlos ir paklausos koordinavimas

Veiklos gairės	Kokybiniai ir kiekybiniai pasiūlos ir paklausos tyrimai
	Aktyvesnis rinkos dalyvių įtraukimas į profesinį rengimą (viešinimas, pasiekimų rezultatų sklaida ir kt.)
	Profesinis konsultavimas
	Stojamieji egzaminai / baigiamasis vertinimas
Mokymo proceso koordinavimas	
Veiklos gairės	Standartų rengimas ir įvertinimas
	Nauji mokymo (– osi) metodai
	Naujos mokymo (– osi) technologijos
	Formalaus ir neformalaus mokymo (– osi) integravimas
	Nauji išteklių paskirstymo metodai (mokymo fondai)
	Nauji švietimo vadybos principai
Kvalifikacijų ir kompetencijų pasiūlos ir paklausos koordinavimas	
Veiklos gairės	Kompetencijomis pagrįstas įvertinimas, nepriklausomas nuo mokymo (– osi) formų
	Mokymo (– osi) ir darbo suderinimas
	Įmonių ir mokyklų partnerystė
	Veiklos pasaulio atstovų įtraukimas į švietimo valdymo institucijas
	Kvalifikacijų poreikio numatymo mechanizmų plėtra
	Perėjimo nuo mokyklos prie darbo proceso palengvinimas
	Tyrimų plėtra
	Mokymosi visą gyvenimą metodų taikymas ir plėtra
	Mokymasis kaip inovacijų plėtros politikos dalis
	Socialinis dialogas

Kalbant apie profesinį rengimą Lietuvoje, būtina pabrėžti, kad vienas iš ryškiausių šiandieninio aukštesniojo mokslo, profesinio rengimo bruožų – siekis sustiprinti profesinio rengimo ir darbo, veiklos pasaulio ryšį. Vis aktyviau stengiamasi įtraukti darbdavius ir kitus veiklos sistemos atstovus tiek į pirminio profesinio rengimo, tiek į tęstinio mokymo sistemą. Koordinacinis profesinio rengimo sistemos valdymo modelis apima tris pagrindinius profesinio rengimo ir veiklos sistemų funkcijų ir atsakomybių lygmenis: sprendimų priėmimo, mokymo būdų ir mokymo(si) proceso.

Pagal Lietuvos švietimo klasifikaciją, profesinis rengimas yra 4 – tame lygmenyje (aukštesniojo ir aukštojo išsilavinimo nesuteikiantis pagrindinis mokymas, pagrindinio profesinio mokymo IV pakopos programos) ir 5 – am lygmenyje (aukštesniųjų studijų programos).

Kalbant apie aukštesniojo mokslo raidą, reikėtų paminėti ir besimokančiųjų šiame lygmenyje skaičiaus kitimą.

Besimokančiųjų skaičius įvairiuose švietimo lygmenyse kito nevienodai. Aukštesniojo ir aukštojo išsilavinimo nesuteikiančio pavidurinio mokymo lygmenyje besimokančiųjų nuo 2002 iki 2003 m.m. padaugėjo 1297 arba 16,9 % .

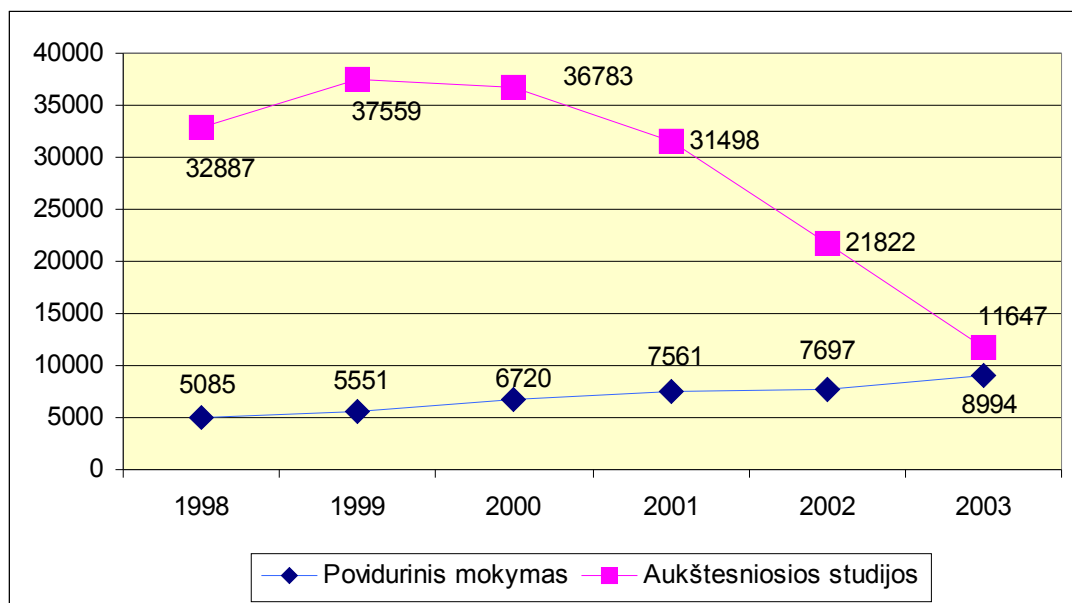
Besimokančiųjų aukštesniųjų studijų lygmenyje per tuos metus sumažėjo 10175 mokiniais, arba 46,6 %. Tokia ryški besimokančiųjų aukštesniųjų studijų lygmenyje skaičiaus mažėjimo tendencija pastaraisiais metais susijusi su sparčiu aukštesniųjų mokyklų reorganizavimu į kolegijas. Tai matome 3 lentelėje.

3 lentelė

Besimokančiųjų skaičius švietimo lygmenyse 1998 – 2003 m.m.

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Aukštesniojo ir aukštojo išsilavinimo nesuteikiantis pavidurinis mokymas	5085	5551	6720	7561	7697	8994
Aukštesniosios studijos	32887	37559	36783	31498	21822	11647

(Duomenų šaltinis STD, ITC)

1 pav. **Besimokančiųjų skaičiaus pokyčiai švietimo lygmenyse 1998 – 2003 m.m.**

Kaip jau buvo minėta anksčiau, keičiasi požiūris į darbininkus ir specialistus. Socialiniai, kultūriniai, ekonominiai Lietuvos pokyčiai ir jos geopolitinė situacija sąlygoja naują požiūrį į specialistus, jų rengimo tendencijas, kryptis ir pobūdį (Targamadžė, Večkienė, 1992).

Keičiantis šalies ekonominei, politinei padėčiai, didėja poreikis specialistų, sugebančių prisitaikyti prie techninės pažangos ir aštrėjančios konkurencijos visose ekonomikos srityse. Svarbiausia grandis, sprendžianti profesinio rengimo klausimus, apima profesines ir aukštesnias mokyklas (kolegijas).

Skiriamos dvi profesinio rengimo koncepcijos: racionalioji technokratinė, paremta vien profesine kompetencija ir humanitarinė profesinio ugdymo kryptis, derinanti profesinę kompetenciją su humanistiniu ir humanitariniu ugdymu. Reformuotas Lietuvos Respublikos profesinis rengimas remiasi antrąja kryptimi.

Aukštesniosiose mokyklose yra rengiami specialistai ir tarnautojai, gaunantys aukštesnį išsilavinimą. Studijos šiose mokslo įstaigose, priklausomai nuo programos apimtys, trunka 3 – 4 metus.

Apie profesinės mokyklos struktūrą kalbama Profesinių mokyklų koncepcijoje (1992 m.). Joje yra užfiksuotas 4 pakopų profesinės mokyklos sukūrimas:

- Pirmas lygis yra skirtas nebaigusiems pagrindinės mokyklos ne jaunesniems kaip 14 metų jaunuoliams. Besimokydami šio lygio mokykloje, moksleiviai per 2 – 3 metus turi galimybę įsigyti žemiausios kategorijos darbininkišką specialybę.
- Antras ir trečias lygiai skirti baigusiems pagrindinę mokyklą. Moksleiviai, besimokantys antrojo lygio mokyklose, skirtingai nuo trečiojo, neturi galimybės įgyti bendrojo lavinimo mokyklos išsilavinimo, nes jiems skiriama tik profesinė kvalifikacijos programa.
- Ketvirtojo lygio profesinėse mokyklose mokosi ir įgyja specialybę moksleiviai, baigę vidurinę bendrojo lavinimo mokyklą.

Kaip rodo praktika, tokia profesinės mokyklos struktūra nepasižymi pakankamu lankstumu, pereinamumu. Pavyzdžiui, šio lygio moksleiviams teoriškai lyg ir sudarytos galimybės judėti „aukštyn“, mokytis, tačiau, praktiškai, norėdami įgyti bendrąjį išsilavinimą, jie turi papildomai mokytis vakarinėje mokykloje. Atsižvelgdama į tai, Lietuvos švietimo ministerija 1996 / 1997 m.m. pakoregavo profesinės mokyklos struktūrą bei mokymo planus. Dabartiniu metu pirmojo lygio moksleiviai gali rinktis dvi alternatyvas: su išlyginamąja klase (papildomai mokantis kai kurių bendrojo lavinimo dalykų, kad įgytų pagrindinį išsilavinimą) ir be išlyginamosios klasės (mokosi tik specialybės dalykų).

Sprendžiant neformaliojo ir savaiminio mokymosi vertinimo bei pripažinimo klausimus svarbu socialinių funkcijų ir atsakomybių realus praktinis įdiegimas pirminio profesinio rengimo sistemoje, kur daug dėmesio turi būti skiriama rengti ir atnaujinti profesinio rengimo standartus (Laužackas, Kaminskienė, 2004).

Mokslas Lietuvoje jau nuo seno buvo prioritetinga ir ypač reikšminga sritis, todėl daug jaunų žmonių nebesitenkina tuo, kad įgytų tik profesiją. Mokslas Lietuvos valstybei yra strategiškai svarbi veiklos sritis, kuria siekiama gausinti žmogiškuosius informacinius išteklius – pagrindinius mūsų šalies resursus. Šis gausinimas yra XX a. pab. naujos socialinės kokybės – žinių visuomenės formavimosi sąlyga. Tačiau reali situacija yra neadekvati valstybės deklaruojamiems postulatams – aukštosios mokyklos susiduria su eile problemų: aukštųjų mokyklų autonomijos problema, nepakankamu biudžetiniu finansavimu, neefektyviai veikiančia kreditavimo sistema ir kt.

Lietuvos aukštojo mokslo reformos strategija remiasi demokratiškumo, dinamiškumo ir integracijos principais. Lietuvos aukštojo mokslo reforma – sudedamoji visa apimanti švietimo sistemos reformos dalis. Per Nepriklausomybės laikotarpį priimta kelios dešimtys aukštąjį mokslą

reglamentuojamų nutarimų ir įsakymų. Dokumentų gausa rodo, kad šiam sektoriui neabejotinai skiriama daug dėmesio. Universitetinių Lietuvos aukštųjų mokyklų statutai tvirtinami pačios aukščiausios valdžios institucijos – Seimo ir todėl turi įstatymo galią. 2000 m. priimtas Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas – bene didžiausios apimties dabar švietimo sritį reguliuojantis įstatymas, parengtas su užsienio ekspertų pagalba. Trumpai peržvelgsime aukštojo mokslo situaciją ir kitimo tendencijas.

Jei iki Nepriklausomybės atgimimo aukštąjį universitetinį išsilavinimą buvo galima įgyti tik Vilniaus universitete, tai dabar universitetinio išsilavinimo galimybės gerokai išsiplėtė (Želvys, Žilinskaitė, 2004). Ypač reikšmingas regioninių – Klaipėdos ir Šiaulių – universitetų sukūrimas. Labai svarbu tai, kad triapakopės studijų sistemos įvedimas leido priartinti Lietuvos aukštojo mokslo modelį prie vakarietiškojo, palengvino studentų mainus ir tarptautinį diplomų pripažinimą.

Prasidėjus Lietuvos atgimimui, netekę užsakymų iš Rusijos, sunyko didžioji dalis žinybinių mokslo institutų ir laboratorijų, sunyko mokslui imli pramonė. Atsivėrus naujoms galimybėms politikoje ir versle, dėl mažų atlyginimų ir blogo finansavimo mokslo ir studijų sistemą paliko daugelis jaunų mokslininkų, todėl realus perspektyvinis Lietuvos mokslo potencialas sumažėjo 2 – 3 kartus. Daugelį naujų mokslo daktarų paviliojo užsienio mokslo centrai, kitos veiklos sritys. Mokslas nustojo daryti esminę įtaką valstybės raidai ir netgi pasaulėžiūrai. Susiklosčiusi situacija sąlygojo atsiradimą šių svarbiausių mokslo problemų, kurios yra aktualios ir šiandien:

- per mažas santykinis mokslo finansavimas ir dėl to:
- prarandamas gambiausias ir talentingiausias jaunimas ne tik mokslo ir studijų sistemoje, bet ir Lietuvoje,
- žemas mokslo prestižas,
- mokslo ir pedagoginio personalo senėjimas ir nesugebėjimas parengti jeigu ne geresnę, tai bent jau lygiavertę pamainą,
- mokslinės literatūros stygius.

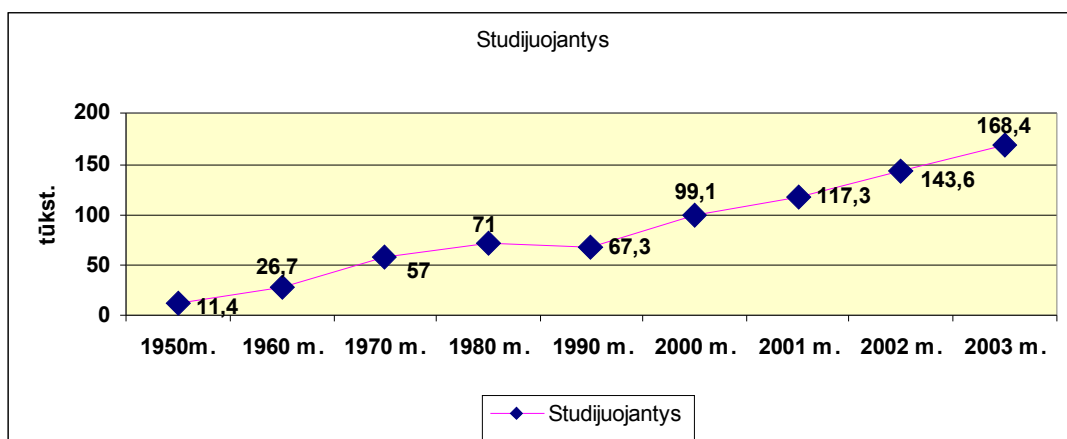
Tačiau, nepaisant Lietuvos mokslo ir studijų sistemos problemų ir trūkumų, galima teigti, kad ji yra viena efektyviausiai šiuo metu veikiančių sistemų.

1988 m. prasidėjusios švietimo reformos tikslas – pertvarkyti švietimą demokratiniiais bei liberalizavimo principais, grįsti ugdymą nacionaline kultūra. Iki šiol šis darbas vyksta nuosekliai ir

kryptingai, nepaisant Lietuvos politinės valdžios bei vyriausybinių struktūrų kaitos. Šiuo metu į švietimo reformos darbą yra įsitraukęs gana didelis pedagogų, mokslininkų, visuomenininkų bei Švietimo ir mokslo ministerijos darbuotojų būrys. Svarstomos naujos ugdymo idėjos, steigiami švietimo centrai, tobulinami reformos teisiniai pagrindai, pertvarkomas ugdymo turinys, keliami pedagogų kvalifikacija, vyksta jų atestacija, pertvarkomas suaugusiųjų švietimas, modernizuojama švietimo bazė. Aukštojo mokslo reforma, siekiama demokratizuoti studijas, modernizuoti studijų programas bei skatinti savivaldos plėtrą. Siekdama tarptautinio aukštojo mokslo pripažinimo, 1994 m. Lietuva prisijungė prie UNESCO studijų, aukštojo mokslo diplomų ir mokslo laipsnių pripažinimo Europos regiono valstybėse konvencijos. Pagal tarptautinius standartus įvestos pakopinės (bakalauro, magistratūros, doktorantūros) studijos.

Pagal Vakarų Europos šalių standartus pertvarkomi studijų planai, mokymo metodai ir turinys, ypač intensyviai reformuojamos teisės, ekonomikos, politologijos, verslo studijos. Atrodo, kad ir piliečiai suprato, jog Lietuvai integruojantis į Vakarų Europos valstybių tarpą, reikia turėti išsilavinusią ir žinančią savo vertę visuomenę. Iškilė būtinybė paneigti Vakarų žmonių turimą nuomonę apie mūsų valstybę, kaip archajišką kraštą, kuriantį prieškarinio pavyzdžio, o ne modernišką valstybę. Todėl nors ir bendri valstybės ekonominiai sunkumai neleidžia sudaryti gerų švietimo sąlygų, jaunimas vėl pradeda aktyviai įsijungti į švietimo sistemą. Šis poslinkis užtikrina Lietuvos ateitį ir parodo jaunosios kartos gajumą bei norą tobulėti, o taip pat lemia ypač reikšmingą pokytį – studijuojančių skaičiaus didėjimą (žr. 2 paveikslą).

Duomenų šaltinis STD, ITC

2 pav. Studijuojančiųjų skaičiaus kitimas (tūkst.)

Iš paveikslė pateiktų duomenų matyti, kad nuo 1990 m. studijuojančių aukštosiose mokyklose skaičius nuolat didėja. Pirmą kartą Lietuvos istorijoje studijuojančių aukštosiose mokyklose, t.y. kolegijose ir universitetuose skaičius viršijo 100 tūkstančių. 2001 – 2002 mokslo metų pradžioje aukštojo mokslo siekė 117,3 tūkst. jaunuolių. Palyginti su 2000 – 2001 mokslo metais, studentų skaičius išaugo per 18 tūkstančių, o tai lemia spartesnę mokslo reformos eigą ir pažangą.

Šiuo metu Lietuvoje yra 19 universitetų, kuriuose statistikos departamento duomenimis studijuoja 95,6 tūkst. studentų, o tai yra 44,2 tūkstančiais daugiau nei 1994 – 1995 mokslo metais. Senosios akademinio gyvenimo tradicijos yra susiklosčiusios Vilniuje ir Kaune. Šiuose miestuose studijuoja 84,5 % visų Lietuvos studentų. Aukštasis mokslas sparčiai plėtojamas Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje. Šios mokyklos tenkina ne tik aplinkinių, bet ir tolimesnių rajonų gyventojų poreikius, kiekvienoje iš jų studijuoja jaunuoliai iš visų šalies miestų ir rajonų. Pavyzdžiui, sparčiai šiuo metu besiplečiantis Šiaulių universitetas 1994 – 1995 mokslo metais turėjo 4249 studentus, iki 2000 – 2001 mokslo metų pradžios jų skaičius išaugo beveik 50 % ir pasiekė 6369. Šiuo metu ŠU studijuoja virš 10 000 jaunuolių, vis daugiau jaunuolių, suvokę besiformuojančius sudėtingus rinkos ekonomikos dėsnius, savo ateities gerovę sieja su gerai apmokamu aukštos kvalifikacijos specialisto darbu. Todėl kasmet vis daugėja moksleivių, kurie įgiję privalomą ar vidurinę mokslą, mokosi toliau (iš dešimties abiturientų studentais tampa šeši).

Daugiau studijuoti aukštosiose mokyklose ateina baigusią kitas mokymo įstaigas (profesines, aukštesniasias mokyklas), taip pat jau turinčių aukštojo mokslo diplomus. 2004 – 2005 mokslo metais antrojo aukštojo mokslo diplomo siekė 1131 asmuo. Be to, tęsti mokslo sugrįžta vis daugiau vyresnio amžiaus žmonių, didėja studento amžiaus vidurkis – 23 metai.

Švietimas – tai prioritetiška, valstybės remiama Lietuvos Respublikos raidos sritis. Švietimas lemia krašto kultūrinę, socialinę, bei ekonominę pažangą. Tai apibrėžia Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, o vienas pagrindinių demokratinės švietimo politikos principų, suteikti visiems piliečiams lygias teises į mokslą, nepriklausomai nuo gyvenamos vietos, lyties, socialinės kilmės bei įsitikinimų. Lietuvos Respublikos Konstitucija laiduoja nemokamą valstybinį švietimą. Nors visuotinai pripažįstama, kad investicija į žmogų, jo intelekto vystymą yra sėkmingos ateities pagrindas, ypač šalims, neturinčioms gausių gamtos išteklių, praktiškai šią nuostatą ne visada pavyksta įgyvendinti. Pereinamuoju laikotarpiu iš nacionalinio biudžeto švietimui kasmet

buvo skiriama didžiausia dalis, t.y. penktadalis lėšų palyginti su išlaidomis kitoms valstybės reikmėms. 1995 – 1996 m. švietimui skirta apie 1,7 mlrd. litų, o tai sudaro 5,5 % bendrojo vidaus produkto (BVP). 2000 metais švietimui iš nacionalinio biudžeto buvo skirta 2,7 mlrd. litų arba 28,5 % visų paskirstytų išlaidų. Tačiau realiai lėšų trūksta, o šiuo metu vykstant švietimo reformai, ši problema tampa pagrindine.

Dėl sunkios ekonominės valstybės padėties aukštosiose mokyklose ribojamas valstybės finansuojamų vietų skaičius. Valstybė garantuoja stipendijas labai gerai, gerai besimokantiems bei socialiai remtiniams studentams. Tačiau pastaruoju metu dalis aukštųjų mokyklų didina žinių vertinimo balų vidurkį, pagal kurį mokamos stipendijos.

Šiuo metu 45,5 % visų studentų studijuoja savo lėšomis (1995 – 1996 mokslo metais tokių studentų buvo 18,3 %). Mokesčio dydis svyruoja nuo 500 iki 6000 litų per metus, jis priklauso nuo pasirinktos specialybės. Daugiausia kainuoja medicinos ir teisės studijos. Taigi mokslas aukštojoje mokykloje vis labiau tampa priklausomas nuo studento socialinės padėties, jo šeimos materialinių galimybių. Tik nedidelė dalis studentų naudojami banko teikiamomis paskolomis. Nelanksti ir valstybinė studentų kreditavimo sistema. 2001 – 2002 mokslo metų pradžioje į universitetų bakalauro studijų mokamas vietas priimta 14,6 tūkst. arba 52 % visų pirmakursių. Iš viso šių mokslo metų pradžioje už studijas mokėjo 34,0 tūkst. pagrindinių (bakalauro) studijų studentų (iš dešimties – keturi) ir 6,4 tūkst. magistrantų (iš dešimties – trys). Detaliau studentų, studijuojančių savo lėšomis, kitimas parodytas 4 lentelėje.

4 lentelė

Universitetų studentai, studijuojantys savo lėšomis

	1995 – 1996	1997 – 1998	1998 – 1999	1999 – 2000	2000 – 2001
Pagrindinės studijos					
Viso studentų	45753	52584	57862	64252	76312
iš jų studijuoja savo lėšomis	3469	7072	12131	16199	24884
%, palyginti su visų studentų skaičiumi	7,6	13,4	21,0	25,2	32,6
Iš viso priimta studentų	13988	17441	18681	20681	24800
iš jų priimti studijuoja savo lėšomis	2562	4626	5775	7194	11294
%, palyginti su visų priimtų studentų skaičiumi	18,3	26,5	30,9	34,8	45,5

Magistratūra ir jai prilygstančios studijos					
Viso studentų	7142	13008	14795	18070	17224
iš jų studijuoja savo lėšomis			2363	3403	4417
%, palyginti su visų studentų skaičiumi			16,0	18,8	25,6
Iš viso priimta studentų	4926	6804	7412	8991	9181
iš jų priimti studijuoja savo lėšomis			1466	2082	2756
%, palyginti su visų priimtų studentų skaičiumi			19,8	23,2	30,0

Šaltinis: "Lietuvos statistikos metraštis 2001"

Iš lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad kiekvienais mokslo metais vis daugiau studentų nebepatenka į valstybės finansuojamas ar iš dalies finansuojamas vietas ir privalo sumokėti už studijas savo lėšomis. Finansavimo problema yra viena pagrindinių, todėl valstybė turėtų efektyviau rūpintis kreditavimo sistemos tobulinimu.

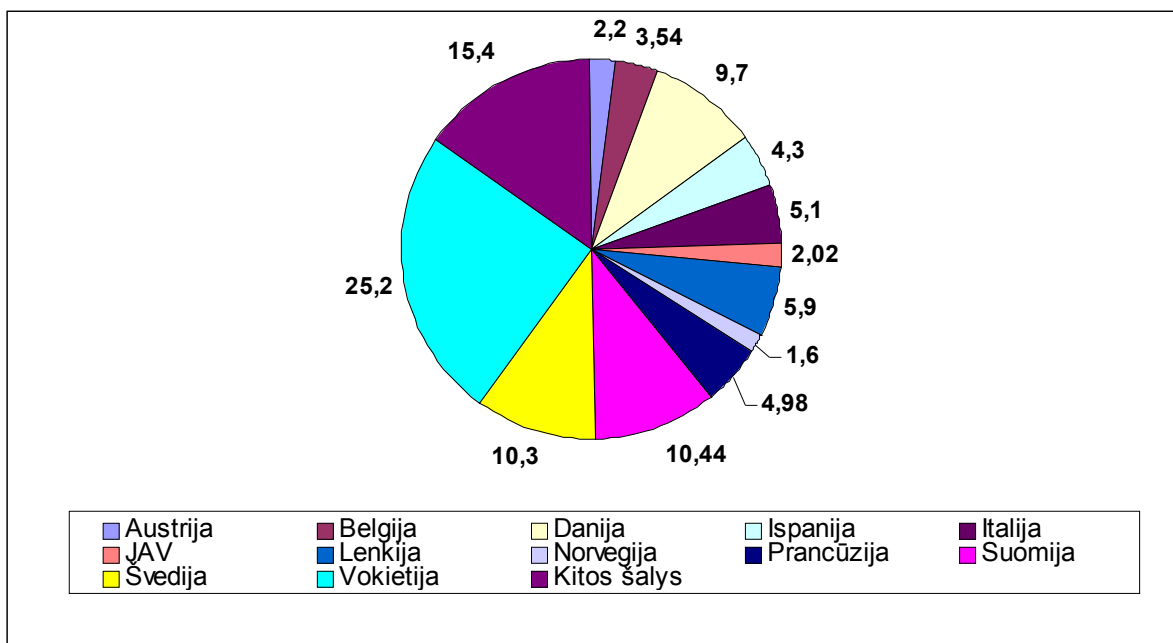
Vienas geriausių aukštojo mokslo reformos pasiekimų yra tai, kad Lietuva, tapusi daugelio Europos šalių vykdomų programų nare, suteikia galimybę Lietuvos studentams gilinti savo žinias užsienyje.

Statistikos departamento duomenimis, Lietuvos studentų, besimokančių užsienio mokslo įstaigose, skaičius nuolat didėja. 2002 – 2003 m.m. 1283 Lietuvos universiteto studentai vyko studijuoti į užsienio valstybes, iš jų 77,7 % pagal ES programas, 16,8 % pagal kitus tarptautinius mainus ir 5,5 % savo iniciatyva.

5 lentelė

Lietuvos studentų, dalyvaujančių mainų programose, skaičius

	2000 – 2001 m.m.	2001 – 2002 m.m.	2002 – 2003 m.m.
Universitetų studentai	1120	1260	1283
Kolegijų studentai	0	0	192

Duomenų šaltinis (Statistikos departamento duomenys 2004 m.)

3 pav. Lietuvos studentų, gilinusių žinias įvairiose užsienio šalyse skaičius

Akademinei bendruomenei labai svarbus klausimas, ar sėkmingai vyksta aukštojo mokslo reforma? Anot Želvio ir Žilinskaitės (2004), reforma vyksta sėkmingai tiek, kiek tai apskritai įmanoma decentralizuotoje sistemoje, esančioje pereinamosios ekonomikos pokomunistinėje šalyje. Lietuvos aukštasis mokslas pasuko ne skausmingai – lėtos evoliucijos keliu. Šis kelias nežada didelio efektyvumo, atvirkščiai, kyla pavojus atsilikti nuo kitų šalių. Yra labai daug spęstinių dalykų – tai ir geresnis aukštojo mokslo finansavimas, aukštųjų mokyklų personalas – jaunesnis, turintis didesnę potencialą, o studijų kokybė – aukštesnė. Tačiau, anot autorių, esant dabartinei decentralizuotai sistemai ir silpnai veikiančioms rinkos dėsniams, tai bene geriausias rezultatas, kurio buvo galima tikėtis“. (Želvys, Žilinskaitė, 2004).

Atlikus aukštojo mokslo raidos Lietuvoje apžvalgą, galima daryti tokias išvadas:

1. Sėkmingai įgyvendinant švietimo reformą Lietuvoje aukštasis mokslas vėl tampa populiarus, o tai rodo studijuojančiųjų skaičiaus didėjimą. 2001 / 2002 mokslo metų pradžioje aukštojo mokslo siekė 117,3 tūkst. jaunuolių, 2002 – 2003 m.m. – 168,4 tūkst. jaunuolių.

2. Lietuvoje daugėja vyresnio amžiaus žmonių, kurie siekia aukštojo mokslo diplomo, o tai lemia studento amžiaus vidurkio didėjimą.
3. Tyrimai rodo, kad tik 4,6 % visų bedarbių yra aukštojo mokslo diplomą turinčių žmonių.
4. Valstybė kasmet iš nacionalinio biudžeto švietimui skiria apie penktadalį visų lėšų, bet to nepakanka sėkmingam reformos įgyvendinimui.
5. Šiuo metu už mokslą moka 45,5 % visų studentų, o kreditavimo sistema dar nėra efektyvi studentų finansavimui.

Atsižvelgiant į pasaulines tendencijas, Lietuvos aukštasis mokslas neišvengiamai vystysis tuo pačiu keliu kaip ir kitų demokratinių šalių aukštojo mokslo sistemos: iš binarinės į remifikuotą (universitetai savo struktūroje sujungia koledžus, realizuojančius neuniversitetines studijų programas), o vėliau – į stratifikuotą (aukštojo mokslo sistema pateikiama kaip totalitarinė, susidedanti iš įvairiausių institucijų) (Jucevičienė, 1998).

Kad ir kaip pavadintum Lietuvos aukštojo mokslo sistemą – problemiška, paradoksalia ar net katastrofiška – jos nepagadinsi. Net dešimtį metų besitęsianti šios sistemos kritika ir siūlymai ją reformuoti sąlygojo tik neesminius pokyčius. Pavojaus signalai, kad Lietuvos aukštasis mokslas darda į akligatvį, vis toliau sklinda iš visų pusių. Ir jie nėra iš piršto laužti.

Nors, anot Strazdo (2005), pagal studentų skaičių tūkstančiui gyventojų išsiveržėme į Europos lyderių tarpą, pagal biudžeto lėšų dalį aukštajam mokslui, lygiuojamės į ES vidurkį, bet pagal lėšas vienam studentui ritamės į Europos dugną. Pagal vienam studentui tenkančias lėšas nuo ES vidurkio atsilikame net tris kartus.

Europoje pirmaujame ir tuo, kad net 12 % dirbančiųjų fizinį darbą turi aukštąjį išsilavinimą. O kas paskaičiuos, kiek tai kainuoja, ir kokia iš to nauda?

Jei Lietuvos aukštasis mokslas nebus labai tikslingai ir greitai reformuotas, jei mūsų universitetai neatitiks šiuolaikinių reikalavimų ir negalės konkuruoti su kitų šalių aukštosiomis mokyklomis, mūsų laukia niūri ateitis. Europos aukštojo mokslo vystymosi scenarijuose nevienareikšmiškai prognozuojama, kad kai kuriuose kraštuose vyraus tik bakalauro lygmens studijos, todėl, norėdami įgyti magistro ar daktaro laipsnį, tokių valstybių piliečiai turės važiuoti į Europos Šiaurės ir Vakarų kraštus.

Kol kas nėra jokių garantijų, kad mūsų šalyje po dešimties metų išliks nors vienas, du universitetai, kuriose gambiausias Lietuvos jaunimas galės tikėtis tarptautinio lygio studijų. Nėra ir tokias garantijas laiduojančių reformų (Strazdas, 2005).

2.5. Vaikų su negalia integracija švietimo sistemoje

Specialusis ugdymas atsirado 19 – amė amžiuje, siekiant garantuoti visiems vaikams teisę į mokslą. Dvylikoje ES valstybių buvo įkurtos atskiros nuo bendros paskirties švietimo sistemos institucijos vaikams su negalia mokytis. Šiuo metu vaikai su negalia įprasciau vadinami vaikais, turinčiais specialiųjų ugdymo poreikių. Dabar visame pasaulyje vyrauja tendencija tokius vaikus įtraukti į specialias arba paprastas bendros paskirties mokyklos klases.

Įvairiose šalyse specialiojo ugdymo raida turi savų ypatumų. Pvz. Belgija, Danija ir Jungtinė Karalystė (Škotija), buvo pirmosios valstybės, praeitame šimtmečiuje pradėjusios atidaryti specialias klases vaikams, turintiems specialių ugdymo poreikių. Belgijoje toks eksperimentas buvo sustabdytas 1970 m. Šiuo metu vaikų integravimas vyksta nelabai plačiai. Tuo tarpu Italijoje integruotas mokymas laipsniškai pakeitė mokymą specialiosiose mokyklose.

Valstybės pagal jų politiką integruojant vaikus, turinčius specialiųjų ugdymo poreikių, gali būti padalytos į tris kategorijas:

1. Į pirmą kategoriją (vadinamąją „vieno takelio“ kategorija) įeina valstybės, kurių politika krypta į beveik visų moksleivių mokymą bendros paskirties mokyklose. Tokio tipo integraciją remia įvairios tarnybos, kurios kontroliuoja mokyklas. Vaikų, lankančių specialias (t.y. atskiras) klases ar mokyklas, yra mažesnis nei 1 % Vaikai, turintys specialių ugdymo poreikių, nesudaro didelio gyventojų procento (mažiau nei 2 %). Tai Graikija, Ispanija, Italija, Portugalija, Švedija ir Norvegija.
2. Valstybėse, kurios priklauso antrajai kategorijai („Dviejų takelių“ kategorija), yra dvi skirtingos ugdymo sistemos. Šioms sistemoms galioja atskiri įstatymai su specialiomis taisyklėmis bendrajam ir specialiajam ugdymui. Pvz. Belgijoje bei Nyderlanduose, Bulgarijoje, Latvijoje bei Rumunijoje specialusis ugdymas yra pakankamai gerai išplėtotas ir teikiamas atskirai.

3. Valstybėse, priklausančiose trečiajai kategorijai („Daugiatakę“ kategorija) yra daugybė požiūrių į integraciją. Jose nėra vienintelio modelio (integracija į bendros paskirties mokyklas su daugelio įvairių tarnybų pagalba) arba galimybės pasirinkti vieną iš dviejų ugdymo būdų (bendros paskirties ar specialusis ugdymas), ir teikiamų paslaugų spektras yra labai įvairus. Tai kategorijai priklauso Danija, Vokietija, Prancūzija, Airija, Liuksemburgas ir kt. Jai priklauso ir Lietuva.

Lietuvoje, atkūrus Nepriklausomybę, pasikeitė ir specialiojo ugdymo nuostatos. Sovietinės santvarkos laikais vyravo nuostata, kad specialiojo ugdymo poreikių turintys vaikai, yra ugdytini atskirose specialiose mokyklose. Lietuvoje tai buvo klausos sutrikimų turinčių vaikų mokyklos Vilniuje ir Telšiuose, regėjimo sutrikimų turinčių vaikų mokymo įstaigos, logopedinės mokyklos ar vaikų darželiai vaikams, turintiems kalbos ir protinio vystymosi sutrikimų.

Atkūrus Lietuvoje Nepriklausomybę, keičiantis buvusios sovietinės švietimo sistemos nuostatoms, iš esmės pakito nuostata dėl specialių poreikių turinčių vaikų ugdymo. Šiuo metu „į specialiąją mokyklą vaikas siunčiamas tik tais atvejais, kai mokyklos psichologo korekcinė pagalba neduoda laukiamų rezultatų (Lietuvos švietimo koncepcija, 1992). Lietuvos švietimo koncepcija, jos nuostatų pagrindu pradėti kurti specialiojo ugdymo metmenys.

Specialiojo ugdymo metmenų esminis principas – neįgaliųjų integravimas į bendrąsias ugdymo įstaigas. Buvo diegiamos lygiagrečiai dvi neįgaliųjų vaikų integravimo formos – visiška, kai vaikas ugdomas bendroje grupėje, klasėje su visais vaikais ir dalinė, kai bendrojo ugdymo įstaigoje sudaroma neįgaliųjų grupė, klasė. Tačiau paraleliai veikia ir specialiosios mokyklos, kuriose ugdomi vaikai su sunkiomis specifinėmis negalėmis – regėjimo, klausos, judėjimo ir panašiai. Jose yra mokomi vaikai, kurie dėl įvairių priežasčių negali mokytis bendrojo lavinimo mokyklose.

Taip pat, remiantis užsienio šalių patirtimi, kurtos naujo tipo specialiosios institucijos. Tai ugdymo centrai, kur lavinami sunkių psichikos ir motorikos sutrikimų arba kompleksinę negalę turintys 3 – 21 metų amžiaus asmenys, steigtos šiems asmenims skirtos lavinamosios klasės specialiosiose mokyklose. Nors specialiojo ugdymo įstatymas, juridškai įteisinęs šias nuostatas, priimtas tik 1998 metais, švietimo sistemoje jos buvo įgyvendinamos Švietimo įstatymo ir specialiojo ugdymo metmenų pagrindu.

Taigi, vaikai su fiziniais ar psichiniais vystymosi trūkumais gali būti ir yra mokomi kartu su sveikaisiais vaikais, gaudami jiems reikalingą papildomą pagalbą. Sveikieji ugdomi dėmesį silpniesiems, o pastarieji lengviau integruojasi į visuomenę.

([http:// www.infovi.vu.lt/ivs/biblioteka/temos/svietimas.htm](http://www.infovi.vu.lt/ivs/biblioteka/temos/svietimas.htm))

Tačiau reikia pažymėti, kad šiuo metu situacija vaikų su specialiaisiais poreikiais ugdyme keičiasi.

Europos komisija 2003 metais paskelbė Europos neįgaliųjų metais. LR Seimas 2003 metus paskelbė Neįgaliųjų metais Lietuvoje.

2000 – 2003 metais LR Švietimo ir mokslo ministerija aktyviai dalyvavo Europos specialiojo ugdymo plėtros agentūros veikloje, o 2004 metais tapo šios organizacijos, siekiančios tobulinti asmenų, turinčių specialiųjų poreikių švietimą, nare.

Jau 2000 – 2001 m. nutarta kurti naujus projektus, diegti naujus didelių ir labai didelių specialiųjų poreikių turinčių vaikų ugdymo modelius.

Vaikus, turinčius kompleksinių raidos sutrikimų, didelių ugdymosi problemų (tuos, kurie iki 1990 m. buvo laikomi “nemokytiniais”), imta ugdyti ugdymo centruose. Įsikūrė “Vilties” padaliniai, lavinamosios klasės. Pasirinkti ugdymo įstaigą leidžia įstatymas. Daugelis specialiųjų poreikių vaikų pradėjo lankyti ugdymo įstaigas savo gyvenamojoje vietoje. Tai buvo apibrėžta įstatymiškai.

2000 m. Švietimo ir mokslo ministerija kartu su Šiaurės šalių ministrų taryba parengė ir 2000 m. pavasarį pradėjo įgyvendinti projektą “Mokykla visiems”, kurios tikslas buvo – sukurti efektyvų specialiųjų poreikių vaikų ugdymo modelį Šiaulių ir Panevėžio apskrityse. Todėl 2000 m. pavasarį Lietuva buvo priimta į Europos specialiojo ugdymo plėtros agentūrą stebėtojos teisėmis ir dalyvauja jos veikloje.

2000 – 2001 m.m. šalies 23 bendrojo lavinimo mokyklose veikė 68 specialiosios klasės, kuriose mokėsi 558 moksleiviai, turintys specialiųjų poreikių.

Moksleivių, turinčių specialiųjų ugdymo poreikių , pasiskirstymas pagal integracijos lygį

6 lentelė

Moksleivių turinčių specialiųjų poreikių, skaičius	1999 – 2000 m.m.	2000 – 2001 m.m.
	43 000	53 308

Iš jų:		
Ugdomi visiškos integracijos forma	82 %	85 %
Ugdomi dalinės informacijos forma	4 %	2 %
Sanatorinėse mokyklose	–	1 %
Ugdomi specialiose mokyklose	14 %	12 %

Duomenų šaltinis: ŠMM internetinė prieiga

2002 – 2003 m.m. 49889 specialiųjų poreikių mokiniai mokėsi bendrojo ugdymo klasėse.

Dauguma šių mokinių – apie 58 % – turėjo kalbos ir kitų komunikacinių sutrikimų, apie 23 % – specifinių pažinimo sutrikimų, 9 % – ribotą intelektą, 6 % – sutrikusį intelektą, apie 2 % – įvairių regėjimo sutrikimų, apie 1 % – klausos sutrikimų.

Specialiųjų poreikių mokinių, ugdomų integruotai – dieninių bendrojo lavinimo mokyklų bendrosiose klasėse – skaičius kasmet didėja. Bendrojo ugdymo klasėse 2003 – 2004 m.m. mokėsi 54323 tokie mokiniai. Jie sudarė 9,6 % visų šalies mokinių ir 88,5 % visų šalies specialiųjų poreikių turinčių mokinių, besimokančių dieninėse bendrojo lavinimo mokyklose.

Daugiausia specialiųjų (internatinių) mokyklų ir mokymo centrų 2003 – 2004 m.m. pradžioje lankė intelekto sutrikimų turintys vaikai (3488 mokiniai apie 56 %) 2003 – 2004 m.m. kaime specialiosiose mokyklose (intelekto sutrikimų turintys vaikai) mokėsi 130 mokinių, ugdymo centruose – 231 mokiniams.

2003 – 2004 m.m. 1428 vaikai buvo ugdomi specialiųjų poreikių ikimokykliniam ugdymui skirtose mokyklose.

Specialiųjų poreikių turinčių vaikų skaičius skirtingų rūšių specialiosiose mokyklose (2000 – 2003)

7 lentelė

Mokyklų rūšys	2000 – 2001	2001 – 2002	2002 – 2003	2003 – 2004
Iš viso mokinių	7678	7503	7154	7089
Specialiosios m – klos (sutrikusio intelekto vaikai)	4634	4375	4046	3488
Specialiojo ugdymo centrai	167	207	416	892
Sutrikusios regos m – klos	340	398	327	307

Kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų	508	527	544	549
Specialiosios m – klos (vaikams turintiems judesio ir padėties sutrikimų)	399	439	297	290
Logopedinės	282	290	335	322
Specialiosios išlyginamosios klasės	951	926	791	826
Sanatorinės m – klos	397	401	398	386
Nevalstybinė spec. m – klos	–	–	–	29

Duomenų šaltiniai: ŠMM, ITC

Iš lentelėje pateiktų duomenų matome, kad specialiųjų poreikių mokinių skaičius specialiosiose mokyklose kas metai mažėja.

Tačiau, nepaisant esamų pasiekimų, reikia sudaryti sąlygas specialiųjų poreikių vaikų integracijai į bendras mokymosi sistemas. Jas būtina tobulinti, norint, kad šie vaikai ir jaunuoliai turėtų tokias pat galimybes kaip ir jų bendraamžiai, neturintys specialiųjų ugdymo poreikių.

Ugdymo turinys pakito nuo reprodukcinio iki interpretacinio. Kintant ugdymo turiniui, mokykla įgauna vis daugiau savarankiškumo, keičiasi vadovėliai – iš modifikuotų jie tampa pritaikyti individualiems poreikiams. Pakito egzaminų užduotys: iš reprodukcinių jos virsta probleminėmis.

Parengti ir patvirtinti ugdymo turinį reglamentuojantys dokumentai, patvirtinti nauji teisiniai švietimo dokumentai, vertinimo kaitos kryptys. Vertinimo duomenys, kaip buvo anksčiau, nebėra vien atsiskaitymui prieš administraciją, o mokytojai pagal vertinimo rezultatus koreguoja savo darbo metodus. Sukurta nauja pasiekimų vertinimo sistema.

2.6. Ugdymo turinio raida

Mokykla – ugdymo institucija, tačiau svarbiausia jos veikla yra mokymas. Pedagoginio proceso metu mokiniai, vadovaujami mokytojo, įgyja žinių, gebėjimų. Mokymo proceso eigoje auga mokinių intelektas, formuojasi jų pažiūros ir vertybės, jie yra lavinami ir auklėjami.

Mokymasis yra svarbiausia mokyklinio amžiaus vaikų, paauglių ir jaunuolių veikla, turinti ypatingos reikšmės jų asmenybės raidai, socializacijai.

Vienas iš svarbiausių didaktikos teorijos, o kartu ir mokymo praktikos klausimų – ko mokyti, t.y. mokymo turinio problema. Viena vertus, mokymo turinys turi atspindėti svarbiausius žmonijos mokslo ir kultūros pasiekimus, atitikti mokslo, technikos, kultūros, visuomeninio gyvenimo lygį, antra vertus, jis pagal savo apimtį ir turinį turi būti prieinamas pagal mokinių jėgas. Todėl labai svarbu, pertvarkant mokymo turinį, ne tik išstudijuoti kitų šalių ir mūsų šalyje sukauptą patirtį, atsisakyti mokymo turinio ideologizmo, bet ir kuo geriau atsižvelgti į visuomenės kultūros lygį, į mokinių galimybes, priklausančias nuo amžiaus (Rajeckas, 1999).

Mokymo turinys – tai specialiai atrinkta svarbiausioji žmonijos kultūros dalis, prieinama ir būtina moksleiviui, kad pasirengtų gyvenimui.

Šiuo metu sąvoka mokymas yra pakeista platesne sąvoka ugdymas (Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos, I – X klasės, 1997).

Tačiau būtina akcentuoti, kad mokymas yra ne tik žinių įgijimo, bet ir svarbiausia tiek lavinimo, tiek auklėjimo bendrojo lavinimo mokykloje priemonė: mokant bet kurio dalyko, siekiama ir lavinti, ir auklėti, t.y. ugdyti (Rajeckas, 1999).

Ugdymas – socialinis reiškiny, susijęs ilgą vystymosi kelią ir mūsų laikmečiu tapęs ypač reikšmingu ir pakankamai sudėtingu. Šį reiškinį tyrinėjantis ugdymo mokslas taip pat patyrė didelius kokybinius tyrimo objekto, metodų ir organizacijų pokyčius. Šiuolaikinis, kokybiškai pakitęs, fundamentalumo bruožų nestokojantis ugdymo mokslas, kuriam skirta būti žinių visuomenės (Drucker, 1993) raidos procesų priešakyje, nuėjo ilgą, įvairiausių priešasčių stimuliuojamą kelią.

XX amžiaus antroje pusėje ugdymo reikšmė ypač išaugo. Tai liečia visus žmonių gyvenimo lygius: žmoniją, visuomenę, individus. Žmonijos kontekste ugdymas siejamas su civilizacija: kaip tiksliai pastebėjo Perry (1996), ugdymas įgalina žmones perimti praeities civilizaciją, dalyvauti dabarties civilizacijoje ir kurti ateities civilizaciją.

Ugdymas taip pat siejamas su konkrečia visuomene, tauta, socialine grupe, t.y. konkrečiomis socialinėmis struktūromis, suinteresuotomis savo narių ugdymu (Jucevičienė, 1998).

Ugdymas, kaip ir kiekviena mokslo sritis, nuolat vystėsi, tobulėjo. Ugdymo mokslo raidoje galima išskirti tris vystymosi etapus, sąlygojamus esminių kokybinių šio mokslo pokyčių:

1. Nuo XIX amžiaus pabaigos iki antrojo pasaulinio karo susiformuoja ir išsivertina pedagogika – ugdymo procesą tyrinėjęs eksperimentinis mokslas, iš gamtos mokslų perėmęs natūralistinę tyrimų metodologiją, pagrįstą kiekybiniais tyrimų metodais.
2. Nuo antrojo pasaulinio karo iki paskutinio XX a. dešimtmečio iš pedagogikos išsivysto edukologija (angl. educational science) – integruotas mokslas, tyrinėjantis žmogaus ugdymą ir saviugdą per visą gyvenimą, tiek tiesioginio reiškinio ir jį realizuojančių švietimo sistemų aspektu. Vis didesnę reikšmę įgyja kokybiniai tyrimo metodai, leidžiantys giliai analizuoti ugdymo reiškinius.
3. Nuo XX a. paskutinio dešimtmečio prasideda kokybiškai naujas edukologijos vystymosi į multidisciplininį būvį etapas.

Ugdymo efektyvumui pagrindinę reikšmę turi ugdymo turinys. Lietuvoje nuo pat švietimo reformos pradžios ugdymo turinio atnaujinimas laikomas viena iš svarbiausių švietimo sistemos kaitos užduočių (Kuolys, 1997). Buvo nubrėžta aiški riba tarp senojo autokratinio, akademinio ir naujojo, demokratinio, į dabarties gyvenimo poreikius orientuoto ugdymo turinio.

Tarybinė mokykla propagavo reprodukcinę pedagogiką, kuri rėmėsi supratimu, kad egzistuoja universali, akademinė, mokslo sukaupta išmintis – vienintelė jėga, teisingai paaiškinanti pasaulį. Pasaulio racionalumu, jo pažinimo galimybėmis šiuo atveju neabejojama. Mokykloje vyksta pažinimas suprantamas kaip palaipsnis akademinų žinių reprodukovimas. Sovietinėje totalitarinėje santvarkoje akademinė išmintis buvo valdžios ideologizuota ir jos patvirtinta, kaip visuomenei duodanti gaires, tam tikrą, vieningą gyvenimo supratimą siūlanti žinija. Remiantis akademinė išmintimi buvo kuriamos konkrečių dalykų detalios, nenumatančios nukrypimų, izoliuotos, tarpusavio ryšių stokojančios valstybinės programos. Dalykų programos mokinius pasiekdavo unifikuotais, visiems privalomais vadovėliais. Unifikuotą ugdymo turinį atitiko ir unifikuota, į žinių reprodukovimą (mokymą atsiminti ir atkartoti) orientuota egzaminų sistema. Šios sistemos tvarkingą funkcionalumą laidavo griežta valstybės kontrolė. Reprodukcinė švietimo sistema – hierarchiška. Mokykla šioje sistemoje yra nesavarankiška, privalomą akademinę išmintį reprodukuojanti institucija.

Ši racionali ir aiški tvarka po 1988 m. pradeda irti. Lietuva žengia į itin sparčios kaitos kupiną naujų iššūkių amžių. Globalizacija, informacijos sprogimas, sparti kaita, visuomenės išsiskaidymas – tai iššūkiai, kurie esmingai sureikšmina socialinį ir kultūrinį švietimo vaidmenį

(Gairės, 2003). Todėl kaip siekiamybė brėžiama nauja, gerokai sudėtingesnė ugdymo sistema. Ugdymo procese nebelieka akademinės išminties, ją pakeičia vidujai prieštaringa įvairiabalė kultūros tradicija ir problematiška dabarties gyvenimo įvairovė. Pagrindiniu ugdymo turinio šaltiniu virsta tradicijos ir tikrovė. Nėra ir negali būti institucijos, duodančios vieną teisingą, valdžios patvirtintą ir nekintamą žinojimą. Mokykla pradeda suprasti ir kaip interpretacinė bendruomenė, turinti savarankišką santykį su įvairiais šaltiniais. Valstybinis aparatas iš viską reguliuojančio mechanizmo tampa tik mokyklai padedančia, atstovaujančia sistema. Kintant ugdymo turiniui, mokykla įgauna vis daugiau savarankiškumo, vyksta glaudus bendradarbiavimas tarp demokratinės mokyklos, valstybinių institucijų. Didelę įtaką turi ir socialinė bei kultūrinė aplinka.

Jei anksčiau vadovėliai buvo unifikuoti, paruošti pagal bendrą programą, vienodi visoms šalies mokykloms, tai dabar, vykstant ugdymo turinio kaitai, juos pakeičia formalus ir neformalus turinio šaltiniai. Neformalus šaltiniai – tai mus supančio gyvenimo problematika, su kuria būtina rasti galimybę vesti dialogą. Keičiasi egzaminų užduotys: iš reprodukcinių jos virsta probleminėmis, reikalaujančiomis interpretacinių gebėjimų. Valstybės kontrolę keičia informacijos, vertinimo tyrimų pagalba mokykloms teikiančios tarnybos.

Keičiant ugdymo turinį, anot Kuolio (1997), pirmiausia susidurta su tokiomis kliūtimis.

1. Per lėtai kitusi vertinimo ir egzaminų sistema, kuri iš esmės rėmėsi reprodukcinio pobūdžio užduotimis. Tai savo ruožtu vertė mokyklą dirbti kaip reprodukuojančią instituciją. Mokykla, gyvuojanti kaip interpretacinė bendruomenė, buvo priversta taikytis prie pasenusios egzaminų sistemos.
2. Rimta kliūtis ugdymo turinio kaitai – skurdi mokyklų materialinė bazė, primityviai veikiančios mokyklų bibliotekos. Itin stigo mokyklos tarpusavio santykio su neformaliaisiais ugdymo šaltiniais, modernaus didaktinio ryšio su gyvenimo realybe.
3. Didžiuliu stabdžiu, kuriant šiuolaikišką ugdymo sistemą buvo atgyvenusi, savo funkcijų pakeisti neįstengianti inspektūra. Nesugebėjusi išaugti į rimtą konsultacijų, tyrimų, vertinimo pagalbos tarnybą, ji iš esmės buvo kontrolės padaliniu.

Iškilo būtinybė pertvarkyti inspektavimo sistemą, sudarant sąlygas savarankiškai mokyklų veiklai ugdymo turinio srityje.

Naujas asmenybinis ir sociokultūrinis švietimo tikslų įprasminimas vertė peržiūrėti ugdymo turinį ir procesą, išskiriant ryškiausias šios kaitos tendencijas:

1. **Ugdymo turinio humanizacija.** Norint pasiekti rezultatų ugdant humaniškumą, būtina laikytis tam tikrų principų, humanistinio ugdymo metodai mokyklinėje praktikoje tarsi sudaro mažųjų grupių ir individualaus mokymo įrenginį. Humanistiniai metodai kiek kitaip traktuoja mokinio ir mokytojo vaidmenį. Humanistinio ugdymo koncepcijos pagrindas – įsitikinimas, kad mokiniui būdinga saviraiškos poreikis, ir organizuodamas pamokas, mokytojas turi juo remtis, turi stengtis, kad mokiniui pamoka būtų reikšmingas įvykis. Humanistinėje klasėje yra puoselėjamas laisvas vaiko brendimas, stengiamasi jį apsaugoti nuo per didelio visuomenės ir šeimos spaudimo. Humanistiniai metodai turi padėti mokiniams išreikšti save. Kad humaniškumo ugdymas būtų veiksmingas, būtina žinoti pagrindinius humanistinio ugdymo principus ir jų laikytis.
2. **Universalios sociokultūrinės programos.** Ugdymo turinys papildomas universaliomis (nedalykinėmis) sociokultūrinėmis programomis. Lietuvoje sukurtos universalios programos: lietuvių kalbos ugdymo, sveikatos ugdymo, ekologinio ugdymo, pilietinio ugdymo, darbinio ugdymo, technologinio ugdymo bei estetinio ugdymo.
3. **Bendrojo ir profesinio lavinimo santykis.** Plėtojant švietimą, tos ribos dažnai išblunka. Tokie bendrojo žmogaus pasirengimo bruožai, kaip gebėjimas trumpai ir aiškiai pateikti savo mintis, užsienio kalbų mokėjimas, gebėjimas išgirsti ir vertinti pašnekovo argumentus, gebėjimo dalį suvokti visumos kontekste ir pan., konkrečiose darbininkiškose profesijose įgyja vis didesnę reikšmę. Tai skatina plėtoti daugiabriaunius žmogaus įgūdžius, kurie praverstų ne vien siaurame darbo bare, o bent keliose daugiau ar mažiau susijusiose profesinės veiklos srityse ir sudaro galimybę, esant reikalui nesunkiai pakeisti profesinės veiklos pobūdį. Todėl kartais kalbama net apie savotišką despecializacijos, grįžimo prie bendrojo lavinimo pagrindų tendenciją šiuolaikiniame profesiniame mokyme.
4. **Ugdymas demokratijai.** Europos dimensija švietimo turinyje. Ugdymo turinys turi atspindėti esminius Europos kultūros bruožus, jos istorinės raidos kelią, Europos lingvistinę, kultūrinę įvairovę.
5. **Globalinė perspektyva.** Šiuolaikinėje pedagogikoje nerekomenduojama ugdymo turinį apriboti vien tam tikros šalies ar regiono (Europos) sociokultūrinę patirtį atspindinčią medžiaga. Šiuolaikinės Lietuvos mokyklos programos siekis įkūnyti lokalinę, nacionalinę, regioninę ir globalinę perspektyvas.

6. **Diferenciacija.** Ji gali būti realizuojama keliais būdais:

- a) pertvarkomas atskirų dalykų programų turinys, siekiant pritaikyti jį mokymosi kryptims;
- b) įvestos kai kurių dalykų dviejų lygių – pagrindinio ir sustiprinto – mokymosi programos ir egzaminai;
- c) teikiamos pasirenkamosios ir fakultatyvinės disciplinos;
- d) sudaroma galimybė rinktis patinkantį vadovėlį iš kelių aprobuotų.

Nederėtų pamiršti, kad vykdant ugdymo turinio diferencijavimą, reikalingas tam tikras atsargumas – kad diferenciacija netaptų vienu iš veiksnių, padedančiu regeneruoti socialinės nelygybės santykiais saistomas visuomenės struktūras.

7. **Integracija.** Siekiama užtikrinti ugdymo turinio sąsajas su sociokultūrinio gyvenimo kontekstu, atitinkančiu moksleivių amžių, patirtį bei interesus (sociokultūrinis integracijos aspektas), vidinį atskiro mokamojo dalyko turinio vieningumą bei sistematiškumą; tarpdalykinius ryšius. Ši ugdymo integracija gali būti vykdoma įvairiais būdais:

- a) artimų turinio požiūriu disciplinų suderinamas arba net sintezė (tarpdisciplininė integracija);
- b) probleminė (teminė) integracija (kelių mokomųjų dalykų medžiagos panaudojimas pasirinktai temai ar problemai išnagrinėti);
- c) metodų integracija;
- d) konceptualinė integracija, išryškinanti dviejų ar daugiau disciplinų konceptualius pagrindus.

Lietuvoje daugiausia dėmesio skirta tarpdisciplininei integracijai (ikimokykliniame ugdyme) ir konceptualiajai integracijai (viso ugdymo procese) (Prunskus, 1992).

Ugdymo turinio reformos etapai:

2000 – 2001 metai. Reglamentuojant ugdymo turinį, pastangos sutelktos ikimokyklinio ugdymo, profilinio mokymo ir pedagogų rengimo srityse. Parengtas priešmokyklinių grupių / klasių ugdymo programos projektas, Ankstyvojo (lopšelinio) amžiaus vaikų ugdymo programos matmenys – gairės, Priešmokyklinio ugdymo koncepcija.

Igyvendinant profilinį mokymą, pakoreguotas profilinio mokymo modelis, parengti ugdymo planai, patvirtintos Sustiprinto dalykų mokymo kaitos nuostatos, Profiliavimo pradmenų

pagrindinės mokyklos 9 – 10 ir gimnazijos 1 – 2 klasėse nuostatos. Reikalavimai sustiprinto mokymo kaitos nuostatomis įgyvendinti, Bendrojo ankstyvojo užsienio kalbų mokymo ir mokymosi programa, išleisti Lietuvos bendrojo lavinimo bendrųjų programų projektai 11 – 12 klasei, nauji dienynai, atestatų priedai, parengta technologinio švietimo samprata. Nuo 2000 m. rugsėjo 1d. profilinis mokymas įvestas visiems šalies vienuoliktokams ir gimnazijų trečiokams.

Parengta Pedagogų rengimo pertvarkos koncepcija.

2001 – 2002 m.m. Privalomojo ugdymo turinio struktūra (dalykai ir jiems mokytis skirtas laikas) kinta priklausomai nuo mokymosi pakopos.

2001 – 2002 m.m. pradinėje mokykloje gimtajai kalbai buvo skiriama apie 35 % mokymosi laiko, matematikai – nuo 18 % iki 22 %. Pasaulio pažinimui – nuo 8 % iki 18 %.

Ugdymo teorijoje rekomenduojama atsižvelgti į vaikų mąstymo integralumą pradžios mokykloje ir tarpdisciplininio pažinimo būtinybę aukštesnėse klasėse. 2004 m. švietimo raidą vertinusią EBPO ekspertų pateiktose rekomendacijose Lietuvos bendrajam lavinimui siūlyta pabrėžti integruotą ir tarpdalykinį mokymą ir mokymąsi. Ekspertai konstatavo, kad dabartinė ugdymo turinio struktūra ir jo vertinimas vis dar labai orientuoti į atskiras disciplinas.

2003 m. buvo tęsiamas 2002 metais pradėtas nacionalinių mokinių pasiekimų tyrimas. Jis apėmė 3 sritis: Gimtosios kalbos (skaitymą ir rašymą), matematiką, gamtamokslinį ir socialinį ugdymą.

2003 m. išleistos atnaujintos priešmokyklinio, pradinio ir pagrindinio ugdymo programos bei išsilavinimo standartai.

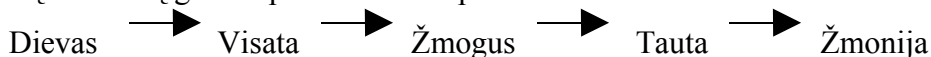
Lyginant su 2002 metais, bendra atestuotų bendrojo lavinimo mokytojų (įskaitant priešmokyklinio ugdymo pedagogus ir direktorius bei direktorių pavaduotojus) dalis padidėjo nuo 76,1 % iki 78,5 %.

Nacionalinės ugdymo sistemos, tame tarpe ir Lietuvos, ilgą laiką buvo orientuotos į savo krašto vidinius poreikius, per silpnai susietos su tautos tarptautiniais interesais ir galimybėmis. XX a. pabaigoje išryškėjo plataus bendradarbiavimo būtinumas, todėl Europa jau vienijasi įvairiais požiūriais: kultūros, ekonomikos, ekologijos ir politikos. Kartu kyla uždavinys rasti nacionalinių ugdymo sistemų bendravardiklį, kad jaunosios kartos visose šalyse būtų vienodai parengtos bendradarbiavimui. Tai įpareigoja mąstyti apie universalų, visiems priimtina ugdymą, apie universalų ugdymo mokslą (Jovaiša, 1998).

Aktualiausias yra mokymo turinio bendrumo klausimas. Ypač svarbu yra rasti mokymo turinio bendrumą skirtingose šalyse ir išspręsti jo sudarymo problemą apskritai. Tai ypač aktualu bendrojo lavinimo mokyklai.

Svarbiausias bendrojo lavinimo mokyklos komponentas – ugdymo turinys, tiksliau, mokymo dalykai.

Universalaus ugdymo šaltinį sudaro ne kas kita, kaip universalumas, žmogaus pasaulis. Jo genetinę struktūrą galima pavaizduoti taip:

Pagal šią struktūrą, pagrindinės mokyklos mokymo turinį galėtų apimti šie dalykai:

Humanitariniai ir socialiniai dalykai:

1. Teologijos ir etikos pradmenys,
2. Žmogaus mokslas ir kūno kultūra,
3. Gimtoji kalba ir literatūra.
4. Negimtosios kalbos ir literatūra.
5. Tėvynės pažinimas.
6. Žmonijos (pasaulio) pažinimas.
7. Menas.

Gamtos mokslų ir technikos dalykai:

8. Gamtos mokslas.
9. Matematika ir informatika.
10. Darbas, technika ir technologija (Jovaiša, 1998).

Vidurinės mokyklos (aukštesniųjų klasių, licėjų, gimnazijų) mokymo turinys apimtų specialiųjų ir universaliųjų mokslų pagrindų disciplinas.

Sudarant pagrindinės mokyklos programas vertėtų remtis bendrybės ir atskirybės dialektika. Paradigminis metodas reikalavo taip atskleisti mokymo turinį, kad pirma būtų nagrinėjami „mazginiai“ klausimai, po to daliniai, o Komenskis (1975) reikalavo ne tik visus išmokyti visko, bet ir nurodė, kaip tai daryti.

Minėti metodai ir sisteminio integruoto sintetizmo metodas būtų geras orientyras rengiant universalaus ugdymo turinį.

Naujos mokymo programos apima esmines žinias, pritaikytos individualybės galioms, visiems prieinamos, skatintų išgyventi universalias ir specialias vertybes (Jovaiša, 1998).

Kalbant apie naujas mokymo programas, reikėtų neužmiršti ir brandos egzaminų. Brandos egzaminai yra bendros švietimo sistemos kokybės sudedamoji dalis. Laiduoti brandos egzaminų kokybę reiškia laiduoti kokybę kiekvienoje šios sistemos grandyje – rengiant egzaminu užduotis, skleidžiant informaciją apie egzaminus, vertinant darbus ir t.t.

Kalbant apie ugdymo turinio kaitą, reikėtų trumpai paminėti ir švietimo įstaigų tinklo pertvarką. Bendrojo lavinimo švietimo įstaigų tinklo pertvarkymo gairės nusakė mokyklų tinklo pertvarkos etapus, susietus su ugdymo tinklo struktūrinimo darbais (profilinio mokymo įvedimu), su mokyklų tipo kaita.

I – as etapas – 1998 – 2005 m.m. pereinama prie pagrindinio dešimtmečio mokymo; rengiami edukacijos dokumentai; pagrindinės mokyklos, neatitinkančios nustatytų kriterijų, tampa nepilnomis pagrindinėmis arba pradinėmis mokyklomis; dar galima ir nepilna 9 klasių pagrindinė mokykla. Vidurinės mokyklos, įgyvendinusios profilinį mokymą ir atitinkančios akreditacijos kriterijus, laipsniškai tampa gimnazijomis, neatitinkančios – pagrindinėmis mokyklomis. Laipsniškai pradeda atsiskirti keturmetės gimnazijos kaip mokyklos tipas.

II – as etapas – 2005 – 2010 m.m. Susiformuoja ir stabilizuojasi gairėse numatyta švietimo institucijų struktūra. Pagrindinė mokykla – dešimtmetė, nepilna pagrindinė – 8 klasės, keturmetė bendrojo lavinimo gimnazija.

Tinklo pertvarkos tikslai – garantuoti visiems vaikams prieinamą reformuoto ugdymo turinio įgyvendinimo kokybę, švietimo paslaugų kokybę, atsižvelgiant į Lietuvos demografines tendencijas, regionų švietimo įstaigų tinklo kūrimo tendencijas. Pertvarkant mokyklų tinklą, jį optimizuojant, būtina atsižvelgti į Europos valstybių ugdymo įstaigų tinklo sudarymo principus.

2.7. Ugdymo rezultatai

Kalbant apie ugdymo turinio raidą, nederėtų pamiršti ir ugdymo rezultatų jų vertinimo. Formalusis vertinimas vyksta periodiškai per visus mokslo metus. Mokiniai nuolat atlieka kokias nors užduotis – rašo rašinius, atlieka namų darbus, testus, kuria projektus, – ir vertinimas taip pat

vyksta nuolat ir lieka ilgesniam laikui (įrašomas į dienynus, pažymių knygeles, laikomas aplankuose, bylose). Formaliu vertinimu, skirtingai negu neformaliu, daugiausia yra vadinama pažinimo sritis. Iš formalaus vertinimo gaunama informacija, pagal kurią mokiniai grupuojami, skirstomi į klases, keliami arba nekeliami į aukštesnę klasę. Formaliam vertinimui reikia daugiau išvalgumo negu neformaliam. (Gage, Berliner, 1996).

Formalusis vertinimas išreiškiamas standartizuotomis normomis, kurios vertinamos pažymiu. Pažymys yra moksleivių pažangumo kokybės vertinimo išraiška skaitmenimis. Ilgus metus mūsų šalies mokymo įstaigose mokinių darbo rezultatams vertinti vartota penkialaipsnė – penkių balų sistema. Iš tikrųjų ji buvo keturių laipsnių, nes „vienetas“ rašytas tik išimtiniais atvejais. Tokia siaura vertinimo skalė neleido bent kiek tiksliau nustatyti moksleivių žinių, mokėjimų, įgūdžių lygio, todėl prieškario metais mėginta ją praplėsti, prie skaitmeninių balų pridėti dedant plusus ar minusus. Daugelyje kitų šalių vertinimo skalė platesnė. Antai Prancūzijoje vartojama dvidešimties, Italijoje vienuolikos balų sistema, o kitose valstybėse pasitenkinama žodiniu moksleivio darbo, jo pastangų įvertinimu.

1993 m. Lietuvos Respublikos vidurinėse mokyklose imta diegti dešimties balų vertinimo sistemą. Iki 1995 / 1996 mokslo metų prie teigiamų buvo skiriamas „4“. Nuo 1995 rugsėjo 1 d. bendrojo lavinimo mokykloje „slenkstis“ pakeltas iki „5“ ir tuo vertinimo sistema priderinta prie aukštosios mokyklos normatyvų. Dabar išmoktos temos vertinamos 10, 9, 8, 7, 6, 5, balais, neišmoktos – 4, 3, 2, 1, balais. 10 balų mokiniui rašoma tada, kai jis sąmoningai supranta, žino visus išdėstytus teiginius, teorines žinias geba taikyti praktikoje, aiškina logiškai, sklandžiai. 9 balai – jeigu yra perpratęs, įvaldęs 90 % mokomosios medžiagos; 8 balai – jeigu 80 % ir t.t. Taigi teigiamam vertinimui mokinys privalo žinoti bent 50 % mokomosios medžiagos. Rašomi kasdienis, suvestinis, teminis, trimestro, metinis, egzamino ir galutiniai pažymiai. Gaunama informacija, pagal kurią mokiniai grupuojami į mokymosi lygius, keliami į aukštesnę klasę. Vertinimas pažymiu (balu) kaip įprasčiausias (kol kas) mokyklinio vertinimo būdas. Labai svarbu išsiaiškinti vertinimo pažymiu (balu) esmę, tokio vertinimo plusus ir minusus siekiant, kad mokytojai ir patys suvoktų, ir kalbėdamiesi su tėvais, kolegomis ar administracija argumentuočiau galėtų grįsti ir ginti pasirinktą vertinimo sistemą.

Moksleivių rezultatų vertinimo sistemą reikia tobulinti ir keisti. Visų pirma, vykstant švietimo reformai, keičiantis ugdymo turiniui ir metodams, darosi vis sunkiau vertinti moksleivių pasiekimų rezultatus. Tam yra įvairių priežasčių. Čia bandysime aptarti tris tokių priežasčių grupes.

1. Praktiniai tradicinės vertinimo sistemos taikymo sunkumai. Viena iš didžiausių tradicinio vertinimo pažymiais ydų yra ta, kad toks vertinimas moksleivius nepakankamai skatina siekti mokymosi kokybės. Vertinimas pažymiais nepagrįstai didina moksleivių nerimą ir trukdo jiems mokytis. Pernelyg sureikšminus socialines ir vadybines vertinimo funkcijas, jis silpnina ugdymo proceso vientisumą ir tęstinumą. Vertinimas pažymiais dažnai naudojamas kaip pagrindinė mokymo proceso apskaitos ir drausmės palaikymo priemonė. Tai trukdo jam atlikti svarbią, ugdymo vientisumą laiduojančią vertinimo funkciją – užtikrinti mokymosi grįžtamąjį ryšį. Kai yra vertinama pažymiais, mokytojas gali niekur nefiksuoti moksleivių mokymosi analizės.

Tobulesnės vertinimo sistemos reikia ir mokytojui. Vykstant ugdymo turinio reformai ir nekintant vertinimo sistemai, ugdytojai jaučiasi nesaugūs. Didėja tėvų ir vaikų reiklumas – dažnai mokytojai turi aiškintis, kodėl parašė vienokį ar kitokį pažymį, kodėl per egzaminus moksleivis gavo žemesnį pažymį negu tikėtasi.

Nesaugūs jaučiasi ir tėvai. Jie pateiktą informaciją apie vaikų mokymąsi ne visada gauna supaprastintu pavidalu.

Taigi, visos pusės yra suinteresuotos vertinimo kaita.

2. Pedagogikos kaita. Vietoj anksčiau vyravusios bihevioristinės mokymosi teorijos, pedagogikos moksle ir praktikoje vis labiau remiamasi kognityviaja mokymosi teorija. Šiuolaikinis mokytojas moksleiviui neturėtų būti teisėjas, nepakeičiamas informacijos tiekėjas, griežtos kontrolės vykdytojas ir neretai netgi diktatorius. Mokytojas turėtų tapti gyvenimo tiesų liudytoju, konsultantu, partneriu. Taigi, iš esmės turi keistis ir vertinimas. Vienu iš svarbiausių vertinimo uždavinių turi tapti pagalba besimokančiajam.

3. Besikuriančios žinių visuomenės poreikiai. Šiandieniniai moksleiviai turi būti pasirengę mokytis visą gyvenimą. Bet savarankiškai besimokydamas kiekvienas moksleivis turi išmokti įsivertinti savo mokymosi rezultatus. Mokykloje praktikuojamas vertinimas turi padėti jam tai padaryti.

Brandos egzaminų reforma prasidėjo 1999 m. ir baigėsi 2002 m. Pereita prie 2 – jų tipų egzaminų – valstybinių ir mokyklinių. Pasiiekta svarbiausia – abiturientai apsaugoti nuo dvigubų –

baigiamųjų ir stojamųjų egzaminų. Toji tvarka nusistovėjo per trejus metus. Padaryta labai daug, įvyko ženklūs pokyčiai švietimo sistemoje. Brandos egzaminai davė impulsą siekti valstybinių standartų, padarė didelį poveikį mokymo metodams, suteikta galimybė moksleiviams pasirinkti jiems prieinamą egzaminų lygį.

2.8. Pedagogų rengimo kaita

Mokytojui visuomenė kelia ypatingus reikalavimus. Nuo mokytojų profesinės kvalifikacijos priklauso jaunimo išsilavinimo lygis, jų žinių bagažas, o tuo pačiu ir visuomenės progresas. Anot Purvaneckienės (1996), didelė visuomenės dalis „patiki“ mokytojams savo vaikus, taigi yra keliami reikalavimai ne tik profesinėms, bet ir asmeninėms mokytojų savybėms. Taigi, koks turi būti mokytojas? Kaip mano patys mokytojai ir būsimi pedagogai, tai gilios savo dalyko žinios, sugebėjimas bendrauti, mokėjimas perteikti žinias, sugebėjimas suprasti mokinį, pagarba mokiniui, taktiškumas ir kantrybė. Norėdami to pasiekti, mokytojai turi mokytis visą savo gyvenimą, pastoviai kelti kvalifikaciją, gilinti profesines žinias.

Labai svarbus veiksnys, didinant švietimo kokybę, yra mokytojų kvalifikacija. Lietuvoje mokytojų kvalifikacija formaliai yra 4 pakopų kvalifikacinių kategorijų sistema: mokytojas, vyresnysis mokytojas, mokytojas metodininkas, mokytojas ekspertas. Ji diferencijuoja pedagogų atlyginimus ir sudaro sąlygas siekti profesinės karjeros. Tokia sistema yra vienas veiksmingiausių būdų didinti ilgalaikio darbo švietime ir kvalifikacijos tobulinimo motyvaciją. Lyginant su 2001 m., bendra atestuotų pedagogų dalis padidėjo nuo 73,6 % iki 76,8 %. Mokytojo kvalifikacinę kategoriją įgijusių pedagogų skaičius padidėjo 459, mokytojo metodininko – 996, mokytojo eksperto – 44. (1,607,735 Adobe Acrobat. doc. 2004 – 03 – 03 18.41 val.).

Švietimo įstaigų vadovų kvalifikacijos kategorijos rodo jų vadybinės kompetencijos lygį ir gebėjimą vadovauti švietimo įstaigai. Švietimo vadybininkų kvalifikacinės kategorijos Lietuvoje yra trijų lygių. Jos kaip ir pedagogų kvalifikacinės kategorijos, teikiamos atestuojamiems vadovams pagal ŠMM nustatytą tvarką. (283.989 Adobe Acrobat SOC. 2004 – 02 – 09 17.43 val.)

Pasaulyje yra du pagrindiniai mokytojų rengimo modeliai.

1. Specialybinis (profesinis) modelis. Rengiami pagal šį modelį specialistai įgyja siauresnių, bet išsamesnių žinių, aukštesnis jų, kaip ugdytojų, mokėjų ir įgūdžių lygis. Tokie pedagogai rengiami aukštesniosiose pedagoginėse mokyklose ir pedagoginiuose institute.
2. Universitetinis mokytojų rengimo modelis. Rengiami pagal šį modelį, mokytojai įgyja platų kultūrinį ir dalykinį išsimokslinimą, mažiau dėmesio skiriama specialybiniam psichologiniam ir pedagoginiam parengimui (Petrauskaitė, Kučinskas, 1998).

Šiuo metu Lietuvoje sukurtas pedagogų kvalifikacijos kėlimo institucijų tinklas: nacionaliniu lygmeniu – Pedagogų profesinės raidos centras, regionų, savivaldybių lygmeniu – pedagogų kvalifikacijos tobulinimo centrai. Paslaugas teikia aukštosios mokyklos, ugdymo turinio kūrimo bei pedagogų pasirengimo toki turinį įgyvendinti paslaugas teikia ir nevyriausybinė organizacijų centrai, pvz. Lietuvos Junior Achievement, Mokyklų tobulinimo centras, Atviros Lietuvos fondo švietimo studijų centras ir kt.

ŠU edukologijos fakultete pedagogų rengimas yra grindžiamas:

1. Bendrosiomis šiuolaikinio pedagogo kompetencijomis:
    - profesinis lankstumas ir mobilumas;
    - savarankiškas ir kūrybinis veiklos modeliavimas, planavimas, vadyba;
    - edukacinės veiklos procesų valdymas, jungiant mokymą ir mokymąsi;
    - besimokančiųjų įtraukimas ir išitraukimas į nuolatinio (tęstinio) mokymosi procesus.
  2. Profesinio ir universitetinio išsilavinimo dermės samprata, jos reikšmingumu kokybiškai socialinei ir profesinei adaptacijai, kai mokymasis per gyvenimą tampa bet kurios profesinės kompetencijos ašimi, žyminti universitetinio ir profesinio (specialaus) mokymosi vienovę.
-
3. LR pagrindiniais dokumentais, kuriuose nusakomos pagrindinės mokytojų rengimo kryptys:
    - Lietuvos švietimo koncepcija, pagrindžiančia šiuolaikinės mokyklos integracinį tikslą – ugdyti savarankišką, kūrybingą, maksimaliai savo gebėjimus išskleidžiančią asmenybę;

- Bendrosiomis programomis, kuriose yra nusakomi kokybiško ugdymo rezultatai, bendrieji pedagoginiai gebėjimai, dalykinės žinios, vertybinės nuostatos;
- LR Švietimo įstatymu, kuriame yra suformuluoti požiūris į jaunąją kartą, bendrieji švietimo kaitos tikslai, kurie sąlygoja pedagogų rengimo modelį ir orientuoti į kvalifikacijas, būtinas ne tik Lietuvos, bet ir Europos šalių pedagogams.
  4. Mokytojo kokybiško rengimo svarba LR švietimo reformai gali būti įprasminama M. Fulano (Fullan) teiginiu: “Mokytojų rengimas nusipelno garbės būti vienu metu ir didžiausia pedagogine problema, ir geriausiu jos sprendimu“.
  5. Investavimas į mokytojų rengimą yra suvokiamas ne tik kaip trumpalaikė strategija, o kaip didžiausias potencialines galimybes turinti Švietimo reformos sritis.
  6. Postmodernios visuomenės reikalavimais pedagogų kritiniam mąstymui, informaciniams įgūdžiams, efektyviai komunikacijai, gebėjimai dirbti komandoje, bendradarbiavimo kultūrai, sistemingų edukacinių tyrimų taikymui ir kt. Pedagogų požiūriu į kaitą ir jos sąlygotas kompetencijas:
    - Moraliniai – etiniai reikalavimai pedagoginei veiklai ir sprendimams;
    - Tarpininkavimas pokyčiams;
    - Gebėjimas realizuoti sociokultūrinę ir introkultūrinę asmenybės ugdymo programą.
  7. Naujais pedagogų vaidmenimis:
    - Mokymo organizatorius.
    - Mokymo galimybių tyrėjas ir kūrėjas.
    - Mokymosi pagalbininkas, patarėjas, partneris.
    - Tarpininkas tarp ugdytinio ir įvairių šiuolaikinių informacijos šaltinių.
      - Ugdytojas, vertybių plėtotojas.
      - Auklėtojas.
      - Grupės ir klasės bendruomenės vadybininkas, lyderis.
    - Ugdomosios veiklos planuotojas.
    - Vertintojas.
      - Tyrėjas, naujovių diegėjas.

- Konsultantas.
- Elgesio keitėjas.
- Edukacinių paslaugų teikėjas.
- Ugdomųjų įtakų koordinatorius.

Bendrosios ir specialiosios (ikimokyklinio, priešmokyklinio ugdymo pedagogų, pradinės ir pagrindinės mokyklos mokytojų) kompetencijos, jų samprata ir pokyčiai universitetiniame rengime, prioritetus suteikiant ne tik specialiajam (dalykiniam), bet ir bendrajam vertybiniam – orientaciniam bei metakognityviam rengimui, sudaro pedagogams galimybę optimaliai modeliuoti ir organizuoti formaliojo ir neformaliojo ugdymo procesus.

Vykstant švietimo ir ugdymo įstaigų perstruktūrizavimui, švietimo įstaigos pereina prie lanksčių studijų formų, į darbo rinką orientuotos edukacinės sistemos reikalauja naujų ugdymo kompetencijų, kurios įgyjamos universitete.

Pedagogų rengimo programos Edukologijos fakultete atliepia konceptualiuosius šiuolaikinės edukologijos teorija – praktika lygmenis, yra grindžiamos integraciniais ryšiais su socialiniais, humanitariniais mokslais (Gumuliauskienė, Laurutis, 2003).

2.9. Suaugusiųjų švietimo raida

Suaugusiųjų švietimo sistema apima įvairaus lygio švietimo įstaigas, laiduoja tą patį išsilavinimo lygį kaip ir nuoseklus švietimo sistema, todėl galimi perėjimai tame pačiame lygyje iš vienos mokymo įstaigos į kitą mokymo įstaigą. Suaugusiųjų švietimas glaudžiai susijęs su neakivaizdiniu mokymu. Po karo, esant dideliame specialistų trūkumui, vakarinis ir neakivaizdinis mokymas buvo labai intensyviai plėtojamas, tačiau išryškėjo tai, kad to mokymo kokybė buvo ganėtinai žema. Nuo 1986 m. neakivaizdinis mokymas ėmė sparčiai nykti. Situacija stabilizavosi tik 1992 – 1993 m.m., kardinaliai pasikeitus socialinėms politinėms sąlygoms ir pradėjus kilti bendrajam mokslui studijų prestižui. Dabartiniu laiku norinčių mokytis neakivaizdiniu būdu skaičius nuolat auga. Šio reiškinio augimo priežasčių yra ne viena: tolydžio augantys mokymosi (ir įstojimo) dieniniuose skyriuose reikalavimai, galimybė derinti mokslus su darbine veikla ir t.t. Neakivaizdinio mokymosi populiarinimą didina ir vis dažnėjančios distancinio mokymosi, panaudojant šiuolaikines technologijas, galimybės.

Suaugusiųjų švietimas tarybinėje Lietuvoje buvo labiausiai deformuota nuolatinio ugdymosi dalis. Ypač žemą statusą turėjo vakarinės mokyklos, skirtos suaugusiems. Tai nulėmė ta aplinkybė, kad jas dažniausiai lankė buvę sunkiai auklėjami dieninių mokyklų moksleiviai ir tie darbuotojai, kurie privalėjo įgyti vidurinį išsilavinimą.

Kuriant nuolatinio mokymosi sistemą, vienas iš aktualiausių uždavinių – tinkamai organizuoti suaugusiųjų švietimą. Suaugusiųjų švietimui būdingas savanoriškas lavinimosi sričių pasirinkimas bei specifiniai ugdymo metodai.

Rekomenduojama steigti tokių kryptių suaugusiųjų poreikius ir tikslus atitinkančius mokymo centrus: humanitarinių, aptarnavimų, komercinių, techninių, sportinių. Studijuojančių suaugusiųjų sugebėjimus atitinkančios mokymo įstaigos turėtų būti tokių tipų: parengiamieji kursai į aukštąsias mokyklas, specialiąsias vidurines mokyklas, atvirieji universitetai, aukštųjų mokyklų suaugusiųjų skyriai, kuriuose kuo plačiau taikomos laisvai pasirenkamų dalykų programos; “trečiojo amžiaus universitetai”, aukštesniųjų ir profesinių mokyklų suaugusiųjų skyriai, pagrįsti moduliniu mokymu, atsižvelgiant į individualų išsilavinimo pasirinktoje srityje lygį, turimus įgūdžius bei patirtį, norimą įgyti išsilavinimą, derinantys mokymą mokykloje ir gamyboje, parengiamieji kursai brandos egzaminų laikymui.

Akcentuotinos dvi formalus ir neformalus suaugusiųjų švietimo dalys: tiesiogiai su darbo rinkos poreikiais susijęs suaugusiųjų mokymasis ir valstybės remiamų socialinių grupių švietimas.

Suaugusiųjų formalus švietimo sistema apima įvairaus lygio švietimo įstaigas, laiduoja tą patį išsilavinimo lygį kaip ir nuoseklaus švietimo sistemos, todėl galimi perėjimai tame pačiame lygyje iš vienos sistemos mokymo įstaigos į kitą mokymo įstaigą.

Neformalus suaugusiųjų švietimas apima visas į valstybinio švietimo registrą neįtrauktas rūšis. Neformalųjį suaugusiųjų švietimą teikia valstybinės ar nevalstybinės oficialiai įregistruotos švietimo įstaigos, klubai, bibliotekos, sąjungos ir organizacijos.

Suaugusiųjų švietimas Lietuvoje bus plėtojamas panaudojant nacionalines lėšas ir ES struktūrinių fondų paramą bei vienijant visų suinteresuotų organizacijų pastangas. Šio teiginio įrodymas – atnaujinta Švietimo ir mokslo ministerijos ir Lietuvos suaugusiųjų švietimo asociacijos bendradarbiavimo sutartis. Sutartyje numatoma bendradarbiauti įgyvendinant su suaugusiųjų švietimu susijusias Valstybinio švietimo strategijas. 2003 – 2012 m.m. nuostatas ir Mokymosi visą gyvenimą strategiją. Suaugusiųjų tęstinis mokymas Lietuvoje dar nėra pakankamai išplėtotas. Tik

apie 10 % Lietuvos gyventojų dalyvauja tęstinio mokymo programose, ES – 40 % gyventojų. Laikui bėgant ir Lietuvoje didės šių programų dalyvių.

Vykstant spartiems informacinės visuomenės pokyčiams visose srityse iškyla socialinio atskyrimo pavojus tiems žmonėms ar žmonių grupėms, kurios nesugeba prisitaikyti prie pokyčių ir naujų aplinkybių.

Suaugusiems iškyla nuolatinė būtinybė įgyti žinių, mokėjimų naujose srityse, suaugusiųjų švietimas padeda jiems pasiekti harmonijos su besikeičiančiu pasauliu.

Informacinė visuomenė negali prarasti humaniškos dimensijos, t.y. per atvirą, lanksčią dinamišką švietimo sistemą ji gali apriboti ar eliminuoti socialinio, ekonominio ir kt. asmens atskyrimo pavojus. Daugelyje Europos šalių suaugusiųjų švietimo kryptys, turinys laiduoja besimokančiųjų suaugusiųjų socialinį, materialinį saugumą. Lietuvoje tokia tendencija yra problema ir siekiamybė (Grubliauskienė, Pabrėžaitė, 2003).

Pokyčiai turi apimti:

1. Suaugusiųjų švietimo koncepciją.
2. Prioriteto perkėlimą nuo mokymo į mokymąsi.
3. Požiūrį į mokymosi trukmę.
4. Švietimo paslaugų teikimo sistemą (Linkaitytė, 2003).

G. M. Linkaitytės (2003) požiūriu, svarbiausi įsipareigojimai, laikytini naujovėmis, suaugusiųjų švietime yra:

- Įtvirtinti didesnę visuomenės dalyvavimą švietime,
- Sukurti sąlygas analizuoti žmonių mokymosi poreikius,
- Atverti mokyklas, kolegijas, universitetus suaugusiesiems,
- Pagerinti suaugusiųjų švietėjų ir švietimo organizatorių tobulinimosi sąlygas,
- Garantuoti įvairių žmonių grupių dalyvavimą profesinei veiklai skirtame suaugusiųjų švietime.

Modernios Lietuvos suaugusiųjų švietimo sistemos kūrimas, orientuojantis į Europos nuolatinio mokymosi prioritetus, efektyvumą bei kokybę, verčia spręsti labai aktualią problemą – mokymosi modelių, atliekančių suaugusiųjų mokymosi specifiką, paiešką.

A. M. Juozaičio (2000) nuomone, suaugusiųjų švietimas yra iš esmės kitoks, nei jaunu žmonių. Suaugusiems itin būdingas bruožas – patirtis. Jo nuomone, skirtumai ryškūs šiais aspektais:

- a) Mokymosi tikslo, b) Mokymosi motyvacijos, c) Programų sudarymo, d) Darbo patirties, e) Informacijos pritaikomumo

3. FORMALUSIS IR NEFORMALUSIS UGDYMAS

Formalusis švietimas – švietimas, vykstantis pagal teisės aktų nustatytą tvarką, patvirtintas ir įregistruotas ugdymo programos, kurias baigus, įgyjamas pradinis, pagrindinis, vidurinis, aukštesnysis arba aukštasis išsilavinimas ir (ar) kvalifikacija.

Formalųjį švietimą sudaro:

- a) nuoseklioji švietimo sistema;
- b) suaugusiųjų formalaus švietimo sistema;
- c) papildomo ugdymo sistema.

Nuoseklioji švietimo sistema apima visus švietimo lygius, pradedant ikimokykliniu ugdymu ir baigiant vidurine mokykla.

Formaliojo mokymosi sistemos struktūra yra tokia:

I – ikimokyklinis ugdymas

II – bendrasis lavinimas:

Trijų pakopų bendrojo lavinimo mokyklos:

- pirmoji pakopa – I – IV klasės.
- antroji pakopa V – X klasės.
- trečioji pakopa XI – XII klasės.

Neformaliajam ugdymui taip pat yra skiriamas didelis dėmesys. Norintieji papildomai ugdomi įvairiomis formomis organizuotose švietimo institucijose: meno, sporto, kalbų, technikos ir kitokio profilio mokyklose, kursuose, būreliuose.

Papildomas ugdymas praplečia ir pagilina per pamokas įgyjamas žinias, padeda išryškinti ugdymo akcentus. Ši veikla ne tik pagilina per pamokas įgyjamas žinias, bet ir skatina vaiko norą mokytis, padeda formuoti jo interesams vienoje ar kitoje pažinimo srityje.

Papildomo ugdymo valandų negalima skirti fakultatyvams ar pasirenkamiems dalykams. Papildomo ugdymo būreliai, renginiai moksleiviams nėra privalomi, juos galima rinktis laisvai. Kaip pabrėžiama Lietuvos švietimo koncepcijoje, pedagogų ir vaikų santykiai turi būti pagrįsti abipuse pagarba ir bendradarbiavimo nuostatomis.

Mokyklai rūpi ugdyti visapusišką žmogų, o ne perteikti jam žinias. Nėra ir negali būti universalus, kiekvienam mokytojui ir mokiniui tinkančio metodo. Mokytojas pagal savo prigimtį ir jėgas renka tokius metodus, kurie jam padėtų geriausiai pasiekti ugdymo tikslus ir uždavinius. Įvairesni mokymo būdai sužadina mokinių susidomėjimą, neleidžia nuobodžiauti, turi įtakos mokymosi motyvams. Mokytojo ir mokinio akimis, geriausia pamoka ta, kurioje mokytojas jaučia palikęs dalį savęs, o mokinys – radęs save.

Mokykla turi padėti mokiniams įgyti bendrųjų gebėjimų mokytis pažinti ir suprasti, atsakingai veikti ir kurti, gyventi kartu – bendrauti ir bendradarbiauti, prasmingai būti. Šiems gebėjimams ugdyti reikėtų pasitelkti asmens intelekto, valios ir jausmų brandą bei bendrą sociokultūrinę kompetenciją plėtojančius metodus.

Papildomam ugdymui keliamas pagrindinis tikslas: sudaryti sąlygas kiekvienam moksleiviui patenkinti interesus, saviraiškos poreikius, plėtoti gabumus, vadinasi papildomojo ugdymo sistema turi funkcionuoti taip, kad moksleivis galėtų:

- Papildyti, plėtoti žinias;
- Realizuoti saviraiškos poreikį (meninę, sportinę, techninę veiklą);
- Ugdytis kaip socialinis objektas;
- Ruoštis aktyviai profesinei karjerai;
- Ugdytis pilietiškumą.

Taip suformulavus tikslą ir uždavinius, galima teigti, kad papildomo ugdymo sistema be savaimės suprantamų ugdomųjų funkcijų, turėtų atlikti ir specifines:

- Kompensacinę, kad galėtų užpildyti žinių spragas, įgytų papildomų mokslinio darbo įgūdžių, pasiruoštų stojimui į aukštąsias mokyklas.

- Pragmatinę, kad išmokytų tam tikro amato, verslo, įgytų praktinio darbo įgūdžių, ruošūsi profesinei veiklai.

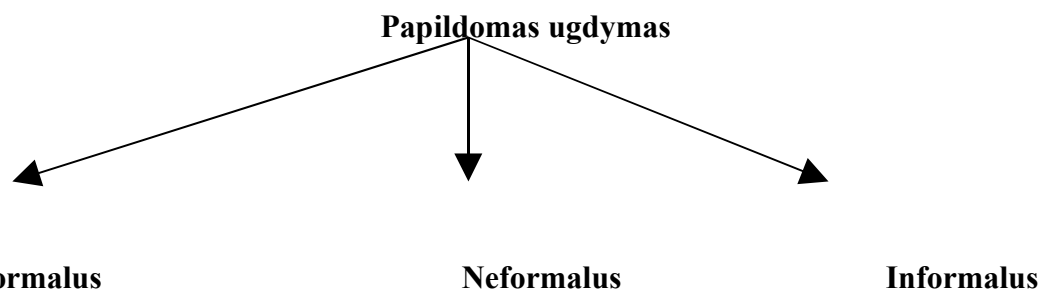
Papildoma veikla organizuojama pagal bendruosius švietimo sistemos principus. Papildoma veikla yra reikšminga ir reikalinga tiek, kiek ji yra prasminga pačiam vaikui .

Dabar labai didelis dėmesys skiriamas informacinei kultūrai.

Pagrindinis informatikos bendrojo lavinimo tikslas yra moksleivių informacinės kultūros ugdymas. Tai natūralus, aktualus ir nenustojantis vertės tikslas. Laikui bėgant gali kisti tik informacinės kultūros turinio samprata.

Nuo pat švietimo reformos pradžios ugdymo turinio atnaujinimas laikomas viena iš svarbiausių švietimo sistemos kaitos užduočių. Brėžta riba tarp senojo ir naujojo, demokratinio, autoritarinio, akademinio ir naujojo, demokratinio į dabarties gyvenimo poreikius orientuoto ugdymo turinio.

Akivaizdu, kad būtinas sisteminis požiūris į moksleivių papildomą ugdymą. Papildomas ugdymas buvo apibūdinamas trimis sąvokomis:

Formaliajam papildomam ugdymui priskiriamos :

- Meno mokyklos;
- Muzikos mokyklos;
- Dailės mokyklos;
- Sporto mokyklos ir t.t.

Neformaliajam papildomam ugdymui priskiriama:

- Klubai;
- Būreliai;
- Rateliai;

- Organizacijos;
- Stotys;
- Rūmai.

Informaliam papildomam ugdymui priskirtina:

- Muziejai;
- Šventės;
- Pramoginiai renginiai
- Šventės;
- Bibliotekos.

Formalus papildomas ugdymas pasižymi tuo, kad jo poveikis vaiko asmenybei yra tikslingas ir prognozuojamas, institucijos dirba pagal standartizuotas programas.

Neformalusis papildomas ugdymas nėra griežtai apibrėžiamas ir prognozuojamas. Veikla grindžiama bendradarbiavimu.

Informalusis ugdymas, kad vaikas yra veikiamas visos sociokultūrinės aplinkos.

Šis trumpas apibūdinimas rodo, kad papildomojo ugdymo sistema turi įvairiapuses galimybes maksimaliai integruoti visų ugdomųjų veiksnių poveikį asmenybei.

Papildomo ugdymo veiklą reikėtų organizuoti pagal aktyvumo ir labilumo principus. Šie principai visiškai pašalina diktatą iš papildomo ugdymo sistemos.

Papildomas ugdymas susiduria su problemomis nes:

ne visose mokyklose atliekamas tiriamasis darbas klasėse, todėl prasčiau tenkinami moksleivių rinkimosi ir mokyklos galimybių dermė. Per mažai mokyklos siūlo pakraipų, pasirenkamųjų dalykų, kad patenkintų moksleivių poreikius ir gebėjimus renkantis. Per mažai konsultuojami abejojantys moksleiviai. Nebaigtas švietimo tinklo pertvarkymas. Silpna materialinė bazė. Dauguma būrelių yra mokami ir ne visi mokinių tėvai gali už juos susimokėti. Sovietiniais laikais švietimo sistemai priklausančių klubų ir sporto salės parduodamos ar išnuomojamos komerciniams tikslams.

Visose bendrojo lavinimo mokyklose papildomojo ugdymo veikla vyksta klasėse, muzikos, dailės, informatikos, darbų kabinetuose, sporto salėse ir aikštynuose, aktų salėse, bibliotekose, skaityklose, mokyklų fojė, kai kur – gimnastikos ir choreografijos salėse, žaidimų kambariuose,

muziejuose. Dalis mokyklų naudojami kultūros namų, žemės ūkio bendrovių, gretimų mokyklų salėmis. Šia prasme didžiosiose mokyklose yra geresnės sąlygos papildomajam ugdymui organizuoti. Dalyje mokyklų nėra salių, todėl sporto, šokių, dramos būrelių užsiėmimai vyksta koridoriuose arba lauke. Dažniausiai taip esti pradinėse mokyklose. Trūksta ir sporto aikštynų arba jų įranga neatitinka standartų. Aikštynų įrengimai sensta, tačiau jiems atnaujinti nepakanka lėšų. Jaunųjų gamtininkų, sveikos gyvensenos užsiėmimai dažniausiai vyksta mokyklos kieme arba gamtoje. Dalis moksleivių mėgstamų papildomojo ugdymo programų vykdoma ir neturint reikalingų patalpų ar įrangos. Trūksta buities darbų kabinetų, dirbtuvių įrangos, sporto įranga nusidėvėjusi. Audio, video, muzikos aparatūros užtenka tik minimaliems mokinių poreikiams tenkinti. Mokyklos negauna lėšų naujoms priemonėms įsigyti, todėl ieško rėmėjų, labdaros organizacijų paramos. Kaimo pradinėse ir pagrindinėse mokyklose dažnai naudojamos asmeniniai pačių mokytojų muzikos instrumentais, magnetofonais, daug smulkesnių priemonių gaminasi patys mokytojai. Pagal galimybes kuriami kabinetai moksleivių laisvalaikiui, kompiuterių klasės, bibliotekos su skaityklomis, muziejai, rengiamos laboratorijos, perkami įrengimai ir priemonės. Būrelių, ypač meninės krypties užsiėmimams reikalingas priemonės (dažus, foto reikmenis, popierių, medžiagą ir pan.) dažniausiai perka patys moksleiviai arba mokytojai. Gerėjant finansinei padėčiai dauguma tėvų, mokyklų, klubų įsigyja kompiuterius ir sudaromos sąlygos papildomai ugdytis, plėsti savo akiratį interneto pagalba kuriasi įvairios organizacijos į kurias kviečiami vaikai.

2003 – 2004 m.m. dieninėse bendrojo lavinimo mokyklose veikė 33790 būrelių, kuriuos lankė 385287 mokiniai. Jie sudarė apie 69 % visų dieninių bendrojo lavinimo mokyklų mokinių, šalyje veikė 292 papildomojo ugdymo įstaigos. Remiantis statistiniais duomenimis, bendrojo lavinimo mokyklose organizuojamoje papildomo ugdymo veikloje dalyvavo didelė dalis mokinių. Galima teigti, kad mokyklos sudaro gana geras sąlygas mokinių saviraiškai ir gebėjimams plėtoti, ši veikla mokyklose mokiniams yra prieinamesnė, ypač kaimo mokyklose.

Kaimo pradinių ir pagrindinių mokyklų papildomojo ugdymo grupėse yra vidutiniškai po 9 – 15 moksleivių. Daugiausia moksleivių lanko meninio ugdymo (muzikos, šokio, poezijos, dramos) krypties būrelius. Tai sudaro 52,8 % visų papildomojo ugdymo būrelių lankančių moksleivių. Antroje vietoje pagal populiarumą yra kūno kultūros ir sporto būreliai. Kūno kultūrai ir sportui pradinėse mokyklose skirta 50 %, pagrindinėse – 20,9 %, vidurinėse – 39 % papildomojo ugdymo laiko. Mažai sportinėje veikloje dalyvauja mergaičių. Mažiau moksleivių dalyvauja techninės

pakraipos, gamtosauginėje ir etninės kultūros veikloje. Tai lemia silpnas mokyklų techninis aprūpinimas ir nepakankamas pedagogų pasirengimas. Daugiau kaip 30 % papildomajame ugdyme dalyvaujančių moksleivių užsiima „kita veikla“ 22 % iš jų savo laiką skiria mokomiesiems dalykams giliau mokytis ar mokymosi spragoms šalinti. Padidėjo mokyklų dėmesys žalingų įpročių, narkomanijos prevencijai. Kitos papildomojo ugdymo veiklos kryptys nepopuliarios arba mokyklose nėra sąlygų jas pasirinkti. Papildomajame ugdyme dalyvauja 85,9 % patikrintų vidurinių, 81 % pagrindinių, 97,9 % pradinių mokyklų moksleivių. Bendrojo lavinimo mokyklos dažniausiai renkasi tokias papildomojo ugdymo veiklos kryptis bei programas, kurioms vykdyti nereikia specialių patalpų, priemonių ir įrangos.

Formalaus ugdymo įstaigos vis dar turi monopolį ugdymo rinkoje. Šis monopolis yra nulemtas fakto, kad tik joms yra suteiktos galimybės (išskirtinės) teikti įgytas kompetencijas patvirtinančius dokumentus. Tačiau dalies socialinių ir asmeninių įgūdžių formalioji švietimo sistema iš esmės negali suteikti jaunam žmogui ir dėl sistemoje taikomų ugdymo principų ir metodų. Neformalus ugdymas tampa itin svarbia mokymosi visą gyvenimą dalimi, papildančia formaliu būdu įgytą patirtį. Atsakingos institucijos nurodo, kad ugdymo įstaigose įgytos kompetencijos yra ribotos ir pabrėžia reikšmę bei galimybes, kurias teikia neformalaus bei informalaus ugdymo procesai. Būtina apibrėžti neformalaus ugdymo reikšmę, svarbą bei būdus, kuriais jis yra vykdomas.

Neformalaus ugdymo pripažinimas yra svarbus, esminis žingsnis skatinant asmeninį vystymąsi ir mokymąsi visą gyvenimą jaunų žmonių tarpe. Bendrojo, aukštojo, bei profesinio mokslo institucijų teikiamos žinios jau neatitinka jaunų žmonių poreikio bei pasiruošimo būsimumui darbui. Kaip mes žinome, darbdaviai, ieškodami naujų darbuotojų, reikalauja ne tik profesinės kompetencijos ir formaliojo išsilavinimo, bet ir tam tikros patirties bei socialinių kompetencijų, dažnai įgyjamų ne mokslo įstaigose.

Reikalaujami įgūdžiai negali būti įgyjami formaliose mokymo institucijose. Jie paprastai yra įgyjami neformalioje aplinkoje.

Tai kas gi yra tas neformalusis ugdymas? „Neformalusis ugdymas – organizuotas ugdymo procesas, kuris vyksta greta vyraujančių ugdymo bei mokymo sistemų. Dažniausiai nėra išduodami mokslo liudijimai ar sertifikatai“ (Pozicija dėl Jaunimo neformalaus ugdymo pripažinimo ir jaunimo organizacijų vaidmens, 2004).

Jaunimo neformaliojo ugdymo paskirtis – ugdyti sąmoningą asmenybę, sugebančią atsakingai ir kūrybingai spręsti savo problemas ir aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime, taip pat plėtoti jauno žmogaus socialines kompetencijas. Individai savanoriškai dalyvauja šioje veikloje, todėl prisiima aktyvų vaidmenį ugdymo(si) procesuose.

Vertybinės dorinio ugdymo nuostatos neatsiejamos nuo bendrųjų žmogaus vertybių, kurių ugdymas ir sudaro neformalaus ugdymo srities esmę. Todėl neformalaus ugdymo dar viena paskirtis yra padėti ugdytiniui per veiklą atskleisti bendrąsias žmogaus vertybes ir jomis grįsti asmeninį bei visuomeninį gyvenimą. Kalbant apie moksleivių neformalųjį ugdymą, geriausia ugdymo procesui yra popamokinė veikla. Nėra jokio prieštaravimo tarp formalaus ir neformalaus ugdymo.

Neformalus ugdymas apibrėžiamas kaip struktūrizuotas mokymasis, turintis aiškius ugdomuosius tikslus, jam būdingus metodinius principus:

1. Specifinės aplinkos principas. Neformalus ugdymas tam tikroje specifinėje aplinkoje. Jai turi būti būdinga tam tikra autonomija (atskirumas), kad jauni asmenys galėtų pakankamai saugiai eksperimentuoti be didesnės rizikos pakenkti sau ir aplinkiniams. Kartu tai turi būti aplinka, kurioje jauni asmenys galėtų imtis pilnos atsakomybės už savo veiksmus ir net nesėkmė ar neteisingas sprendimas nepakenktų aplinkiniams, neturėtų neigiamų pasekmių, įtakojančių visą jaunuolio gyvenimą. Tai yra, jaunuoliai turi turėti galimybę išbandyti save. Savęs išbandymas leidžia sukaupti daugiau autentiškos patirties, kuri ypatingai reikalinga šiame amžiaus tarpsnyje.

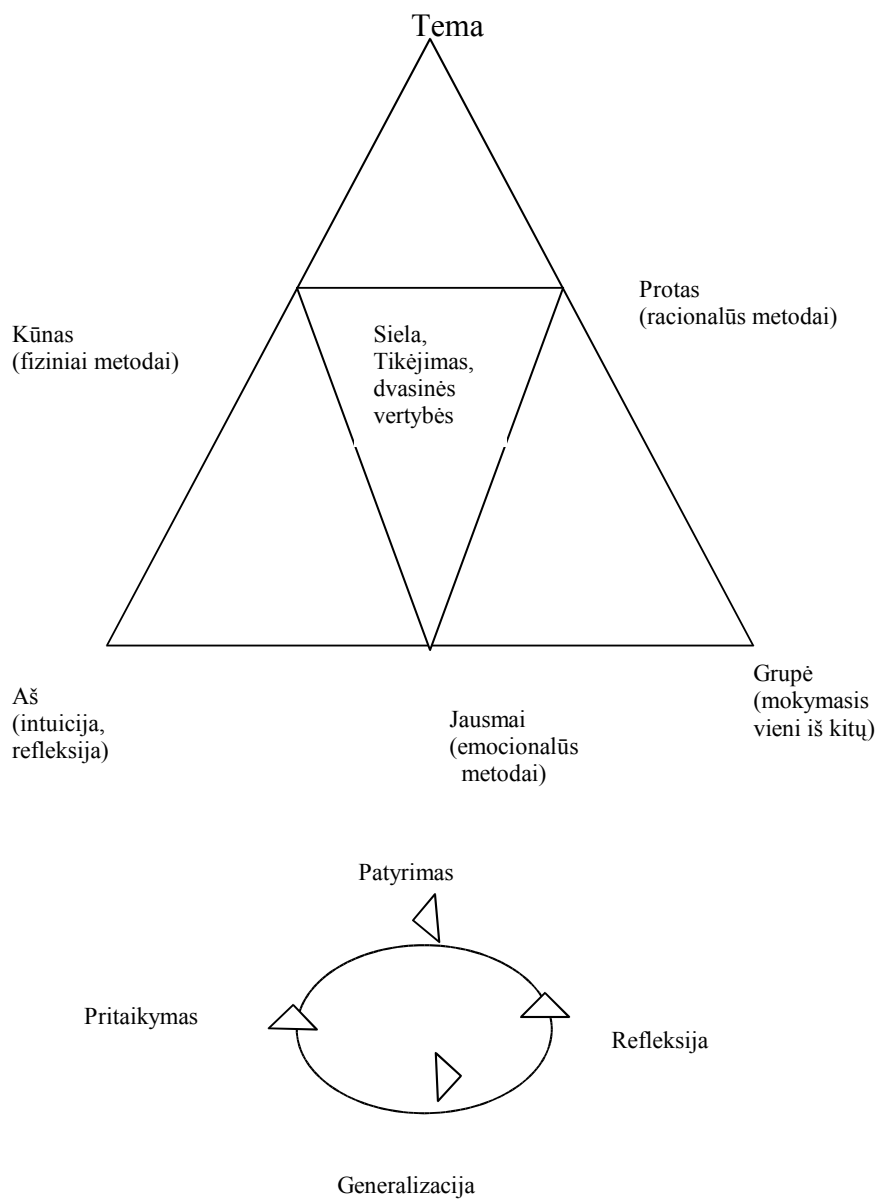
2. Aktyvaus dalyvavimo ugdymo procese principas. Tai reiškia, kad ugdymo procese dalyvaujantys jaunuoliai ugdymo rezultatų pasiekia, visų pirma savo aktyvumo dėka.

3. Visumos principas. Visumos principas reiškia visuomeninį požiūrį į jauną asmenį, ugdymo tikslus ir darbo metodus. Visumos principas išreiškia požiūrį, kad ugdymo procese neignoruojami nei jausmai, nei protas, nei fiziologija ir pan. Taip pat parodoma, kad neformalaus ugdymo procese vienodai svarbus tiek asmuo, tiek grupė, tiek ugdymo procese įgyjamos žinios ar svarstoma tema.

Visumos principą padeda įgyvendinti ugdymo metodų visapusiškumas. Veikloje nuolat kaitaliojami intelektualiniai, fiziniai ir emocinio išgyvenimo metodai. Po emocinio išgyvenimo intelektu suvokiama kažkas naujo apie save, o vėliau įsisąmoninama. Ugdymo metodų įvairovė popamokinėje veikloje leidžia visapusiškai ugdyti asmenybę. Tik suvokęs savo asmenybės

vientisumą, žmogus tampa nepriklausomas nuo išorinių aplinkybių, viduje stiprus, pasitikintis savimi.

3. Mokymosi iš patirties principas.

4 pav. Mokymosi iš patirties principas (Kernytė, 2004).

Siekama, kad ugdymosi procesas būtų grindžiamas patirtimi, o ne tik teorinėmis pratybomis. Tačiau pripažįstama, kad patirtis įgauna prasmę tik tada, kai ji yra suvokta. Dėl to

patirtis yra aptariama (pav. Refleksija) ar kitokiais būdais siekiama suvokti patirtį. Suvokta patirtis susiejama su konkrečiu gyvenimu ir daromos išvados apie patirties svarbą gyvenimui (generalizacija). Išvados įgauna prasmę tik tada, kai jos yra pritaikomos gyvenime.

5. Atvira ir neformali komunikacija. Tai autentiškas savęs pateikimas, dalinimasis savo asmeninio gyvenimo patirtimi, atveriant savo silpnąsias puses, neatsakytus klausimus. Tokį bendravimą jaunuoliai įvertins.

6. Konkurencijos slopinimas. Atsisakymas kontroliuoti ir vertinti rezultatus. Visur aplinkui vyksta konkurencija, reikalaujama rezultatų. Tokio sprendimo veikiami dauguma žmonių išmoksta prisitaikyti ir išgyventi, tačiau tuo pat metu jie ima nepakęsti tokios visuomenės, tačiau, kas blogiausia, jie neturi nei noro, nei jėgų ką nors keisti. Todėl svarbiausia – kiek kiekvienas pažengė savo užbrėžtu keliu.

7. Į grupės procesą ir patyrimo reflektavimą orientuotas lavinimas.

Grupės proceso metu nebūtinai įsisąmoninamos žinios. Reflektavimas – tai galimybė pažvelgti į save iš šalies, lyg į veidrodį. Tai padeda jaunuoliams geriau suprasti pačius save ir kitus grupės narius.

Neformalų ugdymą mes suprantame kaip esminį įrankį pilietinės visuomenės kūrimui ir stiprinimui. Galima teigti, kad neformalus ugdymas „taiso“ formalios sistemos padarytas klaidas. Neformalaus ugdymo sistema yra lankstesnė laiko atžvilgiu – tai daro sistemą atviresnę visiems visuomenės, bendruomenės nariams.

Neformalus ugdymas yra iš tiesų motyvacinis ugdymas, kur vaikai patys sąmoningai įvertina savo potencialą, jiems parodomi keliai kaip tai atrasti. Šis ugdymas padeda išvengti mokyklos klasių keitimo ir jis gali veikti atviroje aplinkoje, kur kiekvienas ugdytinis gali save realizuoti kaip aplinkos mokymuisi kūrėjas (turi galimybę pats sau susikurti mokymosi aplinką).

Neformalus ugdymas duoda didelę naudą valstybei ir visuomenei. Tai ekonominė, socialinė labai apčiuopiama nauda.

Vaikas, dalyvaudamas neformalioje veikloje, tarsi pasikeičia, tampa aktyvesniu, kūrybiškesniu, darbštesniu. Įvairiuose būreliuose, klubuose, organizacijose susirenka įvairaus amžiaus vaikai, tačiau juos vienija bendras tikslas, pomėgiai. Kadangi čia ateinama savo noru, todėl veikla dažnai sekasi. Vadinasi vaikai tenkina savo poreikius, tampa aktyvesni. Patyrę sėkmę jie

tampa aktyvesni, pradeda labiau pasitikėti savimi, ima jaustis reikalingi. Neformalaus ugdymo procese labai svarbų vaidmenį atlieka šeima.

Užklasinė veikla – diskutuotina, neaišku ar galima šią veiklą priskirti prie neformalaus ugdymo, nes mokytojams tai yra privaloma. Savivaldybių švietimo skyriai tvirtina mokyklose veikiančių būrelių programas. Svarbiausią vaidmenį neformalaus ugdymo procese užima jaunimo organizacijos, kurių veikla šiose srityje yra efektyviausia. Tačiau Lietuvoje kol kas nėra vieningos jaunų lyderių ir „treinerių“ ruošimo sistemos.

Neformalioje veikloje dalyviai įgyja komunikacinę patirtį. Profesorius V. Černis skiria tris bendravimo fazes:

1. žodinio bendravimo;
2. problemų sprendimo;
3. naujų funkcijų atsiradimo.

Konkretus veiklos turinys priklauso nuo mokinių grupės ir atskiro vaiko poreikių, interesų ir galimybių juos patenkinti. Įvairiose stotyse, būreliuose, studijose, varžybose, olimpiadose vaikas ugdo intelektualius, meninius, sportinius gebėjimus. Yra išskiriamos kelios veiklos kryptys:

- pažintinė – techninė;
- meninė;
- ekologinė – kraštotyrynė;
- socialinė – karitatyvinė;
- ekonominė – ūkinė;
- sportinė turistinė.

Formalus ir neformalus ugdymas turi kartu padėti ugdyti jaunąją kartą, didinti bendrą išsilavinusių žmonių skaičių šalyje. Teiginys, kad vis daugiau jaunų žmonių nebaigia mokslų, labai nulemtas bendro „lietuviško“ pasipiktinimo esamu gyvenimu. Skaičiai sako ką kita: visose švietimo grandyse, išskyrus pradinę mokyklą, mokinių ir studentų pastaraisiais metais padaugėjo. Kritinės padėties būta 1993 m: tuomet besimokančiųjų būta 633 tūkst. jaunuolių. Vėliau besimokančiųjų skaičius augo ir 1999 metais pasiekė 774 tūkstančius (Švietimas „A360“, 2000), 2004 – 898 tūkstančius.

Žinoma, ir vidurinį, ir profesinį, ir aukštąjį bei aukštesnįjį išsilavinimą įgyjančių jaunu žmonių yra per maža. Modernioje visuomenėje bendrasis vidurinis išsilavinimas turėtų tapti visuotinis. Švietimo prieinamumo problema išlieka tokia pat aštri. Tačiau šiandien ją spręsti derėtų, lygiuojantis į ES šalis, kitas kultūringas šalis, ne vien tradiciškai, bet ir naujomis priemonėmis: kuriant ir plėtojant tęstinio mokymosi sistemą, realiai įgyvendinant mokymosi visą gyvenimą nuostatą. Turime pradėti trinti ribas tarp formaliojo ir neformaliojo švietimo, nuosekliau diegti mokymosi modulius, kuriuos žmogus galėtų pasirinkti skirtingose mokymo įstaigose ir kurių pagrindu pats kurtųsi kryptingas, jo darbinei veiklai reikalingas mokymosi ar studijų programos.

Taigi, neformaliojo vaikų ugdymo paskirtis – tenkinti mokinių pažinimą, lavinimosi ir saviraiškos poreikius, padėti jiems tapti aktyviais visuomenės nariais.

Neformaliai mokantis asmens įgyta kompetencija gali būti pripažįstama kaip formaliojo švietimo programos ar kvalifikacijos dalis Vyriausybės ar jos institucijos nustatyta tvarka arba aukštųjų mokyklų nusistatyta tvarka. Vaikų muzikos, dailės, meno, sporto ar kitoje mokykloje išeita ilgalaikio meninio ugdymo programa gali būti pripažįstama kaip profesinio mokymo modulis.

Neformalųjį švietimą Lietuvoje reglamentuoja Neformaliojo švietimo koncepcija. Šioje koncepcijoje siūloma papildomo ugdymo sąvoką keisti neformaliuoju švietimu.

4. ŠVIETIMO KOKYBĖS VERTINIMO SISTEMOS KŪRIMAS

Asmenybės socializacijos procesas vyksta per švietimo sistemą. Švietimo sistemos pagrindinis tikslas yra ugdyti asmenybę, sugebančią aktyviai ją keisti pagal savo poreikius. Švietimo sistema, užtikrinanti pusiausvyrą tarp visuomenės ir asmenybės edukacinių poreikių, gali būti laikoma gera, efektyvia. Tačiau kaip įvertinti švietimo sistemą, kiek ji yra gera ar bloga, pagal kokius kriterijus galima nustatyti jos kokybę?

Iki praeito šimtmečio šeštojo dešimtmečio pedagogikoje vyravo nuostata, kad geros mokyklos pagrindą sudaro trys elementai: geras mokytojas, kultūros požiūriu vertingas mokymo turinys ir pasiruošęs (motyvuotas) dalyvauti mokymosi procese ugdytinis. Taigi mokykla buvo suvokiama kaip gerų mokytojų, motyvuotų mokinių ir gerai organizuotų pamokų suma. (Šermukšnytė, 1998).

Tačiau bėgant laikui, palaiapsniui buvo pereita nuo mokyklos lygio prie sisteminės analizės, kur vienos sistemos grandies kokybė buvo vertinama visos švietimo sistemos struktūros, jos organizacijos bei valdymo formų kontekste, santykiyje su kitomis sudėtinėmis socialinėmis sistemos dalimis.

Viena iš svarbiausių švietimo sistemos dalių yra švietimo kokybė. Švietimo kokybė nulemia, kaip mes išauklėsime jaunąją kartą.

Labai svarbu užtikrinti švietimo kokybę. Švietimo kokybės užtikrinimas yra vienas pagrindinių švietimo plėtotės prioritetų. Šiandien reikia laiduoti tokią krašto švietimo kokybę, kuri atitiktų atviroje pilietinėje visuomenėje ir rinkos ūkyje gyvenančio žmogaus reikmes. Kokybiškas švietimas turi padėti žmogui ne tik prie šios tikrovės prisitaikyti, bet ją kritiškai vertinti bei tobulinti ir, kas ypatingai svarbu, neprarasti šioje tikrovėje savo tapatybės, savarankiškumo ir gyvenimo prasmės siekio. Vienas esminių kokybės matmenų – švietimo gebėjimas laiduoti bendrąją kultūrinę ir pilietinę asmens brandą (Švietimo gairės. Prie Lietuvos švietimo plėtotės strateginės nuostatos 2003 – 2012 metai).

Siekiant aukštesnės kokybės, būtina įvertinti visus švietimo sistemos komponentus. Tai ir mokytojų kvalifikacija, ir mokyklų atnaujinimas, ir švietimo sistemos aprūpinimas, ir patikimas kokybės vertinimas, ir užtikrinama vieša atskaitomybė.

Tai įgyvendinti padeda švietimo vadyba. Švietimo vadyba – ir sena, ir nauja edukologijos šaka. Kai buvo įkurtos pirmosios mokyklos, atsirado ir švietimo vadovai. Susikūrus mokymo įstaigų tinklui, imta vadovauti švietimo sistemai. Tad švietimo vadybos ištakos ištis gilios. Tačiau prielaidos formuoti švietimo vadybai kaip mokslui susidarė tik XIX – XX a. sandūroje, kai buvo sukurti moksliniai bendrosios vadybos pagrindai (Želvys, 1996).

Kurį laiką bendroji vadyba ir vadovavimas švietimui turėjo mažai ką bendro, mokyklos dar labai skyrėsi nuo kitų formalių organizacijų. Tačiau, atsiradus didelių miestų mokyklų sistemoms, šios ėmė panašėti į formalias organizacijas.

Švietimo institucijos yra panašios į kitas organizacijas pagal vienus kriterijus, skirtingos pagal kitus.

Bendrosios vadybos principus švietimo sistemai taikyti kruopščiai juos įvertinus ir adaptavus, atsižvelgiant į švietimo specifiką. Laikantis šio požiūrio, galima įvertinti ir pritaikyti švietimui ir teorinius bendrosios vadybos modelius.

Anot Želvio (1999), ikireforminiu laikotarpiu Lietuvos švietimo sistemą geriausiai paaiškina formalusis vadybos modelis, o prasidėjus švietimo kaitai, Lietuvos švietimo sistemą tikslingiausia tyrinėti, remiantis politiniu vadybos modeliu, aiškinančiu sistemos veiklą atskiru interesų grupių, besivaržančių dėl galių ir įtakos, kontekste.

Kita problema, su kuria susiduria Lietuvos švietimo reforma – tai suderinamumas. Nesuderintos bendrojo lavinimo, aukštesniųjų, aukštųjų ir kitos sistemos, ugdymo turinio, ugdymo metodų ir vertinimo sistemos, nesuderinti pedagogų rengimo, kvalifikacijos tobulinimo ir atestavimo procesai. Funkcijų pasiskirstymo srityje nesuderinamumas atsirado tarp ministerijos, apskrities ir savivaldybės švietimo padalinių.

Norint išspręsti šią problemą, užtikrinti tinkamą švietimo reformos eigą, būtina visoms organizacijoms suderinti savo veiksmus. Tam, kad švietimo sistemos vadyba kaitos laikotarpiu, vyktų sistemingai, reikalingas gilesnis teorinių kaitos modelių supratimas, geresnis politinių interesų derinimas ir koordinavimas sistemos lygiu ir pozityvios organizacinės kultūros formavimo skatinimas švietimo institucijų lygiu.

Anot Rado (2003), švietimo pokyčių struktūrą ir kaitos kryptį galima nusakyti trumpai ir vaizdžiai – nuo komandinės prie poreikiui grindžiamos sistemos .

Kita labai svarbi švietimo kokybės sudedamoji dalis yra mokymo įstaigos, jų darbas, perspektyvos ir tobulinimas. Mokymo įstaigos turi atitikti šiuolaikinius reikalavimus, turėti galimybę suteikti moksleiviams pilną išsilavinimą pagal visus švietimo kokybės standartus. Tam yra rengiamos įvairios programos. Viena iš tokių yra Mokyklų tobulinimo programa (MTP) – didžiausias Lietuvos švietimo investicinis projektas nuo Nepriklausomybės atkūrimo. Pagrindinis šios programos tikslas – pagerinti pagrindinių mokyklų 5 – 10 klasių moksleivių pasiekimus, modernizuojant bendrąjį lavinimą ir užtikrinant veiksmingą bei racionalų švietimui skirtų lėšų panaudojimą.

MTP sudaro keturi integruoti komponentai:

Komponentas A – mokymo ir mokymosi sąlygų gerinimas.

Komponentas B – švietimo kokybės vadybos sistemos sukūrimas.

Komponentas C – energijos išlaidų mažinimas ir mokymosi sąlygų gerinimas.

Komponentas D – mokyklų tinklo pertvarka.

Kalbant apie kiekvieną komponentą atskirai, reikėtų paminėti, kokios gi dalys sudaro šiuos komponentus.

Komponentas A:

A₁ – mokymo priemonės.

A₂ – virtuali mokymosi aplinka.

A₃ – Mokytojų profesinės kompetencijos tobulinimas.

Įvykdžius šios programos komponentus, mokyklose turi pagerėti aprūpinimas mokymo priemonėmis, padidėti kompiuterių skaičius. Labai svarbus yra komponentas A₃. Tobulinant mokytojų profesinę kompetenciją, pagerės ugdymo kokybė.

Komponentas B:

B₁ – Švietimo vadybos informacinė aplinka.

B₂ – Politikos analizė.

B₃ – Mokinių pažangos vertinimas.

B₄ – Vidaus ir išorės auditas.

Mus labiausiai dominanti šios programos dalis yra komponentas B.

Įvykdžius šios programos komponento B programą, laukiami rezultatai būtų šie:

- sukurta švietimo valdymo informacijos sistema, kuria naudosis visų lygių vadybininkai, priimdami sprendimus.
- Padidės galimybės analizuoti švietimo politiką.
- Veiks nacionalinė mokinių pasiekimų vertinimo sistema.
- Sukurti lietuvių kalbos, matematikos, gamtos ir socialinių mokslų vertinimo testai 4 – ujų, 6 – ujų, 8 – ujų ir 10 – ujų klasių mokiniams.
- Sukurta ir įdiegta mokyklų vidaus ir išorės audito sistema, vidaus audito metodika naudotis bus apmokytos visų savivaldybių pagrindinės mokyklos.

Komponentas C – energijos išlaidų mažinimas bei mokymosi sąlygų gerinimas. Renovuojant mokyklas, numatoma sutaupyti apie 40 % šiluminės energijos sąnaudų. Sutaupytas lėšas planuojama skirti mokyklos materialinei bazei stiprinti, renovuoti mokyklų patalpas, tuo pačiu gerinant ir ugdymo kokybę.

Komponentas D – mokyklų tinklo pertvarka.

D₁ – mokyklų tinklo pertvarkos metodinės rekomendacijos.

D₂ – mokinių vežiojimas.

D₃ – sutaupyti lėšų apskaita

(internetinė prieiga <http://www.siauliai.lt/siauliai/svietimas/mtp.php>) žiūrėta 2005 – 04 – 8 13.30 val.)

Vykdamas mokyklų tinklo pertvarką, stengiamasi suteikti galimybę mokytis kiekvienam valstybės piliečiui. Yra didinamas mokyklinių autobusų skaičius, kas padeda mokiniams iš atokių vietovių pasiekti mokymo įstaigas. Sutaupytos lėšos racionaliai panaudojamos ugdymo tikslams.

Siekti aukštesnės ugdymo kokybės, išsiaiškinti vidinius ir išorinius rezervus padeda mokyklų auditas.

Mokykla yra šalies švietimo sistemos dalis ir drauge gana autonomiška organizacija, turinti savo veiklos ciklą. Mokyklos, kaip atskiros organizacijos, vertė yra jos unikalumas, gebėjimas susikurti savą kultūrą, savą veiklos sistemą.

Vertinant mokyklą kaip švietimo sistemos dalį, yra svarbesnis jos gebėjimas atlikti bendrus reikalavimus: siekti nacionalinių švietimo tikslų ir išlaikyti atitinkamų šalies reikalavimų lygį. Todėl mokyklai, kaip ir kitoms švietimo sistemoms, būtinas nuolatinis veiklos stebėjimas bei vertinimas.

Vertinant siekiama nustatyti, ar visa švietimo sistema įgyvendina jai keliamus reikalavimus, uždavinius; diagnozuojamos problemos ir informuojami visų lygmenų švietimo vadybininkai bei visuomenė. Vertinimo duomenys yra visuomenės diskusijų švietimo klausimais akstinai. Kiekvienai atskiros mokyklos bendruomenei jie padeda planuoti darbą ir kurti savo veiklos tobulinimo planus.

Nacionalinės švietimo sistemos skiriasi mokyklų vertinimo griežtumu: jos kraštutiniai yra inspektūros vykdoma nuolatinė visų mokyklos veiklos sričių kontrolė arba visiškas pasitikėjimas mokyklos veikla pasitenkinant moksleivių ir jų tėvų vertinimu.

Mokyklų vertinimas būna arba vidaus (savęs vertinimas), arba išorės, arba derinami abu būdai. Abi vertinimo formos turi būti pagrįstos specialiais kriterijais, atliekamas specialių vertintojų. Europos Sąjungos švietimo politika skatina rinktis vienas kitą papildantį vidaus ir išorės vertinimų derinį. Išorės auditas yra skirtas mokyklai atsiskaityti ir visoje šalyje vykstantiems procesams stebėti, vidaus – mokyklos raidai skatinti.

Lietuvoje apsispręsta dėl mokyklų vidaus audito pobūdžio, turinio, metodikos. Išorės audito modelis yra rengiamas pagal Švietimo ir mokslo ministerijos parengtą ir Pasaulio banko remiamą projektą.

Jau 2000 – 2001 m.m. buvo parengta ir išbandyta mokyklų vidaus audito metodika. Projektą, kurio tikslas – parengti nacionalines ugdymo vertybes atitinkančius mokyklos veiklos kriterijus ir jais pagrįstą metodiką, koordinavo Švietimo ir mokslo ministerija ir Mokyklų tobulinimo centras. Projekto koncepciją ir metodiką rengė speciali švietimo ir mokslo ministerijos ir kitų švietimo institucijų darbuotojų darbo grupė.

Mokyklos veiklos rodikliai vidaus audito metodikoje yra šie:

1. Ugdymo turinys:
  - 1.1. Ugdymo planai.
  - 1.2. Ugdymo programos.
  - 1.3. Mokytojų veiklos planavimas.
2. Mokymosi pasiekimai:
  - 2.1. Mokymosi rezultatai.
  - 2.2. Egzaminų, standartizuotų diagnostinių testų rezultatai.
  - 2.3. Bendroji pasiekimų kokybė.

3. Ugdymasis ir ugdymas:
  - 3.1. Ugdymo proceso kokybė.
  - 3.2. Mokymosi kokybė.
  - 3.3. Moksleivių poreikių tenkinimas.
  - 3.4. Vertinimas kaip ugdymo proceso dalis.
  - 3.5. Bendravimas su tėvais.
4. Pagalba moksleiviams:
  - 4.1. Mokyklos mikroklimatas.
  - 4.2. Asmenybės raida ir socialinių įgūdžių ugdymas.
  - 4.3. Profesinis švietimas.
  - 4.4. Pedagoginės pagalbos efektyvumas.
  - 4.5. Moksleivių polinkių, pasiekimų ir profesinio švietimo dermė.
  - 4.6. Specialiųjų poreikių moksleivių ugdymas.
5. Ištekliai:
  - 5.1. Mokymo bazė ir sąlygos.
  - 5.2. Aprūpinimas ištekliais.
  - 5.3. Materialinių išteklių tvarkymas ir panaudojimas.
  - 5.4. Personalo politika ir t.t.

  - 5.5. Mokyklos finansinių išteklių valdymas.
  - 5.6. Pedagogų tobulinimas ir vertinimas.
6. Mokyklos etosas:
  - 6.1. Mokyklos kultūra.
  - 6.2. Mokyklos bendruomenė ir savivalda.
  - 6.3. Mokyklos ryšiai.
7. Mokyklos valdymas ir kokybės garantavimas:
  - 7.1. Vidaus auditas.
  - 7.2. Mokyklos strateginis planas ir metinė veiklos programa.
  - 7.3. Strateginio plano ir veiklos programos įgyvendinimas.
  - 7.4. Mokyklos vadovų veiklos efektyvumas.

7.5. Metodinių grupių vadovų veiklos efektyvumas.

Vykdamas vidaus auditą, atsiskleidė, kad mokyklos savęs vertinimas skatina mokyklas stebėti, analizuoti įvairias veiklos sritis, atskleidžia komandinio darbo svarbą, padeda išsiaiškinti, kas yra gera mokykla, kurti savo įstaigos ateities viziją, vienu žodžiu, yra mokyklos tobulinimo įrankis.

Mokyklos vidaus vertinimas yra bendro švietimo kokybės vertinimo šalyje dalis. Tęsiant šį darbą, reikia apibrėžti vidaus vertinimo santykį su išorės, apibrėžti vidaus vertinimo vietą švietimo monitoringo sistemoje.

Tačiau yra ir kitokių nuomonių apie mokyklų vidaus auditą. Anot Merkio (2005), kai kurie pedagogai nepatenkinti vidaus auditu. Autoriaus nuomone, mokytojų bendruomenė ir mokykla yra konservatyvi. Tradiciškai tai yra šiek tiek autoritarinė organizacija. Mokytojų bendruomenė yra pavargusi, išsekusi, šiek tiek piktoka, mokytojai, ypatingai pradedantieji ir baigiantieji pedagogo karjerą yra skeptiškai nusiteikę. Vyresni pedagogai pavargę, konservatyvūs, sunkiau bendrauja su jaunimu.

Yra dar vienas dalykas, kuris erzina mokytojus, – vėl „užslenka popierizmas. Tai labai negerai. Alternatyva yra tokia – arba aš dirbu su vaikais, arba su popieriais. Žinoma, jei valstybė ar švietimo sistema turi funkcionalią biurokratiją, tai yra didelis socialinis gėris – visas valdymo modernizmas sklandžiai sukasi. Vis dėlto auditui reikia ne popierinių indikatorių ieškoti, o svorio centrą perkelti į realų darbą su žmonėmis.

Taip pat iš statistinių duomenų, anot Merkio (2005), matome, kad labai netolygiai pasiskirstę pedagogai, turintys aukštą kvalifikaciją. Vadinasi, kvalifikacinės kategorijos yra suteikiamos ir priedai išmokami ne už realią pedagoginę meistrystę, o už gebėjimą sutvarkyti popierius.

Taigi, tradicinį konservatyvumą inspektavimą reikia keisti šiuolaikiškesne sistema. Pasaulyje nuo seno įprasta, kad švietimo įstaiga, jos teikiamų paslaugų kokybė yra nuolat tikrinama ir iš vidaus, ir iš išorės. Žinoma, dideli, papildomi darbai kokiu nors būdu darbuotojams turi būti kompensuojami, įskaitomi (Merkys, 2005).

Lietuvoje vykstančią švietimo reformą palankiai vertina EBPO ekspertai. Dabartinė švietimo ir mokslo ministerijos vadovybė nuosekliai tęsia švietimo reformos darbus.

Taigi, galima teigti, kad švietimo kaita – tautos išlikimo sąlyga. Lietuvai, norint aktyviai dalyvauti ES gyvenime, kaip niekada yra reikalingas kokybiškai naujas XXI amžiui pritaikytas švietimo modelis.

Besiformuojanti informacinė visuomenė kelia daug sudėtingesnius reikalavimus. Didėja žmonių tarpusavio nepriklausomybė. Kaip niekada anksčiau, šiandien žmogiškųjų santykių plėtra įgyja labai svarbią reikšmę.

Nacionalinės ekonomikos tampa internacionalinėmis arba net transnacionalinėmis. Pasaulis bendrauja, todėl būtinai reikalingas bendradarbiaujantis švietimas tam, kad sėkmingai įveiktume tarpdisciplininius barjerus ir sugebėtume toliau plėtoti savo pažinimą.

Žymių edukologų (prof. T. Kozmos, prof. N. Pastlethvaitė ir kt.) nuomone, centrinės Europos valstybės atsilieka nuo Vakarų Europos valstybių vidutiniškai 30 – 40 metų. Akivaizdu, kad Lietuvos švietimo sistemos reformos vyksme kyla daug prieštaravimų. Vienas aktualiausių – švietimo modernizacija ir nacionalinės tradicijos. Jau seniai Europos Sąjungos šalyse yra diskutuojama apie perėjimą prie bendros švietimo sistemos. Tačiau Maastrichto sutartyje pasakyta, kad švietimas yra nacionalinis reiškinys. Švietimo sistemos turėtų aktyviai bendradarbiauti, nes tai aktyvina pažinimą, plečia patirtį. Švietimas jokia būdu negali atsilikti nežiūrint į tam tikrą jo konservatyvumą. Kita vertus, anot Janikovos, kyla vis naujų ir sudėtingesnių socialinių reikalavimų ir uždavinių ateičiai, kurie daro įtaką švietimo kaitos turiniui ir pobūdžiui. Visa tai įgyja negrįžtamo proceso pobūdį. Vadinasi, švietimo koncepcija nuolat papildys nauji pakitimai – tiek teoriniu, tiek praktiniu aspektu. Akivaizdi ne tik švietimo globalizacijos, bet ir švietimo integracijos į regioninę ir tarptautinę kontekstą tendencija. Todėl tarp švietimo globalizacijos ir nacionalinio identiškumo turėtų būti pusiausvyra, nes tik tuomet tie du procesai konkuruoja. Vadinasi, mūsų nacionalinei švietimo sistemai kelia naujus sudėtingus uždavinius.

Studijų kokybė – vienas esminių klausimų švietimo sistemoje. Būtent SKVC (studijų kokybės vertinimo centras) organizuoja aukštųjų mokyklų vertinimą, kaupia bei skelbia informaciją apie studijų kokybę, teikia pasiūlymus šiai veiklai tobulinti.

SKVC dėka akredituota dauguma vertintų programų. Iš šiuo metu įregistruotų daugiau nei 1100 aukštojo mokslo studijų programų SKVC yra įvertinęs per 230. Iš įvertintų programų 187 akredituotos, likusi dalis įvertinta laikinai arba ribotai – tai reiškia, kad jų kokybė nėra pakankama ir jas reikia koreguoti.

Svarbiausia, kad studijų kokybe būtų suinteresuotos pačios aukštosios mokyklos ir studentai. SKVC gali tik patarti, paskatinti, bet kokybės neužtikrins. Labai svarbu, kad aukštosios mokyklos vertinimo išvadas suprastų kaip geranoriškus patarimus ir pastabas. Vertinimo tikslas yra ne bausti, o atkreipti dėmesį į problemas.

5. ”ŠVIETIMO GAIRĖS” –2003 – 2012 M.M. LIETUVOS ŠVIETIMO RAIDOS STRATEGIJA

“Švietimo gairės” yra labai svarbus dokumentas, lemiantis švietimo, vadinasi, ir visos šalies raidą.

“Švietimo gairės” apibrėžia švietimo darbus iki 2012 metų. Be abejo, “Švietimo gairės” – tai Lietuvos švietimo koncepcijos (1992) nubrėžtų idėjų, siekių ir veiklos kryptių tąsa. Tarp šių svarbiausių dokumentų yra akivaizdus perimamumas. Gairės numato darbus toli į priekį. Kai žinai, kur eini, tikrai anksčiau ar vėliau gali pasiekti savo tikslų. Šių dviejų strategijų dėmė užtikrina, kad dabar švietimo srityje vykdomi darbai pasitarnaus “Švietimo gairėse” numatomų uždavinių sprendimui.

Švietimo svarbą, galima sakyti, supranta ar padeda suprasti visi visuomenės nariai. Švietimo reformos vyksta visame pasaulyje. Reformos detalės gali skirtis, priklausomai nuo šalių politinės santvarkos, ekonominės padėties, tačiau pagrindiniai tikslai yra tie patys, jie turi būti nepriklausomi nuo valdančios partijos interesų. Reikia pasakyti, kad Lietuvai sunkiau ar lengviau tai yra pavykę.

Lietuvos švietimas įstengs savo visuomenines priedermes atlikti tik tuomet, kai jo raida lenks bendrąją visuomenės raidą. Todėl reikalinga, kad švietimas realiai taptų prioritetiškai valstybės ir visuomenės remiama veiklos sritimi. (Švietimo gairės, 2003).

Tokiomis nuostatomis remiantis ir buvo iškelta tolesnės švietimo reformos ilgalaikės strategijos, praktinės švietimo vizijos būtinybė ir sudaryta darbo grupė šiam dokumentui parengti. Toks dokumentas ir tapo integralia bendros krašto raidos strategijos dalimi.

Švietimo gairių paskirtis – suteikti Lietuvos švietimui praktinę viziją. Gairės kviečia visuomenę ir valstybę atsigręžti šiandien į švietimą kaip į patikimą tautos ateities kūrimosi būdą, kuris gali esmingai sustiprinti visuomenės kūrybines galias, išsaugoti ir kurti tautos tapatybę, išugdyti pilietinę visuomenę, įveikti skurdą, padidinti šalies ūkio konkurencingumą.

Gairėse mėginama numatyti ir pasiūlyti, kaip Lietuva, panaudodama nacionalinio biudžeto, ES lėšas ir privatų kapitalą, turėtų per artimiausią dešimtmetį išplėtoti švietimo sistemą, kad ji būtų efektyvi ir visiems prieinama, kad laiduotų krašto žmonėms kokybišką išsilavinimą ir mokymąsi visą gyvenimą.

Gairėse numatomi švietimo sistemos vystymosi ypatumai:

1. Švietimo kaita – dabarties būtinybė.

Per pastarąjį dešimtmetį vykusios permainos esmingai pakeitė krašto švietimą: atnaujintas švietimo turinys, atsirado naujų mokymosi galimybių. Vis dėlto švietimas neįstengė pakankamai efektyviai atsakyti į pilietinės visuomenės kūrimosi poreikius, lanksčiau prisitaikyti prie rinkos ūkio, atsižvelgti į žinių visuomenės, žiniomis grindžiamos ekonomikos ir mokymosi visą gyvenimą reikmes. Nepavyko užtikrinti ir švietimo socialinio teisingumo.

Nauji iššūkiai ir visuomenei atsiveriančios naujos galimybės šiandien reikalauja ir naujų švietimo pokyčių. Švietimas turi keistis, kad padėtų Lietuvos žmonėms pasinaudoti laisvės, globalizacijos, informacijos sprogimo ir sparčios kaitos teikiamomis galimybėmis bei išvengti jų neigiamų padarinių. Švietimui tenka svarbus vaidmuo kuriant atvirą pilietinę visuomenę, stiprinant jos kultūrinės ir ūkinės galias, mažinant socialinę žmonių atskirtį ir skurdą, atkuriant socialinį teisingumą ir solidarumą. Kad švietimas galėtų sėkmingai atlikti savo vaidmenį, būtina tolesnę jo pertvarką derinti su kitomis struktūrinėmis krašto reformomis bei bendrais Europos Sąjungos švietimo politikos siekiais.

2. Efektyvi ir darni sistema.

Kad išsikelti švietimo plėtotos siekiai būtų įgyvendinti, Lietuvos švietimo sistema turi efektyviai veikti atviros visuomenės ir rinkos ūkio sąlygomis. Todėl jos vidinei dermei pasiekti būtina:

- įdiegti atsakingą, ilgalaikiams švietimo tikslams tarnaujantį valdymą;
- užtikrinti visuomenės dalyvavimą, priimant švietimo srities sprendimus;
- pertvarkyti švietimo finansavimą, kad jis atitiktų fiskalinę tikrovę ir užtikrintų ilgalaikių švietimo tikslų įgyvendinimą, stabilią švietimo plėtrą, prieinamumą bei kokybę;
- užtikrinti efektyvų visų švietimo išteklių naudojimą;
- išplėtoti atvirą švietimo struktūrą ir modernų švietimo tinklą, sukuriant glaudžius vertikalius ir horizontalius ryšius tarp skirtingų švietimo pakopų ir institucijų, padidinant mokinių ir studentų mobilumą;

- įtvirtinti mokyklų – besimokančių bendruomenių – savarankiškumą ir atvirumą gyvenimo praktikai.

Įdiegiama atsakingo valdymo sistema, pagrįsta monitoringu, strateginiu planavimu, aiškiai apibrėžta atskaitomybė, visuomenės informavimu bei dalyvavimu.

Įvykdoma švietimo finansavimo ir išteklių naudojimo reforma, padedanti švietimo sistemai prisitaikyti prie laisvos rinkos ir užtikrinanti geresnį švietimo prieinamumą bei kokybę:

Įtvirtinamas realus finansinis mokyklų savarankiškumas ir skaidri finansinė atskaitomybė, mokykloms suteikiama galimybė lanksčiau naudoti finansus ir kitus išteklius.

Pereinama prie programinio švietimo finansavimo, švietimo lėšas apskaitant ir skiriant pagal patvirtintus prioritetus ir vieningą metodiką tiek vietos, tiek regiono, tiek nacionaliniu lygmeniu.

3. Prieinamumo, socialinio teisingumo ir tęstinumo laidavimas:

Užtikrinamos lygios mokymosi starto galimybės.

Sukuriamos socialiai teisingos mokymosi ir studijų sąlygos:

Pagerinamos sąlygos mokytis ir studijuoti tautinių mažumų vaikams.

Sukuriamas saugi, sveika ir jauki mokymosi aplinka.

Sudaromos palankios studijų sąlygos visiems aukštojo mokslo siekiantiems Lietuvos žmonėms. Įgyvendinama nacionalinė studentų finansavimo programa. Sukuriama lanksti ir efektyvi paramos studentams sistema. Visiems norintiems ir gebantiems studijuoti Lietuvos žmonėms tampa prieinamos atvirosios (nuotolinės, vakarinės, neakivaizdinės) studijos.

Sukuriamos socialinės ir finansinės galimybės nuolat mokytis suaugusiems. Parengiamos ir įgyvendinamos nacionalinė bei regioninės suaugusiųjų tęstinio mokymosi (mokymosi visą gyvenimą) plėtros programos.

Sudaromos sąlygos mokytis įkalinimo įstaigose ir kariuomenėje.

Išplėtojant švietimo formų įvairovę sudaromos sąlygos mokytis visą gyvenimą:

Esmingai išplečiamos žmonių galimybės mokytis visą gyvenimą. Įveikiamos dirbtinės mokymosi kliūtys: mokymosi laiko ir spartos, mokymosi vietos apribojimai, griežti išsilavinimo reikalavimai pradedant mokymąsi ar studijas. Tobulinant mokesčių, paskolų sistemas sukuriamos

finansinės mokymosi visą gyvenimą galimybės. Visiems norintiems tampa prieinamos informavimo ir konsultavimo apie mokymosi galimybes paslaugos bei nuotolinis mokymasis.

4. Kokybės užtikrinimas

Tai vienas pagrindinių švietimo plėtotos prioritetai. Šiandien reikia laiduoti tokią krašto švietimo kokybę, kuri atitiktų atviroje pilietinėje visuomenėje ir rinkos ūkyje gyvenančio žmogaus reikmes. Žinoma, atviros visuomenės ir rinkos ūkio tikrovė nėra ir negali būti ideali. Kokybiškas švietimas turi padėti:

Žmogui ne tik prie šios tikrovės prisitaikyti, bet ją kritiškai vertinti bei tobulinti ir, kas ypatingai svarbu, neprarasti šioje tikrovėje savo tapatybės, savarankiškumo ir gyvenimo prasmės siekio. Vienas esminių kokybės matmenų – švietimo gebėjimas laiduoti bendrąją kultūrinę ir pilietinę asmens brandą.

Siekiant aukštesnės kokybės, atnaujinamas, su naujomis asmens kompetencijomis susiejamas švietimo turinys.

Atnaujinamas mokytojų rengimas ir darbas.

Pertvarkoma mokytojų kvalifikacijos tobulinimo sistema. Ji palaipsniui suderinama su mokytojų rengimo sistema: jas sujungia studijų moduliai ir vieninga mokytojų kvalifikacijų suteikimo ir pripažinimo sistema.

Mokytojų rengimo ir kvalifikacijos tobulinimo sistemos nukreipiamos į šiandienos mokytojui būtinų vertybinių nuostatų stiprinimą, bendrųjų gebėjimų ir kompetencijų suteikimą.

Sustiprinamas mokytojo vaidmuo, išplečiamas jo pareigų ir galimybių spektras. Mokytojui padedama įgyti naują – mokymosi padėjėjo, organizatoriaus, moderatoriaus, partnerio – vaidmenį. Parengiama ir įgyvendinama ilgalaikė pedagogų atlyginimų didinimo programa.

Modernizuojami švietimo tyrimai, atnaujinamos mokyklos ir pagerinamas švietimo aprūpinimas.

5. Strategijos įgyvendinimo nuostatos.

Veiksmų programos įgyvendinimą, remdamasi apibrėžtais sėkmės kriterijais, koordinuoja Vyriausybė. Strateginių nuostatų ir jos programos įgyvendinimo bendrąją priežiūrą atlieka Seimas.

Nors švietimo vadyba Lietuvoje nebėra naujovė, vis dėl to, problemų ir darbų tvarkant Lietuvos švietimą, siekiant įvairiais aspektais efektyvinti mokyklų veiklą, nemažėja. Todėl svarbu, toliau vykdant švietimo reformą, žymiai didesnis viešumas, sprendžiant principines švietimo problemas, įsiklausymas į alternatyvias nuomones, kuo platesnis visuomenės ir ypač pedagogų dalyvavimas šiame procese, jų patirtis ir nuomonė (Rajeckas, 2001).

Pradėjus esminę švietimo sistemos pertvarka, reikėjo keisti konceptualiąsias nuostatas, sumodeliuoti Lietuvos ateities viziją atitinkančius švietimo principus. Buvo parengti švietimo reformą pagrindę juridiniai dokumentai, kuriuos teigiamai vertina Lietuvos pedagogų bendruomenės tarptautiniai ekspertai. Juose įvardinta permanentinės kaitos samprata ir sistema, aukštojo mokslo, suaugusiųjų švietimo, pedagogų rengimo ir kitos nuostatos. Švietimo reformos idėjų autoriai buvo ir yra ne tik švietimo ir mokslo ministerija, švietimo plėtotės centras, bet ir Lietuvos mokyklų bendruomenės. Į tas idėjas ir jų įgyvendinimą žiūrima kaip į dinamišką procesą tobulintinas ir nuolat tobulinamas švietimo reformos prielaidas.

Vykdant švietimo reformą labai svarbus vaidmuo teko Prezidento dekretu sudarytai švietimo strategijos grupei, Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintai švietimo tarybai, Bendrojo ugdymo tarybai, taip pat visuomeninėms savivaldybių švietimo taryboms ir kitoms nevalstybinėms institucijoms.

Lietuvos švietimo taryba svarstė profilinio mokymo, švietimo finansavimo modelius, naująjį Lietuvos švietimo įstatymo projektą ir iš esmės jam buvo pritarta. Bendrojo ugdymo taryba analizavo ir teikė siūlymus į įvairių pakopų ir mokyklų tipų ugdymo turinio kaitos ir ugdymo tobulinimo proceso klausimais. Buvo skatinama sparčiau rengti, tobulinti, bei įgyvendinti svarbiausius dokumentus ir sprendimus.

IŠVADOS

1. Švietimas Lietuvoje turi galias tradicijas. Jau nuo senovės laikų Lietuvoje buvo mokyklos prie vienuolynų, dvarų. Pirmoji mokykla Lietuvoje buvo įsteigta Vilniuje prie Šv. Stanislovo katedros XIV amžiaus pabaigoje po 1387 m. krikšto.

Nepriklausomoje Lietuvoje (1918 – 1940 m.m.) buvo sukurta vieninga švietimo sistema; naujas ir savitas, kaip ir mūsų visa valstybė, darinys. 1940 m., Lietuvai įsijungus į TSRS sudėtį, mokyklų sistema buvo pakeista pagal šios šalies sistemą. Taip buvo iki Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo.

2. 1990 m. kardinaliai pakito Lietuvos politinė padėtis. Atkūrus valstybingumą, pertvarkant visą Respublikos gyvenimą, iškilio būtinybė pertvarkyti ir visą švietimo sistemą. Prielaidos pakeisti stagnuojančią švietimo valdymo sistemą susidarė jau devintojo dešimtmečio pabaigoje. 1988 m. susikūrus Sąjūdžiui, prasidėjus atgimimui, buvo pradėta formuoti nauja bendrojo lavinimo mokyklos samprata. Ši naujoji mokykla netrukus pelnė “tautinės mokyklos” vardą.
3. Pagrindiniai švietimo reformos etapai:
  - I –as etapas (iki 1990 m. kovo 1d.);
  - II –as etapas prasidėjo atkūrus Nepriklausomą Lietuvos valstybę. Prasidėjo pokyčiai visose švietimo sistemos grandyse, reorganizuota švietimo valdymo struktūra.
  - III – as etapas (iki 1998 m.). Kurta vieninga permanentinė Lietuvos švietimo sistema.
  - IV – as etapas (1998 – 2005 m.m.). Jame tikrinami ir apibendrinami reformos rezultatai, koreguojama struktūra, programa, vadovėliai.
4. Priešmokykliniame ir ikimokykliniame ugdyme pasikeitė požiūris į priešmokyklinio ugdymo įstaigų – lopšelių – darželių paskirtį. Įdiegtos naujos ugdymo sistemos – “Gera pradžia”, Montessori, „Vėrinėlis“.

Pradiniame ugdyme kito ugdymo didaktiniai principai, ugdymo turinys, ugdymo turinio planavimas, ugdymo metodai.

Ryški ugdymo metodų kaita nuo reprodukcinių iki alternatyviųjų, ugdymo priemonių – nuo vienodų vadovėlių iki papildomų ugdymo priemonių, nuo standartizuotų vadovėlių iki atvirų – skirtų visiems. Vertinimo kaitos kryptis - nuo konstatuojančio, baudžiančio iki skatinančio atsakomybę. (pradinis pdd. 138.622. Adobe Acrobat.Doc. 2005 – 03 – 05 13.15 val).
5. Naujiems pradinio ugdymo tikslams įgyvendinti pradėtas įtvirtinti ugdymo turinio integralumo principas.
6. Pagrindinę mokyklą sudaro 5 – 10 klasės, mokinių amžius jose 10 – 16 metų. Mokslo trukmė yra 6 metai. Pagrindinėje mokykloje yra skiriami tokie etapai: adaptavimosi, žvalgomasis, orientavimosi.

Kaip struktūros naujovė, 1998 – 2000 mokslo metais visos Lietuvos mastu buvo įtvirtinta pagrindinė dešimtmetė mokykla.

7. Vidurinis mokslas – tai paskutinė pakopa prieš universitetinį, aukštąjį išsilavinimą. Yra vidurinės mokyklos ir gimnazijos. Baigiamieji brandos egzaminai – bendros švietimo sistemos kokybės sudedamoji dalis. Jų reforma prasidėjo 1999 m. ir baigėsi 2002 m. Pereita prie 2 – jų tipų egzaminų – valstybinių ir mokyklinių. Pasiekta svarbiausia – abiturientai apsaugoti nuo dvigubų – baigiamųjų ir stojamųjų egzaminų. 2002 metais buvo baigta įgyvendinti Profilinio mokymo įvedimo programa.

8. Profesinio ugdymo pradžia nukelta po privalomojo mokymosi laiko, t.y. po įgyto pagrindinio išsilavinimo

Viena iš dabartinių profesinio rengimo sistemos tendencijų – siekis sustiprinti profesinio rengimo ir darbo, veiklos pasaulio ryšį.

Sąlyginai skiriami trys pagrindiniai profesinio rengimo sistemos organizavimo etapai. Šiuo metu Lietuvoje aukštojo mokslo sistema yra binarinė. Vystymosi tendencija – iš binarinės į unifikuatą, o vėliau į stratifikuatą.

9. Vaikų su negalia integracija Lietuvoje tampa vis labiau organizuota. Vaikų su negalia integracijai visiškai pasirengusi ta visuomenės dalis, kuri gerai pažįsta specialiųjų poreikių vaikus, žino jų galimybes ir sunkumus. Tam yra kuriama materialinė mokymo bazė, ruošiami kompetentingi pedagogai. Problema yra ta, kad visuomenė dar nepilnai pasirengusi priimti žmogų su negalia į savo bendruomenę.

10. Neformalusis ugdymas įgytų vis didesnę reikšmę ugdymo procese pamažu tampa lygiaverte formalaus ugdymo sistemos dalimi. Neformalus ugdymas tampa itin svarbia mokymosi visą gyvenimą dalimi, papildančia formaliu būdu įgyjamas žinias ir įgūdžius.

11. Svarbiausieji strateginiai dokumentai suskirstė švietimo reformą Lietuvoje į sąlyginius etapus. Lietuvos švietimo vizijos formavimo etapo pradžią žymi XX a. 8 – ojo dešimtmečio pabaigoje habil dr. M. Lukšienės kvietimas burtis krašto švietimo specialistams ir savarankiškai mąstyti apie galimybes plėtoti švietimą Lietuvoje. Šį darbą vainikavo pirmas reikšmingas strateginis dokumentas – Tautinės mokyklos koncepcija 1989 m.

12. Konceptijos esminė mintis – sudaryti galimybę visoms buvusioms Tarybų Sąjungos respublikoms savarankiškai apsispręsti dėl švietimo sistemos sąrangos jų teritorijoje. 1992 m. buvo sukurta Lietuvos Švietimo koncepcija. Šis dokumentas reiškė švietimo reformos Lietuvoje pirmąjį etapą.

1998 m. buvo patvirtinti antrojo švietimo reformos etapo prioritetai. Šis strateginis dokumentas pažymėjo dar vieną švietimo reformos etapą, jame buvo numatyta reformos 1990 – 2001 m.m perspektyva.

2003 m. buvo parengtos ir pateiktos Seimui ilgalaikės švietimo strategijos gairės – išsami padėties apžvalga ir tolesnės švietimo reformos vizija.

Visa švietimo strategijos įgyvendinimo programa suskirstyta į penkias strategijos kryptis: valdymo tobulinimas, infrastruktūros tobulinimas, paramos tobulinimas, turinio tobulinimas, personalo tobulinimas.

Turinio tobulinimas turi tik du svarbiausius vertybinius taikinius: turinio kontekstualumą ir ugdymo bei studijų individualizavimą. Šiuolaikiniame pasaulyje tenka praturtinti įprastinius mokomuosius dalykus įvairiomis bendrosiomis kompetencijomis: informacinėmis, komunikacinėmis, verslumo, pilietiškumo, mokymosi ir t.t.

REKOMENDACIJOS

1. Švietimo kaita turi būti sisteminė.
2. Nesant sisteminės švietimo kaitos bus pavėluota pedagogų rengimo reforma.
3. Priimtoms švietimo sistemos raidos strategijoms įgyvendinti būtina sparčiau rengti aktus, dokumentus, reglamentuojančius strategijų realizavimui.
4. Didinti finansavimą švietimo įstaigoms.
5. Būtina įvesti Lietuvoje švietimo raidos padarinių vertinimo sistemą, kokybės atskirose švietimo grandyse vertinimo sistemą.
6. Numatant reformas švietimo sistemoje žingsnius, būtinas metodologinis, konceptualus jų pagrindimas.
7. Nėra pakankamos švietimo patikros ir praktikos dermės. Būtinasi reformų švietimo sistemoje padarinių įvertinimas: mokslinis, praktinis.
8. Nepakankamas įvairių švietimo sistemos grandžių bendradarbiavimas.

LITERATŪRA

1. Barkauskaitė M. (1997). Lietuvos švietimo reformos eigos tyrimai. Švietimo studijų sąsiuvinis. 3 t. Vilnius: Sobertija. P. 6 – 51.
2. Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai. Priešmokyklinis, pradinis , pagrindinis ugdymas. (2003). Vilnius.
3. Bendroji priešmokyklinio ugdymo ir ugdymosi programa (2002). Vilnius.
4. Bruzgelevičienė R. (2001). Lietuvos švietimo kaita. Vilnius. P. 7.
5. Čėsnaite B., Kačerauskienė A., Speičienė M. (1987). Lietuvos TSRS liaudies švietimas per paskutinįjį dešimtmetį (1979 – 1985). Kaunas.
6. Drucker P.F. (1993). Post – capitalist society. Oxford: Linarce Hause, Jordan Hill.
7. Gage N.L., Berliner D.C. (1994) Pedagoginė psichologija. Vilnius. P. 500.
8. Galkienė A. (1999). Negalios vaikų ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje // Pedagogika Nr.39.
9. Gudynas P. Egzaminų darbų vertinimo patikimumas [žiūrėta 2005 – 04 – 08]. Prieiga per internetą: <<http://www.nesiparink.lt>.
10. Gumuliauskienė A. Laurutis V. (2003). Straipsnis: Edukologijos mokslas ir pedagogų rengimo kaita ŠU. Lietuvos mokslas. Akademinė edukologija . 45t. Monografija 1.
11. Ikimokyklinio ugdymo mokyklos vidaus audito projektas (2004) [žiūrėta 2005 – 03 – 14]. Prieiga per internetą: <<http://www.smm.lt>.
12. Jackūnas Ž. (1993) Lietuvos švietimo sistemos plėtotė Europos edukacinių nuostatų kontekste. Lietuvos švietimo reformos gairės. Vilnius.
13. Jackūnas Ž. (1997). Lietuvos švietimo istorinės raidos bruožai // Ugdymo problemos 1.
14. Janikova I. Švietimo globalizacija ir Lietuva [žiūrėta: 2005 – 04 – 27]. Prieiga per internetą: <<http://www.sociumas.lt>.
15. Jonynienė V. (2000). Ko vertas pažymys // Žvirblių takas 3. P. 2 – 8.
16. Jovaiša L. (1998). Universalus ugdymo idėja. Knyga edukologijos idėjos Lietuvos švietimo sistemos modernizavimui. Kaunas: Technologija. P. 38, 41.

17. Jucevičienė P. (1998) Lietuvos šiuolaikinis aukštasis mokslas – situacija ir perspektyvos // Edukologijos idėjos Lietuvos švietimo sistemos modernizavimui. Technologija. Kaunas. P. 301.

18. Jucevičienė P. (1998) Šiuolaikinė edukologija ugdymo mokslo raidos kontekste // Edukologijos idėjos Lietuvos švietimo sistemos modernizavimui. Technologija. Kaunas.
19. Kernytė A. (2004) Neformalus ugdymas popamokinėje veikloje [žiūrėta 2005 – 04 – 06]. Prieiga per internetą: <[http://www. multikultura.lt](http://www.multikultura.lt).
20. Komenskis J. A. (1975) Rinktiniai pedagoginiai raštai. Kaunas.
21. Kuolys D. (1997). Ugdymo turinio kaita ir mokykla. Švietimo reforma ir mokytojų rengimas, 3 t. Vilnius: VPU. P. 7 – 11.
22. Kuolys D. (1997). Demokratinio gyvenimo tiesos ir paradoksai [žiūrėta 2005 – 03 – 14]. Prieiga per internetą: <<http://www.takas.lt>.
23. Lassnigg L. (2001) Steering, networking and profiles of professionals in VET. // Descy P.
24. Laužackas R., Kaminskienė L. (2004) Neformalaus mokymo pripažinimas organizuojant profesinį rengimą: socialinės partnerystės aspektas // Acta Paedagogica Vilnensia. P. 21
25. Lietuvos švietimo koncepcija (1992). Vilnius.
26. Lietuvos ekonominė ir socialinė raida 2002 / 03. (2002). Statistikos departamentas. P. 98.
27. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. (1991). Vilnius.
28. Lietuvos statistikos metraštis (2001). Statistikos departamentas. P. 6, 36.
29. LR švietimo įstatymo aktuali redakcija (2000).
30. Lietuvos švietimas (2001). P. 87.
31. Lietuvos Respublikos Vyriausybė (2003). 2002 metų veiklos ataskaita. P. 16.
32. Lietuvos švietimas. (2003)
33. Linkaitytė G. M. (2003). Lietuvos suaugusiųjų švietimo naujovės ir patirtis [žiūrėta 2005 –05 – 06]. Prieiga per internetą: <[http://www. vdu.lt](http://www.vdu.lt).

34. LR. Švietimo ir mokslo ministro įsakymas "Dėl mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimo sampratos". (2004). Įsakymas Nr. 256. Vilnius.
35. Lietuvos švietimo ir mokslo ministro įsakymas Nr.1353 (2001). Vilnius.
36. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos I – X klasei (1997). P. 34 – 61.
37. Lietuvos švietimo plėtotės strateginės nuostatos. Gairės (2003). Švietimo kaitos fondas. Švietimo gairės (2003). Projektas. P.106.
38. Lietuvos švietimo sistemos siekiai [žiūrėta 2004 – 12 – 05]. Prieiga per internetą: <<http://www.smm.lt>.
39. Maceina A. (1934) Tautos auklėjimas. Kaunas.

40. Monkevičienė O. (1992). Ikimokyklinio ugdymo gairės. // Demokratinė švietimo Lietuvoje – esmė ir organizacija. Vilnius: VPU.
42. Merkys. G. (2005). Straipsnis: Apie vertingą makulatūrą, tinklo pertvarką ir auditą. Dialogas Nr. 16 (656).
43. Mokyklų tobulinimo programa. (MTP) [žiūrėta 2005 – 04 – 02]. Prieiga per internetą: <<http://www.siauliai.lt>.
44. Mokytojų kvalifikacinės kategorijos [žiūrėta:2004 – 03 – 09]. Prieiga per internetą: <Adobe acrobat doc.1607,735.
45. Moksleivių, turinčių specialiųjų poreikių skaičius [žiūrėta 2005 – 04 – 08]. Prieiga per internetą: <<http://www.smm.lt>.
46. Pabrėžaitė J., Gumuliauskienė A. (2003). Suaugusiųjų švietimo kaitos tendencijos šiuolaikinių socialinių edukacinių pokyčių kontekste. Jaunųjų mokslininkų darbai Nr. 1
47. Prunckus V. (1992). Totalitarinių ir demokratinių edukacinių sistemų raiškos ypatumai. Vilnius: VPU Leidykla.
48. Purvaneckienė G. (1996) Mokyklos reforma ir mokytojo profesija. Acta Paedagogica Vilnensia. Nr.3. P. 38.
49. Peery R.B.(1996). Education and the Science of Education. In. Scheffer (ED) Phylosophy and Education. Boston: Harvard university.

50. Pradinis ir priešmokyklinis ugdymas [žiūrėta 2004 – 04 – 26]. Prieiga per internetą: <<http://senna1.std.lt>.
51. Privalomas bendrojo lavinimo mokyklos ugdymo turinys [žiūrėta 2005 – 03 – 21]. Prieiga per internetą: <<http://www.smm.lt>
52. Rado P. (2003). Švietimas pereinamuoju laikotarpiu. Garnelis. Vilnius.
53. Rajeckas V. (1992) Pedagogika Nr. 28. P. 65.
54. Rajeckas V. (1999). Reikalavimai šiuolaikiniam bendrojo lavinimo mokyklos mokymo turiniui. Pedagogika Nr.39. P. 15.
55. Rajeckas V. (2001). Švietimas: raida , dabartis. Vilnius.
56. Statistikos departamento leidinys. (2000) // Švietimas A360. Vilnius. P. 18 – 24.
57. Specialiųjų poreikių turinčių mokinių skaičius skirtingų rūšių specialiosiose mokyklose [žiūrėta 2005 – 03 – 28]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt>.
58. Strazdas V. (2005). Str. Aukštasis mokslas darba į akligatvį. Dialogas Nr.17 (657).
59. Šabajevaitė L. (1999) Lietuvos transformacija. Vilnius: VU leidykla.

60. Šermukšnytė L. (1998). Švietimo sistemos vertinimo kriterijai. Edukologijos idėjos Lietuvos
61. Švietimo gairės (2003) // Projektas P. 106.
62. Targamadžė V. , Večkienė N. (1993) Profesinio rengimo sistemos gairės.
63. Walsh K. B. (1998). Į vaiką orientuotų klasių kūrimas. Lietus
64. Želvys R. (1996). Švietimo vadybos samprata ir plėtros tendencijos šiuolaikinėje užsienio edukologijoje. Acta Paedagogica Vilnensia Nr. 3. p. 10.
65. Želvys R., Žilinskaitė R. (2004) Aukštojo mokslo reforma ir profesinio rengimo kaita. Acta Paedagogica Vilnensia Nr. 12. p. 8.